

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

İLKÖĞRETİM 8. SINIF TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA YER ALAN
ŞİİRLERDEKİ ANLAM OLAYLARININ İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Turan SİNAN

HAZIRLAYAN
Remzi KAPLAN

ELAZIĞ - 2012

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

İLKÖĞRETİM 8. SINIF TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA YER ALAN
ŞİİRLERDEKİ ANLAM OLAYLARININ İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Turan SİNAN

HAZIRLAYAN

Remzi KAPLAN

Jürimiz, tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans / doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

F. Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Doç. Dr. Zafer ÇAKMAK
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****İlköğretim 8.Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Şiirlerdeki Anlam
Olaylarının İncelenmesi****Remzi KAPLAN****Fırat Üniversitesi****Eğitim Bilimleri Enstitüsü****Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı****Elazığ–2012; Sayfa: XI + 132**

Bu tezde, şiirin tanımı, şiirin unsurları, şiir inceleme yöntemleri, şiir metnlerinin ana dili öğretimindeki yeri ve önemi, anlam bilimi, anlam olayları, şiir incelemelerinde anlam olaylarının yeri ve katkısı üzerinde çalışılmıştır. İlköğretim 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki şiirler- serbest okuma metinleri ve öğretmen kılavuz kitabındaki dinleme metinleri de dâhil- incelenerek bu şiirlerdeki anlam olayları tespit edilmiştir.

Çalışmanın amacı, ilköğretim 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki şiir metnlerindeki anlam olaylarını inceleyerek bu olayların şiirin anlamına ve anlaşılmasına etkisini ve anlam olaylarının şiirlerde ne derece kullanıldığını belirlemektir.

Bu çalışmada öncelikle şiirin tanımı, unsurları, şiir inceleme yöntemleri, şiir metnlerinin ana dili öğretimindeki yeri ve önemi açıklanmıştır. Daha sonra anlam bilimi ve anlam olayları üzerinde durulmuştur. En son aşamada ise 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki şiirler incelenmiş, bu şiirlerdeki anlam olayları tespit edilmiş; anlam olaylarıyla ilgili örnek etkinlikler verilmiş ve SBS’de çıkan anlam olayları gösterilmiştir. Sonuç ve öneriler bölümünde ise çalışma sonucunda ulaşılan sonuçlar ve konuyla ilgili öneriler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe öğretimi, şiir, anlam bilimi, anlam olayları, Türkçe ders kitapları.

ABSTRACT

Master's Thesis

**Analysis of Semantics Events in Poems in Turkish Course boks of 8th Grades at
Elementary**

Remzi KAPLAN

University of Fırat

Institute of Education Sciences

Department of Turkish Language Education

Elazığ -2012; Page: XI + 132

This paper has focused of poem definition, elements of poem, poetry analysis methods, the place and importance of the poem texts into native language teaching, semantics, semantic events, the place and contribution of the semantics events in poem evaluations. The semantic events in the poems in Turkish course boks of 8th grades at elementary education- including free reading texts and the listening texts in the teacher guide book- have been analyzed and the semantic events in these poems have been determined.

Objective of the study is to analyze the semantic events in the poem texts in the Turkish course boks of 8th grades at elementary education, and the determine effect of these events on semantic of the poem, and to what extent are these semantic events used the poems.

In this study, primarily definition of the poem, elements of the poem, the poetry analysis methods, the place and importance of the poem into the native language teaching have been explained. Later, semantics and semantic events have been highlighted. At past phase, the poems in Turkish course boks of 8th grades have been evaluated, the semantic events have been determined; sample activities related to the semantic events have been given and the semantic events asked in the placement test

(SBS) have been shown. In conclusions and suggestions part, the results achieved as a result of the study and the suggestions related to the subject have been given.

Key Words: Turkish teaching, poetry, semantics, meaning to events, Turkish textbooks

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	V
ŞEMA LİSTESİ	VIII
KISALTMALARIN LİSTESİ	IX
ÖN SÖZ	X
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
İKİNCİ BÖLÜM.....	4
2. ŞİİR NEDİR?	4
2.1.Şiir Dili	6
2.2. Şiirin Öğeleri.....	8
2.2.1. Biçim Öğeleri.....	8
2.2.1.1. Nazım Birimi	8
2.2.1.2. Nazım Biçimi	8
2.2.1.3. Ölçü.....	9
2.2.1.3.1. Aruz Ölçüsü	9
2.2.1.3.2. Hece Ölçüsü	9
2.2.1.3.3. Serbest Ölçü	10
2.2.1.4. Redif.....	10
2.2.1.5. Uyak.....	11
2.2.1.5.1. Yarım Uyak.....	11
2.2.1.5.2. Tam Uyak	11
2.2.1.5.3. Zengin Uyak	12
2.2.1.5.4. Cinaslı Uyak	12
2.2.1.6. Üslup	12
2.2.2. İçerik Öğeleri	12
2.2.2.1. Konu.....	12
2.2.2.1.1. Lirik Şiir.....	13
2.2.2.1.2. Epik Şiir	14
2.2.2.1.3. Pastoral Şiir.....	15
2.2.2.1.4. Didaktik Şiir.....	15
2.2.2.1.5. Satirik Şiir	16
2.2.2.1.6. Dramatik Şiir.....	17
2.2.2.2. Tema	17
2.2.2.3. Dil ve Anlatım	18
2.2.2.4. İmge	18
2.3. Şiir İnceleme Yöntemi	19
2.4. Çocuk ve Şiir	20
2.4.1. Çocuk Şiirinde Bulunması Gereken Özellikler	21

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	23
3. ANLAM BİLİMİ (SEMANTİK) VE ANLAM OLAYLARI	23
3.1. Anlam Bilimi (Semantik).....	23
3.1.1. Anlam Bilimiyle İlgili Kavramlar.....	25
3.1.1.1. Kavram.....	25
3.1.1.1.1. Kavram Alanı (Kavramsal Alan)	26
3.1.1.1.2. Kavramlaştırma (Anlamlama)	27
3.1.1.2. Gösterge	28
3.1.1.3. Anlam.....	29
3.1.1.3.1. Anlam Belirleyicileri	31
3.1.1.3.2. Anlam Türleri	32
3.1.1.3.2.1. Temel (Gerçek, Düz, Başat, Göndergesel) Anlam	32
3.1.1.3.2.2. Yan (İkincil, Yazınsal) Anlam.....	33
3.1.1.3.3. Anlamsal İlişkiler.....	33
3.1.1.3.3.1. Eş anlamlılık	33
3.1.1.3.3.2. Çok anlamlılık.....	35
3.1.1.3.3.3. Eş adlılık	36
3.1.1.3.3.4. Ters anlamlılık (Karşıt anlamlılık, Zıt anlamlılık).....	37
3.1.1.3.3.5. Alt anlamlılık	38
3.1.1.4. Bağlam	38
3.1.1.5. Bağdaştırma ve Alışılmamış Bağdaştırma.....	39
3.2. Anlam Olayları	40
3.2.1 Anlam Değişmeleri	40
3.2.1.1. Anlam Daralması	41
3.2.1.2. Anlam Genişlemesi.....	41
3.2.1.3. Anlam İyileşmesi	41
3.2.1.4. Anlam Kötüleşmesi.....	42
3.2.1.5. Genelleşme.....	42
3.2.1.6. Diğer Anlam Olayları	42
3.2.1.6.1. Benzetme	42
3.2.1.6.2. Aktarmalar	43
3.2.1.6.2.1 Deyim Aktarmaları (Eğretileme, İstiare)	43
3.2.1.6.2.1.1. İnsandan Doğaya Aktarma.....	44
3.2.1.6.2.1.2. Doğadan İnsana Aktarma.....	44
3.2.1.6.2.1.3. Doğadaki Nesneler Arasında Aktarma	46
3.2.1.6.2.1.4. Somutlaştırma	46
3.2.1.6.2.1.5. Duyular Arasında Aktarma	47
3.2.1.6.2.2. Ad Aktarması (Düz Değişmece, Mecaz-ı Mürsel)	47
3.2.1.6.3. Dolaylama	47
3.2.1.6.4. Örtmece (Güzel Adlandırma)	48
3.2.1.6.5. Duygu Değeri.....	48
3.2.1.6.6. Tasarımlar ve Duygu Değeri Açısından Özel Adlar.....	48
3.2.1.6.7. Abartma (Mübalağa).....	49

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	50
4. İLKÖĞRETİM 8. SINIF TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA YER ALAN ŞİİRLERDEKİ ANLAM OLAYLARININ İNCELENMESİ	50
4.1. İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Şiirlerdeki Anlam Olayları	50
4.1.1. Benzetmeler	50
4.1.2. Aktarmalar	58
4.1.3. Abartmalar	76
4.1.4. Kavram Karşıtlığından Yararlanma.....	81
4.1.5. Alışılmamış Bağdaştırmalar	88
4.1.6 Şiir Dilinde Özel Adların Kullanılması	94
4.1.7. Duygu Değeri.....	104
4.1.8. Uzak Çağrışımlar	111
4.2. İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Öğrenci Çalışma Kitaplarında Anlam Olaylarıyla İlgili Etkinlik Örnekleri	114
4.3. Anlam Olaylarıyla İlgili Sbs’de Çıkmış Sorular.....	121
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	123
KAYNAKÇA.....	128
ÖZ GEÇMİŞ	132

ŞEMA LİSTESİ

Şema 1. Anlam biliminin dalları	24
Şema 2. Kavramlaştırmanın dillere göre değişiklik göstermesi.....	28
Şema 3. Göndergeyle göstergenin karşılıklı ilişkileri ve göstergeyi oluşturan öğelerin bağlantısı	29
Şema 4. Sözcüklerin yansıttıkları kavramlara göre anlam kazanması	31
Şema 5. Anlam belirleyiciler.....	32
Şema 6. Eş anlamlılık	34
Şema 7. Çok anlamlılık.....	36
Şema 8. Çok anlamlılık 2	36
Şema 9. Eş adlılık.....	37
Şema 10. Alt anlamlılık	38
Şema 11. Genelleşme.	42
Şema 12. Doğadan insana aktarma.....	45
Şema 13. Doğadaki nesneler arasında aktarma.....	46

KISALTMALARIN LİSTESİ

akt.	: Aktaran
cev.	: Çeviren
DTFC	: Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi
Far.	: Farsça
Fr.	: Fransızca
Harf¹	: Harf Eğitim Yayınları, İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 8
Harf²	: Harf Eğitim Yayınları, İlköğretim Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı 8
Harf³	: Harf Eğitim Yayınları, İlköğretim Türkçe Öğrenci Çalışma Kitabı 8
Koza¹	: Koza Yayınları, İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı
Koza²	: Koza Yayınları, İlköğretim Türkçe 8 Öğretmen Kılavuz Kitabı
Lat.	: Latince
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MEB¹	: MEB Yayınları, İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı
MEB²	: MEB Yayınları, İlköğretim Türkçe 8 Öğretmen Kılavuz Kitabı
MEB³	: MEB Yayınları, İlköğretim Türkçe 8 Öğrenci Çalışma Kitabı
Pasifik¹	: Pasifik Yayınları, İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı
Pasifik²	: Pasifik Yayınları, İlköğretim Türkçe 8 Öğretmen Kılavuz Kitabı
Pasifik³	: Pasifik Yayınları, İlköğretim Türkçe 8 Öğrenci Çalışma Kitabı
Tav¹	: TAV Yayınları, İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 8
Tav²	: TAV Yayınları, İlköğretim Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı 8
Tav³	: TAV Yayınları, İlköğretim Türkçe Öğrenci Çalışma Kitabı 8
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: Ve benzeri
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

ÖN SÖZ

Şiir; duyguların, düşüncelerin, hayallerin, izlenimlerin ritimli sözlerle ve zengin imgelerle ifade edildiği edebî türdür. Şiirin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Her ulusun kültüründe önemli yer tutan şiir, pek çok dilde ilk yazılı eserler olarak karşımıza çıkmaktadır. Zamanla insanlığın gelişmesine paralel olarak edebiyat da gelişmiş, birçok tür ortaya çıkmıştır; ancak şiir öneminden hiçbir şey kaybetmeden günümüze kadar gelmiştir.

Şiirin temel malzemesi dildir. Şiir, bir bakıma dildeki sözcükleri biçimsel ve anlamsal olarak etkileyici bir biçimde bir araya getirme sanatıdır. Bu açıdan bakıldığında şiirin biçimsel ve anlamsal olmak üzere iki farklı yönü olduğu söylenebilir. Bundan 70-80 yıl önce şiirde biçime daha çok önem veriliyordu. Şiirin redif, uyak, ölçü gibi biçimsel özellikleri olmazsa olmaz olarak görülüyordu. Ancak günümüz şiirinde şiirin biçimsel özelliklerinden çok anlamsal özellikleri ön plana çıkmaktadır. Günümüzde çoğu şairin şiir yazarken biçim kaygısından uzak olması, şiirde; imgeler, benzetmeler, aktarmalar, çağrışımlar gibi anlam öğelerinin önemini artırmaktadır.

Şiir, ana dili ediniminde ve öğretiminde de önemli bir yere sahiptir. Daha anne kucağında ninniler vasıtasıyla, daha sonraki dönemlerde tekerlemelerle, bilmecelerle, büyüklerden dinlenen destanlarla, masallarla çocuğun dünyasında özel bir yer edinen şiir, ana dili öğretimi için vazgeçilmez bir kaynaktır. Ayrıca şiirde dilin bütün inceliklerin kullanılması ve şiirlerin bir dilin en güzel, en etkileyici örnekleri olması da şiirin önemini artırmaktadır. Ancak şiiri ana dili metinlerinde kullanabilmek için öncelikle çocukların şiiri doğru bir şekilde anlamalarını sağlamak gerekmektedir. Bir şiiri kavrayabilmek ve en iyi biçimde anlayabilmek de şiiri çözümlemekle mümkündür. Şiir çözümlemelerinde şiirin anlam yönü iyi irdelenmelidir. Çünkü şiirdeki imgeler, benzetmeler, aktarmalar gibi anlam olayları, çocuğun düşünce ufkunu genişletmesi ve çocuğa yeni bakış açıları kazandırması bakımından önemlidir.

İlköğretim 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki şiirlerde anlam olaylarının incelenerek şiirlerin ve anlam olaylarının ana dili öğretimine etkisinin değerlendirilmesinin amaçlandığı bu çalışmanın birinci bölümünde, çalışmaya ilgili temel bilgiler yer almaktadır. İkinci bölümde, şiirle, şiir diliyle, şiirin öğeleriyle ve şiir inceleme yöntemleriyle ilgili bilgi verilmiş, daha sonra ise çocuk şiirleri ve bunların özellikleri üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde anlam bilimi kavramı üzerinde durulmuş, anlam biliminin tanımı ve anlam olayları konularına değinilmiştir.

Çalışmanın en önemli bölümünü teşkil eden dördüncü bölümde ise çeşitli illerde okutulmakta olan farklı yayınevlerine ait 5 adet İlköğretim 8. sınıf Türkçe ders kitabındaki şiir metnindeki- serbest okuma parçaları ve dinleme metinleri dâhil- anlam olayları incelenmiştir. Daha sona çeşitli ilköğretim 8. sınıf Türkçe öğrenci çalışma kitaplarından anlam olaylarıyla ilgili etkinlik örnekleri verilmiş, en son aşamada ise son beş yılda SBS’de çıkan anlam olayları sorularına yer verilmiştir

Sonuç ve öneriler bölümünde ise inceleme tamamlandıktan sonra ortaya çıkan sonuçlar ve konuyla ilgili öneriler bulunmaktadır.

Bu çalışmada desteğini benden esirgemeyen, bana emek ve zaman harcayan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Ahmet Turan SİNAN’A, tezin başlangıcından bitimine kadar her aşamasında yardımlarını gördüğüm değerli hocalarım Doç Dr. Ercan ALKAYA’YA, Yrd. Doç. Dr. Süleyman Kaan YALÇIN’A, Dr. Murat ŞENGÜL’E, tezin çeşitli aşamalarında fikirlerinden yararlandığım değerli meslektaşım Sezgin DEMİR’E, daima bana destek olan ve güç veren Funda DEMİRKOL’A ve benden hiçbir fedakârlığı esirgemeyen aileme teşekkürlerimi sunarım.

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Şiir; zengin sembollerle, ritimli sözlerle, seslerin uyumlu kullanımıyla ortaya çıkan, hece ve durak bakımından denk ve kendi başına bir bütün olan edebî anlatım biçimidir. Şiirin madeni, bütün nitelikleri, ayrıcalığı ve yaratıcılığıyla insandır. Nasıl dil yalnızca insana özgüyse ve gücünü yalnızca insandan alıyorsa şiir de insana özgüdür ve gücünü insandan alır.

Şiir, bilinen en eski edebî türdür. Şiirin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. İlk çağlardan beri insanlar çeşitli nedenlerle ölçülü ve ritimli sözler söylemişlerdir. Dilin en eski ürünleri olan şiirler yazıldığı toplumun kültürünü, gelenek göreneklerini yansıtır. Aynı zamanda ana dili ediniminde de şiirin çok önemli bir yeri vardır. Bu nedenle ana dili öğretiminde şiir en sık kullanılan edebî türler arasındadır, belki de ilk sıradadır. Erken yaşlarda çocuğa şiir okumak ve onda şiir dinleme alışkanlığı oluşturmak çocuk için önemlidir. Çocuğun küçük yaşlardan itibaren şiirle içli dışlı olması, çocuğun ileriki yaşlarda hayal dünyasının gelişmesini, kelime dağarcığının artmasını, ana dilini daha güzel, doğru ve etkili kullanmasını sağlar. Kısacası ana dili öğretiminde titizlikle seçilmiş şiirlerin kullanılması büyük bir gerekliliktir.

Şiiri daha iyi kavrayabilmek ve daha doğru anlamak ancak şiiri çözümlemekle mümkündür. Şiir çözümlemelerinde birbirinden farklı birçok yöntem bulunmakla birlikte bunlardan en yaygın olanı şiiri biçim ve içerik olarak iki farklı açıdan incelemektir. Şiiri biçim açısından incelerken nazım birimi, nazım şekli, ölçü, uyak, üslup gibi unsurlar incelenir. İçerik açısından yapılan incelemede ise şiirin konu ve temasına, dil ve anlatımına, şiirdeki duygu, düşünce ve imgelere bakılır. Bu yöntemle benzetmekle birlikte Doğan Aksan'da kendine özgü bir şiir inceleme yöntemi geliştirmiştir. Aksan, şiiri bir bütün olarak başlıca iki geniş açıdan ele almaktadır:

1. İçerik- konular,
2. Sunuluş.

Bu geniş açılardan ilkinde şiirin içeriği, işlenen konular, söze dönüştürülen imgeler, şiirin yansıtmaya yöneldiği düşünceler yer alır. Sunuluş bölümünde ise şiirin etkileyciliğini sağlayan lirizm incelenir. Lirizm, içtenlik, doğal söyleyiş, konuşulan dilden yararlanma, kısa ve güçlü anlatım, özlü deyişler gibi unsurlardan oluşur. Ayrıca

şiiirdeki ölçü, uyak, yinelemeler ve ritim gibi ses ve müzik öğeleri de sunuluş çerçevesinde ele alınır (Aksan, 2004: 23- 24).

Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan, duygu ve düşüncelerimizi yazılı veya sözlü çeşitli sembollerle yansıtmamızı sağlayan ve zaman içinde gelişip değişen bir araçtır. Bugün bile birçok özelliğı aydınlatılmış olan dil, beş ayrı alt dizgeden oluşur:

1. Ses düzeni,
2. Bürün düzeni,
3. Biçim düzeni,
4. Sözdizimi düzeni,
5. Anlam düzeni (Aksan, 2009: 13).

İşte bu düzenlerden beşincisi olan anlam düzeni anlam biliminin konusunu teşkil eder. Anlam bilimi kısaca bir dilin anlam yapılarını, sözcükler ve cümleler arasındaki anlam özelliklerini inceleyen bir dil bilimi dalıdır. Henüz çok yeni bir çalışma alanı olan anlam bilimi, bir dili bütünöyle kavramak, onun bütün inceliklerine vâkıf olabilmek açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle anlam bilimi ana dili eğitiminde de çok önemlidir. Çocuğun dilin inceliklerini fark etmesi, anlam özelliklerini ve anlatım yollarını daha iyi kavrayabilmesi için anlam biliminden yararlanmak bir gerekliliktir.

Anlam biliminin en önemli konusunu anlam olayları oluşturmaktadır. Anlam olayları bir dilde anlamla ilgili bütün kavramlaştırmaları, değişimleri, gelişmeleri kapsar. Anlam olaylarının kapsamı oldukça geniştir. Anlam daralması, anlam genişlemesi, anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi, genelleşme gibi anlam değişimleri; göstergenin anlamsal yönden kullanımıyla ilgili olan imgeler, temel anlam, yan anlam, özel adların kullanımı, uzak çağrışımlar, benzetmeler, eğretilmeler, deyim aktarmaları, ad aktarmaları, duyular arası aktarmalar, örtmeceler, bağdaştırmalar, alışılmamış bağdaştırmalar anlam olaylarının içeriğini oluşturur. Bunların yanında sözcüklerin dinleyende ya da okuyanda uyandırdığı duygular da anlam olaylarının kapsamı içine girer.

Bir dili doğru, güzel ve etkili kullanmada, dilin inceliklerini kavramada, dildeki farklı anlatım yollarını fark etmede ve kullanmada anlam olaylarının önemi büyüktür. Türkçe öğretiminde de dinleme/ izleme, okuma, konuşma, yazma ve dil bilgisi öğrenme alanlarında öğrencilerin dili doğru kullanmalarını, duygu, düşünce, hayal ve izlenimlerini yazılı olsun, sözlü olsun farklı anlatım yollarıyla daha etkileyici ifade edebilmelerini, okuduklarını, dinlediklerini doğru biçimde anlamalarını sağlamak

amacıyla anlam olaylarından yararlanılmaktadır. Dinleme/ izleme, okuma, yazma, konuşma ve dil bilgisi öğrenme alanlarının tümünde anlam olayları öğrencilerin ufkunu genişletmek ve Türkçe öğretiminin daha sağlam temellere oturmasını sağlamak için dilin anlam yönünün, özellikle de anlam olaylarının çok iyi kavranması ana dili öğretimi açısından oldukça önemlidir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ŞİİR NEDİR?

Şiirin bilinen en eski edebî türdür. Şiirin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Edebiyat kuramcıları, edebiyat tarihçileri ve kimi eleştirmenlere göre tüm edebî türler, şiiirden doğmuştur, bütün edebî ürünlerin ya da türlerin anası şiiirdir (Özdemir, 2007: 49). TDK'nin Türkçe Sözlük'ünde “zengin sembollerle, ritimli sözlerle, seslerin uyumlu kullanılmasıyla ortaya çıkan edebî anlatım biçimi, manzume, nazım” (2005: 1867) olarak tanımlanan şiiir kavramını karşılamak üzere eski çağlardan günümüzü çeşitli dillerde, çeşitli sözcükler kullanılmıştır. Batı dillerine baktığımızda Fransızca poème, İngilizce poem, gibi sözcüklerin Yunancadaki “yapmak, imal etmek, yaratmak, uydurmak” anlamına gelen poiéo köküne dayandığını görüyoruz (Sinanoğlu, 1953: 231). Eski bir şiiir geçmişi olan Çince'de ise şiiir kavramı “konuşmayla ilgili söz” anlamına gelen bir sözcikle karşılanıyordu. Dilimize de geçen Arapça şiiir sözcüğü de Arapçada “hissetmek, sezmek, sezme yoluyla bilmek” gibi anlamlara gelmektedir (Krenkow, 1979: 291- 292). Türkçede şiiir kavramı en eski dönemlerden beri “şarkı, melodi” kavramlarıyla birlikte kullanılmıştır (Aksan, 2006: 9)

Geçmişten günümüze birçok şair, edebiyat tarihçisi, edebiyat kuramcısı ve düşünür farklı şiiir tanımları yapmıştır. Şiiir kavramının kapsamının genişliği, kimi tanımlarda şiiirin biçim yönünün, kimilerindeyse anlam yönünün öncelenmesi gibi nedenlerle üzerinde uzlaşılan bir şiiir tanımı ortaya çıkmamıştır. Zaten çoğu şair ve düşünür şiiiri tanımlamanın mümkün olmadığı görüşündedir. “Şiiir tarif edilebilseydi yüz türlü değil, bir türlü şiiir tarif olurdu” diyen Haedens şiiirin tarifinin mümkün olmadığını belirtmiştir (Headens, 1961: 245). “Tanım akıl işidir. Şiiir ise akıl dışıdır” diyen Melih Cevdet Anday'ın da görüşleri aynı doğrultudadır (Anday, 1990: 9). Ancak yine de şiiir kavramını ve şiiirin özelliklerini açıklamak amacıyla şiiirin farklı tanımlarına göz atılacak olursa her şairin, her düşünürün şiiire kendi penceresinden baktığı, şiiirin herkeste farklı duygular uyandırdığı görülür. Yahya Kemal ve Ahmet Haşim gibi kimi şairler şiiir ile müzik arasında sıkı bir ilişki olduğunu savunurlar. “Şiiir, ritim yani nazım sanatı olduğu için güfteden önce bir bestedir. Mısralarında nağme hissedilmeyen bir manzume bir güftedir ki, onu nesir sahasına atarız. Mısra mısra bir beste olan manzume ise asıl şiiirdir”(Korkmaz-Ercilasun-Gülensoy-Parlatır-Zülfikar-Birinci, 2009: 394)

diyen Yahya Kemal müzikten yoksun olan bir şiirin gerçek şiir olmadığını vurgular. Ahmet Haşim ise şiir dilinin farklılığını ve müzikle olan ilişkisini şöyle belirtir: “Söz ile musiki arasında olan fakat sözden ziyade musikiye yakın olan bir lisan” (Demirel-Çeçen-Seven-Tozlu-Uludağ, 2010: 293).

Şiirin temel malzemesi sözcüklerdir. Sözcükler şiirim ana yapı taşıdır. Nasıl bir heykeltıraş elindeki mermeri yontar, törpüler, onu şekilden şekle sokarak eserini meydana getirirse, şair de sözcüklerle oynayarak, sözcükleri değişik biçimlerde ve anlamlarda kullanarak eserini meydana getirir. Cahit Sıtkı bu nedenle şiiri “sözcüklerle güzel şekiller kurma sanatı olarak” (Çetişli, 2006: 82) tanımlıyor. Yine bu nedenledir ki kimi şairler, uygun sözcükleri bulamadıkları için şiirlerin yıllarca tamamlayamamıştır.

Şiirde biçim kadar içerik de önemlidir ve bu iki öge birbirinden ayrı düşünülemez. Şiirin içeriği kadar sunuluşu, söze dönüştürülmesi, şiirdeki ses ve anlam bütünlüğünün sağlanması da önemlidir. Şiirde işlenen konu biçim unsurlarıyla desteklenmezse ortaya çıkan metnin düzyazından farkı olmayacaktır. Yine biçim açısından kusursuz görünen bir şiir, zengin duygu ve hayaller içermiyorsa etkileycilikten uzak olacaktır.

Şiirde söze dönüştürme, duygu, hayal ve müzik gibi ögeler öne çıkmaktadır. Şiirde özellikle duygu çok önemlidir. Bu nedenle Recaizade Mahmut Ekrem şiiri “fikir, his ve hayal”den ibaret sayar. Doğan Aksan ise “Şiir gerek içerik, öz gerekse söze dönüştürme, sunuluş açısından özgün, etkilemeye, duygulandırmaya yönelik, yaratı niteliği taşıyan bir söz sanatı ürünüdür” der (Aksan, 2006: 8). Aksan yine aynı eserinde şiirin duygu yönünü “imgeleri, duygu, düşünce ve coşkuları, etkileyici bir biçimde söze dönüştürme yoludur” (Aksan, 2006: 8) diyerek vurgular. Bu tanımlardaki ortak öğelerden yola çıkarak şiir tanımlanacak olursa: Duygu, düşünce, hayal ve izlenimleri etkileyici bir biçimde ifade eden, okuyanı/ dinleyeni duygulandırmaya, etkilemeye yönelik okunan, söylenen, kendine özgü bir biçimi ve dili olan edebî tür olduğu söylenebilir.

Burada belirtilmesi gereken bir diğer noktada günümüz şiirinin eski şiirden pek çok noktada ayrıldığıdır. Eski şiirde vazgeçilmez öğeler olarak görülen ölçü, uyak, redif, ses yinelenmeleri gibi geleneklere günümüz şiirinde eskisi kadar önem verilmemektedir. Günümüz şiir söz dizimi kaygısından da sıyrılmış durumdadır. Eskiden düzyazının ölçülü, uyaklı biçimi olarak kabul edilen şiirde günümüzde anlam

ögesi ön plana çıkmıştır. Bir bakıma günümüz şiiri düzyazıdan yakasını kurtarmıştır. Melih Cevdet Anday bu değişimi şöyle saptamıştır:

“Eskiden beri süre gelen bir şiir sanatı var elbette, ama şiirin değişmediği anlamına gelmez bu. Bence şiir tarihini şu iki büyük bölüme ayırabiliriz:

- a) Güzelleştirilmiş düzyazı olarak şiir
- b) Düzyazıdan yakasını kurtarmış şiir” (Anday,1990: 9).

2.1.Şiir Dili

Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir araç, kendisine özgü kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş sosyal bir kurumdur (Ergin, 2009: 3). Dil bütün edebî ürünlerin temel malzemesidir. Şiirin de temel yapı taşı dildir. “Şiir, gücünü dilden alır; şiirin araç gereci, hamuru, mayası dildir” (Aksan, 2006: 5). Ancak şiir, dili bakımından diğer türlerden ayrılır. Emin Özdemir şiiri dil içinde özel bir dil olarak görür ve şiirin bu özelliğinin onu diğer edebî türlerden ayırdığını belirtir (Özdemir, 2007: 54). Gerçekten de şiir dilinin nitelikleri onu diğer türlerden ayırır. Şiir dilini düzyazıya dayalı diğer türlerden ayıran önemli bir özellik de onun konuşma diline yakın olmasıdır. Bunun yanı sıra diğer türlerde de şiirsel anlatımdan yararlanıldığı, şiirde yer alan söz sanatları, anlam olaylarının roman, öykü, tiyatro, deneme gibi etkilemeyi amaçlayan diğer türlerde de kendini gösterdiği görülmektedir.

“Dilin, düşünce ve duyguların, amaç ve isteklerin aktarılmasını sağlayan işlevi yanda, dil bilginlerinin şiirsel işlev adını verdikleri bir yönü de vardır ki, dinleyen ya da yazılı bir metni okuyanda değişik, güçlü, etkileyici ve zevk verici duyguların, çeşitli tasarımların oluşmasını sağlar. Edebiyat ve özellikle şiir alanındaki ürünlerde, insanları sözleriyle etkileyebilen kimselerin söylem ve söylevlerinde dilin, işte bu etkileyici, duygulandırıcı yönünü oluşturan öğelerden, söz sanatlarından, olabildiğince yararlanır.” (Aksan, 2005^a 15).

Şiir söze dayandığı ve şiirin ana malzemesini sözcükler oluşturduğu için şiir dilinin incelenmesinde dil biliminin önemi büyüktür. Şiir dilinin nitelikleri, onun günlük dilden ayrımı ve dil bilimiyle ilişkisi üzerinde bugüne kadar gerek dil bilginleri, gerek edebiyat tarihçileri, gerekse şairler birçok şey yazmışlardır. Ünsal Özünlü şiir dili kullanımının düzyazıdan farklı olmasının nedenleri şöyle sıralar:

1. Düzyazıya göre şiir daha az yer kapladığından şair az bir yerde olabildiğince çok ve çeşitli anlamlar içeren şeyler söylemek zorundadır.
2. Bu bağlamda söylenen söz ya da yazıların kolayca yenilenebilecek kadar basit, aynı zamanda herkesin kolayca yaratamayacağı kadar özgün olması gerekir.
3. Şair okuyucu ya da dinleyicinin ilk andan itibaren dikkatini çekmek zorunda olduğundan bazı söz bilimi, kurgu ve dil bilimi öğelerine yer vermek zorundadır.
4. Geleneksel şiir türünde şairin uyak yapma zorunluluğu şairi devrik cümle kullanmaya yöneltir.
5. Vurgu ve tonlama gibi parçalar üstü öğelerin önemli olduğu geleneksel şiir türlerinde kullanılan birtakım söz bilimi ve dil bilimi öğeleri şiir dilini düzyazı ve konuşma dilinden ayırır.
6. Şiirde duygusal öğeler, devrikleşme ve öncelemelere neden olduğundan, şiir dilinin kurgu ve yapısı da değişiktir.
7. Şiirlerin anımsanmalarını kolaylaştıran değişik yineleme türleri de önceleme ve devrikleşmeye neden olurlar (Elmas Şen, 2010: 2-3).

Şiir dili üzerinde birçok çalışması bulunan Jakobson dilin altı işlevinin olduğunu belirtmiştir. Bu işlevlerden biri de şiirsel işlevdir. Şiirsel işlev, seçme ve birleştirmeye sağlanmaktadır (Aksan, 2006: 17). Jakobson'un belirttiği şiirsel işlev sadece şiirle ilgili değildir. Dilin şiirsel işlevi üzerinde daha sonra başka araştırmacılar çalışmış ve şiirsel işlevin okuyucuda, dinleyicide duygu ve değişik çağrışımlar oluşturan bir iletişim dili olduğu belirtilmiştir. Jean Cohen şiir dilini “özel bir iletişim dili meydana getirmeye yarayan özel bir dil” olarak tanımlar. Ona göre şiiri düzyazıdan ses ya da düşünceyle değil, dil dizgesinin öğeleri arasında kurduğu özel bir bağla ayrılır (Aksan, 2006: 18). Samuel R. Levin ise “şiirin normal konuşmadan, başka bakımların yanı sıra, dili kullanma yolu bakımından da ayrılık gösterdiğini” belirtmektedir. Ona göre ayrımların çoğu bazı edebî kurallardan çıkar; bu, şairin şiir yazarken yaptığı seçimlerde kendini gösterir (Aksan, 2006: 19).

Yapısal dil bilimi akımının önemli temsilcilerinden A. J. Greimas, şiir biliminin ikili bir amacı olduğunu belirtmektedir. Bu amaçlardan birincisi şiirsel iletişimi anlamayı ve anlatmak, ikincisi ise şiirsel nesnelerin yapısal oluşumunu açıklamaktır (Aksan, 2006: 19).

G. Leech ise şiir dilinin en belirgin özelliği olan yergi ve eğretileme gibi söz sanatlarının günlük dil kullanımlarından kaynaklandığını; ancak şiir dilinin günlük dil kurallarına kimi zaman uymayacağını ve bazen sapmalar gösterebileceğini ifade eder (Boztaş, 1994: 172).

Sonuç olarak şiirlerde kullanılan dilin gerek diğer edebî ürünlerde kullanılan dilden, gerekse günlük konuşma dilinden farklı olduğu söyleyebilir. Şiir dilini diğer ürünlerden ayıran en önemli özellik, ölçü, uyak, aliterasyon, ses ve sözcük yinelemeleri gibi biçimsel özelliklerdir. Bunun yanı sıra anlam olayları, söz sanatları, alışılmamış bağdaştırmalar, mecaz, çağrışımlar, imgeler de şiir dilinin önemli ayırtıcılarındandır.

2.2. Şiirin Öğeleri

Şiiri oluşturan öğeler genellikle biçim ve içerik olmak üzere iki açıdan incelenir. Şiir öğelerinde görülen bu ayrım aynı zamanda şiir incelemelerinin de temelini oluşturur. Şiirin biçim ve içerik öğeleri şunlardır:

2.2.1. Biçim Öğeleri

2.2.1.1. Nazım Birimi

Şiiri oluşturan her bir satıra dize adı verilir. Nazım birimi bu dizelerin kümelenişi ile ilgilidir. Şiirdeki dizeler ikili olarak kümelenmişse beyit, dörtlü olarak kümelenmişse dörtlük adını alır. Bunun dışında kalan kümelenişler genel olarak bent adını alır. Üçlü kümelenişlerin üçlük, beşli kümelenişlerin beşlik olarak adlandırılması da söz konusudur.

2.2.1.2. Nazım Biçimi

Nazım biçiminin belirleyicisi nazım birimidir. Nazım biçimi dizelerin kümelenişinin yanı sıra uyakların düzeni ve sıralanışıyla da ilgilidir. Divan edebiyatında kullanılan gazel, kaside, mesnevi, rubai, tuyuğ; halk edebiyatında kullanılan mani, ninni, semai, koşma, ilahi, nefes; yeni Türk edebiyatında kullanılan sone, terza rima, düz kafiye, çapraz kafiye, serbest müstezat gibi nazım biçimleri örnek olarak gösterebilir.

2.2.1.3. Ölçü

Ölçü, dizelerle ilgili bir ahenk unsurudur. Bir şiirdeki dizelerin hece veya uzunluk kısalık bakımından denk olması anlamına gelmektedir. Şiirimizde üç çeşit ölçü kullanılmıştır:

2.2.1.3.1. Aruz Ölçüsü

Aruz, “çadırın ortasına destek olarak dikilen direk” demektir. Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında “hecelerin uzunlukları ve kısalıkları temeline dayanan nazım ölçüsü” anlamında kullanılır (Dilçin, 2009: 3). Aruz ölçüsü edebiyatımızda genellikle divan şiirinde kullanılmıştır.

2.2.1.3.2. Hece Ölçüsü

Hece ölçüsü, bir şiirde dizelerdeki hece sayılarının birbirine eşit olmasıdır. Hece ölçüsünde dizelerde yer alan hecelerin parmakla sayılması nedeniyle bu ölçüye “parmak hesabı” denir. Türk dilinin yapısına uygun olan hece ölçüsü, Türk şiirinin ulusal ölçüsüdür. Hece ölçüsünde iki önemli nokta vardır. Bunlardan birincisi dizelerdeki toplam hece sayısı, diğeri ise dizedeki hecelerin belli sayılarda kümelenmesi anlamına gelen duraklardır. Burada örnek olması açısından Faruk Nafiz Çamlıbel’in “Münzevi” adlı şiirinin ilk dördlüğü verilecek olursa:

MÜNZEVİ

Bir sonbahar akşamı... Sahillerdeyim,

Gamlı bir heykel gibi, kayalarda ben,

Dağınık saçlarımdan pervasız esen

Rüzgârların elinde kırık bir neyim (Dilçin, 2009: 53).

Yukarıdaki dördüğün dizleri hecelerine ayıracak olursa:

Bir son – ba – har ak – şa – mı (7) + Sa – hil – ler – de – yim (5)

Gam – lı – bir hey – kel gi – bi (7) + ka – ya – lar – da ben (5)

Da – ğı – nık saç – la – rım – dan (7) per – va – sız e – sen (5)

Rüz – gâr – lar – ın e – lin – de (7) kı – rık bir ne – yim (5)

Görüldüğü gibi yukarıdaki dörtlükte dizilerdeki hece sayıları birbirine eşittir (12). Dizelerde hecelerde kendi aralarında 7+5 şeklinde kümelenmiştir.

2.2.1.3.3. Serbest Ölçü

Serbest ölçülü şiirde, şair hiçbir kurala bağlı kalmaz. Serbest ölçülü şiirlerde dizelerin sıralanışı düzensizdir. Uyaklar genellikle çok az kullanılır ve birbirinden uzaktır. Serbest ölçüde ahenk ölçüyle, uyakla değil ses ilişkileriyle sağlanır.

Örnek:

ANLATAMIYORUM

Ağlasam sesimi duyar mısınız,
Mısralarımda;
Dokunabilir misiniz,
Gözyaşlarıma, ellerinizle?

Bilmezdim şarkıların bu kadar güzel
Kelimelerin de kifayetsiz olduğunu
Bu derde düşmeden önce.

Bir yer var biliyorum;
Her şeyi söylemek mümkün
Epeyce yaklaşmışım, duyuyorum
Anlatamıyorum.

(Kanık, 2009: 60)

2.2.1.4. Redif

Dize sonlarındaki yazılışları, okunuşları, anlamları ve görevleri aynı olan eklerin, sözcük ve sözcük öbeklerinin tekrarlanmasına redif denir.

Örnek:

Bu ıslıkla uzayan, dönen, kıvrılan yollar

Uykuya varmış gibi görünen yılan yollar

Başını kaldırarak boşluğu dinliyordu.

Gökler bulutlanıyor, rüzgâr serinliyordu,

(Çamlıbel, 2010: 15)

2.2.1.5. Uyak

Dize sonlarındaki yazılışları ve okunuşları aynı, anlamları ve görevleri farklı eklerin, sözcüklerin tekrarlanmasıdır. Uyaklar ses benzerliklerinin azlığına, çokluğuna göre çeşitli bölümlere ayrılırlar:

2.2.1.5.1. Yarım Uyak

Tek ses benzerliğine dayanan uyak çeşididir. Genellikle halk şiirinde kullanılır.

Örnek:

Ben çektiğim kimler çeker

Gözlerim kanlı yaş döker

Bulanık bulanık akar

Dağların seliyim şimdi.

(Kul Mustafa)

2.2.1.5.2. Tam Uyak

İki ses benzerliğine dayanan uyak çeşididir.

Örnek:

Yolarda kalan gözlerimin nurunu yordum,

Kimdir o, nasıldır diye rüzgârlara sordum,

Hulyâmı tutan bir büyü var onda diyordum,

Gördüm: Dişi bir parsın ela gözleri vardı.

(Beyatlı, 2011: 77)

2.2.1.5.3. Zengin Uyak

Üç ya da daha fazla ses benzerliğine dayanan uyak çeşididir.

Örnek:

Ertesi gün başladı gün doğmadan yolculuk,

Soğuk bir mart sabahı... Buz tutuyor her soluk.

(Çamlıbel, 2010: 17)

2.2.1.5.4. Cinaslı Uyak

Yazılışları ve okunuşları aynı, anlamları farklı olan sözcük ve sözcük öbeklerinin oluşturduğu uyak çeşididir.

Örnek:

Kendin çöz kendin tara

Değmesin el başına

Ben yârime kavuştum

Darısı el başına

2.2.1.6. Üslup

Sözcüklerin seçimi ve bir araya getirilmesiyle ilgilidir. Üslup şiirde ahengi sağlayan önemli öğelerdendir. Şair, şiirini oluştururken kelimeleri gelişigüzel bir araya getirmez, duygu, düşünce, hayal ve izlenimlerini sözcüklere dökerken en etkili sözcükleri kullanır. Üslup, bir bakıma şairin dili kullanma biçimidir.

2.2.2. İçerik Öğeleri

2.2.2.1. Konu

Şiirde ele alınan, üzerinde durulan duygu, düşünce, hayal, olay şiirin konusu oluşturur. Şiirde duyguyu işleyen her şey konunun kapsamına girer. Konu bir bakıma temanın somutlaştırılmış halidir.

Şiirler işlediği konuya göre lirik, epik, pastoral, didaktik ve satirik olmak üzere beşe ayrılır:

2.2.2.1.1. Lirik Şiir

Şairin, duygu düşüncelerin coşkulu bir dille anlattığı şiir türüdür. Lirik sözcüğü Yunanca “coşkun, esinle dolu” anlamına gelen “lyrikos” kökünden gelir (Özdemir, 2007: 86). Eski Yunan’da bu tür şiirler “lyr” adı verilen bir çalgıyla söyleniyordu. Zamanla bu çalgının adı bu tür şiirler için de kullanılır hale gelmiştir.

Duyguların, hayal gücünün, müziğin ağırlık taşıdığı bu şiirlerde aşk, ölüm ayrılık, yaşama sevinci, özlem gibi temalar yer alır. Lirik şiirin en önemli ögesi duygudur.

Örnek:

YILDIZ

Evren esrisin diye gövdende
Tuttum elinle bir dünya dokudum
Savatlı ayı taktım bileğine

Bak yaz kıyısından limon çiçeği
Yüklü kızarık gece yükseliyor
Köpeklerin uyuduğu bahçemize

Minderlerimizin ansı nerdeyse
Doğar o anasonlu yıldız
Kırılmış dağın balkonundan.

Uzanalım, kavağın ve beynimin
Kum saatlerini duyuyor musun?
Tenle karışıyor, sürgünlerinle,
Kaktüs bana bir ağıt söyle
Melih Cevdet ANDAY (Özdemir, 2007: 90)

Yukarıdaki şiirde Melih Cevdet Anday, aşk ve sevgi temasını coşkulu bir dille işlemiştir.

2.2.2.1.2. Epik Şiir

Konusu savaş, kahramanlık, yiğitlik, yurt sevgisi ulusları derinden etkileyen göç, kuraklık gibi tarihi olaylar olan şiirlerdir. Epope olarak da bilinen epik şiirin en tipik örneği destanlardır. Epik şiirler genelde uzun şiirlerdir.

Örnek:

MOHAÇ TÜRKÜSÜ

Bizdik o hücumun bütün aşkıyle kanatlı;
Bizdik o sabâh ilk atılan safta yüz atlı.
Uçtuk Mohaç ufkunda görünmek hevesiyle,
Canlandı o meşhûr ova at kışnemesiyle!

Fethin daha bir ülkeyi parlattığı gündü;
Biz uğruna can verdiğimiz yerde göründü.

Gül yüzlü bir âfetti ki her pûsesi lâle;
Girdik zaferin koynuna, kandık o visâle!

Dünyâya vedâ ettik, atıldık dolu dizgin;
En son koşumuzdur bu! Asırlarca bilinsin!

Bir bir açılırken göğ'e, son def'a yarıştık;
Allâh'a giden yolda meleklerle karıştık.

Geçtik hepimiz dört nala cennet kapısından;
Gördük ebedî cedleri bir anda yakından!

Bir bahçedeyiz şimdi şehitlerle berâber;
Bizler gibi ölmüş o yiğitlerle berâber.

Lâkin kalacak doğduğumuz toprağa birden
Şimşek gibi bir hâtıra nal seslerimizden!

(Beyatlı, 2011: 14)

2.2.2.1.3. Pastoral Şiir

Çobanları yaşamlarını, maceralarını aşklarını, acılarını yansıtan şiirlere pastoral şiir denir (Özdemir, 2007: 105).

Örnek:

KIR ŞARKISI

Tam otların sarardığı zamanlar
Yere yüzükoyun uzanıyorum.
Toprakta bir telaş, bir telaş
Karıncalar öteden beri dostum.

Ellerime hanım böcekleri konuyor,
Ne şeker şey onlar!
Uç böcek, uç böcek diyorum,
Uçuyorlar.
Pan'ın teneffüsü bile
Ilık okşamakta yüzü
Deve dikenleri, çalılık vesaire
Bir âlem bu toprakların üstü.
Tabiatla haşır neşir
Kırlarda geçen ikindi vakti.
Sakin, dinlenmiş, rahat
Bir gün daha bitti.
Behçet NECATİGİL

(Özdemir, 2007: 109)

2.2.2.1.4. Didaktik Şiir

Duygudan çok düşünceye dayanan, öğretme amacı ağır basan ve bilgi dağarcığımızı zenginleştirmeye yönelik olan şiir türüdür (Özdemir, 2007: 100).

Örnek:**GEYİKLE ASMA**

Yüksek, kocaman bir asmaydı geyiğin yurdu.
 Bu asmanın yaprakları arasına dalar,
 Bütün düşmanlarından rahatça korunurdu.
 Köpekleri yanıldı sanıp bir gün avcılar
 Döndüler, bir felâketten kurtulmuştu yine
 Ama o nankörlük etti veli nimetine!
 Yemeye başladı yapraklarının asmanın.
 köpekler bu gürültüyü duyunca
 Yetişip boğazladılar; budala hayvanın
 Son sözü şu oldu: “Hakkımdır benim bu ceza.”
 Avcılar ölümüne yetişmişlerdi ancak;
 Ne ağlamak fayda etmişti ne de sızlamak.
 Bu güzel bir ders olmalı bulunduğu yere
 Hıyanetlik nankörlük edenlere.

Orhan Veli çevirisi (Özdemir, 2007: 103)

2.2.2.1.5. Satirik Şiir

Bir kimseyi eleştirmek ve toplumun bozuk yönlerini ortaya koymak amacıyla yazılan şiirlerdir (Dilçin, 2009: 339).

Örnek:**CIMBIZLI ŞİİR**

Ne atom bombası,
 Ne Londra Konferansı;
 Bir elinde cımbız,
 Bir elinde ayna;
 Umurunda mı dünya!

(Kınık, 2009: 98)

2.2.2.1.6. Dramatik Şiir

İnsan yaşamının değişik boyutlarını ve tutku, özlem gibi duyguları gerçeğe uygun olarak eyleme dönüştürerek veren şiir türüdür (Özdemir, 2007: 93). Dramatik şiirlerde genelde acıklı veya korkunç olaylar ele alınır.

Örnek:

ALİ’NİN KARISININ İKİNCİ AĞIDI

Bir uğursuz karanlık evimizin üstünde
İçimde dar yüreğimde bir gül bir gam, bir kasvet
Sarıldım ellerine:
-Etme Ali’ m etme!
Bir uğursuzluk bir sessizlik gezindi durdu
Evimin içinde
Baktım Ali’ m doğruldu
Lüver belinde

Dikildim önüne:
- Gitme Ali’ m, gitme!
Gözlerim gözlerinin içinde
Ben Ali’ mi böyle görmedim
Ah, kuşa, karıncaya kıyamayan Ali’ m
Kolum kanadım kırıldı
Kaldım ayakları dibinde
Kapıdan giren ayazı duydum
Üç el silah sesi işittim...

Necati CUMALI (Batur, 2000: 222)

2.2.2.2. Tema

Bir sanat eserinin merkezinde yer alan temel duygu ve düşünceye tema denir. Şiirde tema ise şairin konuyu ele alış biçimi ve okuyucuya vermek istediği mesajdır. Konu ile tema sık sık birbiriyle karıştırılır ve kimi zaman aynı kavrammış gibi algılanır.

Ancak konu ve tema ayrı şeylerdir. Konunun, temanın somutlaştırılmış biçimi olduğu söylenebilir.

2.2.2.3. Dil ve Anlatım

Şiirin kendine özgü bir dili vardır. Şiir dili, dil içinde özel bir dildir. Şiir dili öncelikle edebî bir dil olmalıdır. Şair dilin kurallarını ve inceliklerini bilmeli, dili ona göre kullanmalıdır. “Şiir dili uyumludur; uyum sağlamak için ölçü ve uyaklardan yararlanır. Şiirde sözcükler genellikle gerçek anlamları dışında kullanılır. Çağrışımlardan yararlanarak benzetme, eğretileme, değişmece ve başka sanatlarla sözcüklerin sınırları olabildiğince genişletilir” (Nas, 2003: 63).

2.2.2.4. İmge

Bütün edebî türlerde olduğu gibi şiirde de imge önemli bir yer tutar. Şiiri şiir yapan, onun özünü oluşturan en önemli öge imgedir. Rus incelemecisi Alexander Potebnya: “İmgesiz sanat olmaz, şiir ise hiç olmaz” diyerek şiirde imgenin ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır (Aksan, 2006: 29).

İmge şiirde en çok kullanılan ama anlam bakımından en anlaşılmasız olan kavramdır. Tıpkı şiirde olduğu gibi imge konusunda değişik tanımlar değişik açıklamalar bulunmaktadır. Örneğin Perrine imgeyi “duyuyla edinilen deneyimin dil aracılığıyla sunulması” olarak tanımlamaktadır (Aksan, 2006: 30). Knobloch ise imgenin, doğanın bir kopyası olmadığını belirtmekte, onu bir “tasarımın yeniden biçimlendirilmiş bir anlatımla dile getirilişinde kullanılan bir simge” olarak görmektedir (Aksan, 2006: 30). Şklovski ise “imgenin görevi, taşıdığı anlamı anlayışımıza daha yakın kılmak değil, görüntüsünü yakalamaktır” der (Şklovski, 1971: 473). İmgeyi şiirin ana yapı taşı olarak nitelendiren Emin Özdemir ise imgeyi “duyularla algıladığımız varlıkların, durumların zihnimizdeki görüntüleri, bunların şiire yansımış biçimi” olarak tanımlıyor (Özdemir, 2007: 58). Doğan Aksan’a göre ise imge için “insanın gözlemlediği nesne, olay ve nitelikleri, kendi zihninin süzgecinden geçirerek oluşturduğu, şairin de aynı eğilimle aktardığı tasarımlar, kişiye özgü izlenimler” der (Aksan, 2004: 30). Yine Aksan başka bir eserinde imgeyi şöyle tanımlar: “İmge, sanatçının çeşitli duyularıyla algıladığı özel, özgün bir görüntünün dile aktarılışıdır; bu bir betimleme değil, öznel bir yorumlama sayılabilir” (Aksan, 2006: 32). Bu tanımlardan yola çıkarak imgenin tanımı yapılacak olursa, şairin dış dünyayla ilgili

izlenimlerini kendi süzgecinden geçirerek ve kendine özgü bir yöntemle şiire yansıtması olduğu söylenebilir.

İmgelerin bir kısmı benzetmelere dayanırken bir kısmı da şairin zihninde oluşmuş alışılmadık bağdaştırmalarla ortaya konur. Konuyu daha da somutlaştırmak için bir örnek verilecek olursa:

“Burası dalyan kahvesi
Ortalık süt mavisi
Apostol bu ne biçim meyhane
Tabağımda bir bulut
Kadehimde gökyüzü”

Oktay RİFAT (Aksan, 2006: 40)

Yukarıdaki şiirde şairin tabağında bir bulut ve kadehinde gökyüzü olması ilgi çekici imgelerdir.

2.3. Şiir İnceleme Yöntemi

Şiiri daha iyi kavrayabilmek ve daha doğru anlamak ancak şiiri çözümlemekle mümkündür. “Metin incelemeleri, öğrencileri metinlerle ilgilendirmekle, metin üzerinde çalıştırmakla kalmaz; onlara edebiyat zevki ve edebiyat kültürü de verir” (Karaalioğlu, 1980: 312).

Şiir çözümlemelerinde, şiir genellikle biçim ve içerik yönünden ele alınır. Şiir, biçim yönünden çözümlenirken şiirin nazım birimi, nazım şekli, ölçü, redif, uyak ve uyumu sağlayan diğer biçimsel ögeler incelenir. Şiir içerik yönünden çözümlenirken de şiirin konusu, teması, şiirdeki dil ve anlatım, imgeler incelenir. Bu yönteme benzetmekle birlikte Doğan Aksan kendine özgü bir şiir çözümleme yöntemi ortaya koymuştur. Aksan, şiiri bir bütün olarak başlıca iki geniş açıdan ele almıştır:

1. İçerik, öz
2. Sunuluş

İçerik, öz başlığı altında şiirin konusu, ele aldığı olaylar, düşünceler, yansıtmak istediği duygu ve coşkular belirlenir. Daha geniş olan sunuluş bölümünde ise, şiirde ağırlığı olan ögeler, imgeler, betimlemeler, söz sanatları (benzetme, aktarma gibi anlam

olayları), ses açısından etki sağlayan ölçü, uyak, ritim gibi kavramlar ve yinelemeler ele alınır (Aksan, 2004: 23- 24).

Sunuluş başlığı altında aşağıdaki ögeler incelenir:

1. Şiir dilinde doğal, rahat ve içten söyleyiş- konuşulan dilden yararlanma
2. Şiir dilinde kısa ve eksilteli anlatım
3. Şiir dilinde göstergelerin seçimi ve bağdaştırılması
 - a) Göndergesel anlam
 - b) Yan anlamlar
 - c) Duygu değeri
 - d) Şiir dilinde özel adlardan yararlanma
 - e) Uzak çağrışımlar
 - f) Eşadlı ve çokanlamlı ögelerden yararlanma
4. Benzetmeler
5. Şiir dilinde aktarmalar
 - a) Deyim aktarmaları
 - b) Ad aktarmaları
 - c) Şiir dilinde alışılmamış bağdaştırmalar
6. Şiir dilinde sapmalar
7. Şiir dilinde ses ögelerinden yararlanma
 - a) Uyak
 - b) Şiir dilinde ses yinelemeleri
 - c) Öteki yinelemeler
 - d) Ölçü ve ritim (Aksan, 2006: 44)

2.4. Çocuk ve Şiir

Çocuk bebeklik dönemiyle ergenlik dönemi arasında olan, kendine özgü duyuş ve düşünüşe sahip olan insandır. Çocukların hayata bakışı, olayları algılayışı büyüklerden farklıdır. Bu yüzden özellikle gelişim çağında olan çocuklara güzel duygular anlatan, onların iyiyi, güzeli, doğruyu anlamalarına yardımcı olacak eserler sunulmalıdır. Bunu sağlamak için özellikle de şiirlerden yararlanılmalıdır. Çünkü “çocuk daha konuşmaya başlarken şiir cümlesinin yapısına uygun bir yol tutar. Kafiye olan ve ses özelliği bakımından birbirine çok benzeyen kelimeler kullanır.” (Oğuzkan: 2006: 255). Çocuklar her zaman şiire ilgi gösterir; şiir dinlemekten, okumaktan ve

ezberlemekten zevk alır. Bu nedenle çocuklara, çocuğun dünyasında güzellikler çağrıştıran, onda güzele, iyiye karşı olumlu davranışlar geliştiren, hayal dünyasını zenginleştiren, ana dilinin güzelliklerini ve zenginliklerini hissettiren şiirler okunmalı, okutulmalıdır.

“Çocuğun hayal dünyasında gezinmek, onu gerçek anlamda tanımak demektir. Kendine özgü bir dünyası olan çocuk, çoğu zaman bu dünyasını paylaşmak istemez, kimsenin çocuk dünyasına müdahalesinden hoşlanmaz. Saflığın, duruluğun ve temizliğin sembolü olan çocuk, zamanı kendi içinde bölümleyen, ona farklı bir şekilde bakan, gerçek olanla, gerçeğin dışında gerçeğimsi dünyayı aynı zaman dilimi içinde yaşamasını bilen biridir“ (Demirel vd., 2010: 302).

Çocuklar için şiir yazan şairler, çocukları, onların duygu ve düşüncelerini anlatma biçiminden hareketle tanır. Bu nedenle şairler şiirde biçimden önce temanın çocuğa uygun olmasına dikkat etmeli, çocukların sözcüklere yüklediği anlamları öne çıkarmalıdır. Bununla birlikte şair, ince mizah ve fantezi gibi öğeleri katarak çocuğu şiire çekebilirse başarılı olmuş sayılır (Şirin, 1998: 104).

Çocuğa erken yaşlarda şiir okumak ve onda şiir dinleme alışkanlığı oluşturmak ileriki yaşlar için önemlidir. Çocukta hayal gücünün gelişmesi ve sözcük dağarcığının genişlemesi bu sayede kolaylaşır. Aslında çocuk şiirlerinin yetişkinler için yazılmış şiirlerden pek bir farkı yoktur. Aradaki fark sadece kullanılan dildedir. Çocuk şiiri oluşturulurken içerik kadar biçime de önem verilmelidir. Ölçü, uyak, ses yinelenmeleri gibi özelliklerden yoksun olan şiirler, çocuğun ilgisini çekmeyeceği gibi çocuğun şiir bilgisi konusunda eksik kalmasına da neden olacaktır.

2.4.1. Çocuk Şiirinde Bulunması Gereken Özellikler

Çocuk şiirlerinde bulunması gereken özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Kafiye -eğer varsa- belirli olmalı ve birbirine yakın dizelerin sonlarında bulunmalıdır.
2. Düşünceler açık olarak ve bir beyit veya bir dördlük sınırları içinde anlatılmalıdır.
3. Tasvirler yalın ve kesin olmalıdır.
4. Hayal ve duygular çocukların yaşantılarıyla ilgili olmalı, bu öğelerle olaylar arasında sıkı bir bağlantı kurulmalıdır.

5. Benzetme, eğretileme, mecaz gibi edebî sanatlara ölçölü bir şekilde yer verilmelidir.
6. Dizeler kısa, cümle düzeni doğal ve seçilen sözcükler sade olmalıdır.
7. Tam ve yarım uyaklardan, ölçüden ve bazı dizelerin tekrarından yararlanarak ahenk zenginliğı sağlanmalıdır.
8. Konu yaşama sevinci, aile sevgisi, doğa yurt ve ulus sevgisi, güzellik duygusu gibi olumlu duygu ve davranışları kazandırıcı, geliştirici ve pekiştirici bir nitelik taşımmalıdır (Oğuzkan, 2006: 266).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ANLAM BİLİMİ (SEMANTİK) VE ANLAM OLAYLARI

3.1. Anlam Bilimi (Semantik)

Aksan’a göre dil; “Sözlü ve yazılı olarak iletişimde kullandığımız, doğduğumuzda hazır bularak edinmeye başladığımız, doğrudan doğruya insana özgü, çok güçlü, büyümlü bir düzendir; düşünme ve düşünöleni aktarma dizgesidir” (Aksan, 2009: 13). Bugün bile birçok özelliğı aydınlatılamamış dil birbiriyle sıkı bir ilişki içinde bulunan beş dizgeden oluşur:

1. Ses düzeni
2. Bürün (prozodi) düzeni,
3. Biçim (yapı) düzeni
4. Sözdizimi düzeni,
5. Anlam yapıları özellikleri düzeni (Aksan, 2009: 13).

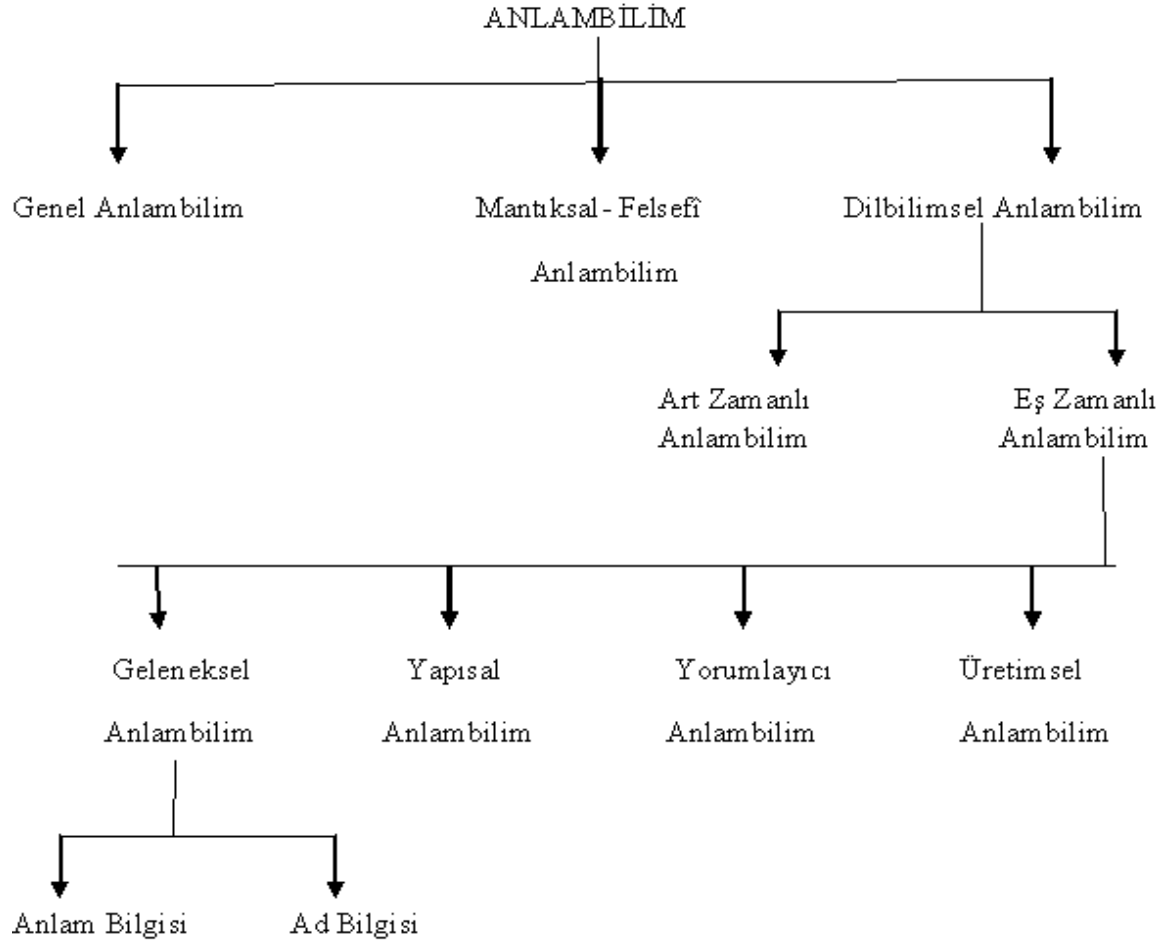
Anlam bilimi bu düzenlerin beşincisi olan anlam yapıları ve özellikleri düzeniyle ilgilidir. Anlam yapıları ve özellikleri düzeni, bir dildeki adlandırma, kavramlaştırma yollarını, düşünölenlerin sözcük ve cümleye dönüştürölmesini belirleyen anlam yapılarını ele alır ki bu da anlam biliminin belli başlı konularını kapsar.

Anlam bilimi, Yunanca “belirtmek” anlamına gelen *semanio* eyleminden türetilmiştir (Kılıç, 2009: 13). En yalın tanımıyla anlam bilimi, dilin anlam yönünü inceleyen bilimdir. Lerat, anlam bilimi “sözcüklerin, cümlelerin, sözcelerin anlamının incelenmesidir” der (Aksan, 2009: 20). Anlam biliminde genellikle gösterge, kavram, anlam, bağlam, çok anlamlılık, eşanlamlılık, eş adlılık, ters anlamlılık, anlam değışmeleri vb. konular üzerinde durulur.

“On dokuzuncu yüzyılın başlarında dillerin zaman içindeki evrimini inceleyen tarihsel dil bilimin gelişimiyle, sözcüklerin anlamlarının da dilin tarihi boyunca değıştiğı görölmüştür. Bunun üzerine, söz konusu değışiklikler incelenmeye başlanmıştır. Bu incelemeleri ilk kez A. Darmesteter başlatmış, daha sonra M. Bréal sözcüklerin anlamının bilimsel olarak incelenmesiyle ilgili temel ilkeleri ortaya koymuştur. **Essai de Sémantique** (Anlam bilim Denemesi) adlı yapıtı, ilki çekici kuramsal görüşler içermesine karşın, temelde tarihsel çözümlemeye dayanır. Bu yapıtta sözcüklerin niçin ve nasıl anlam değıştirdikleri araştırılır. Dilin eş zamanlı açıdan incelenmesini ilk öneren F. De Saussure, aynı zamanda sözcüğün anlamının

tanımlanması konusunda ortaya çıkan sorunları da ele alan ilk dil bilimcidir” (Kıran-Kıran, 2006: 245).

Değişik dönemlerde farklı kişiler ve akımlar tarafından anlam bilimi çeşitli dallara ayrılmıştır. Genel olarak anlam bilimi genel, mantıksal, dil bilimsel anlam bilimi olarak üç bölümde incelenir. Mehmet Hengirmen, Welte’ye göre anlam biliminin türlerini şu çizelgeyle gösterir (Hengirmen, 2007: 379):

Şema 1. Anlam biliminin dalları

Genel anlam bilimi, anlamla ilgili her türlü konuyu çok geniş bir alan içinde inceler. Mantıksal- felsefî anlam bilimi konularını felsefî ve mantıksal açıdan inceler. Dil bilimsel anlam bilimi ise art zamanlı ve eş zamanlı anlam bilimi olmak üzere ikiye ayrılır. Araştırmaların art zamanlı ve eş zamanlı olması zaman içindeki gelişmelerin ele alınıp alınmamasıyla ilgilidir. Art zamanlı anlam bilim çalışmalarını tarihsel boyutta yapar. Bu nedenle çalışma alanı dardır. Eş zamanlı anlam bilimin ise

çok geniş bir çalışma alanı vardır ve günümüzde üzerinde en çok çalışılan geleneksel anlam bilimi, yapısal anlam bilimi, yorumlayıcı anlam bilimi, üretimsel anlam bilimi gibi anlam bilimi türleri eş zamanlı anlam biliminin çalışma alanına girer. Doğan Aksan anlam bilimi çalışmalarını yöntem bakımından art zamanlı veya eş zamanlı olmalarına göre durgun anlam bilimi ve gelişmeli (tarihsel) anlam bilimi olmak üzere ikiye ayırır (Aksan, 2003:147).

Dil bilimsel anlam biliminin başlıca iki alt alanı vardır. Bunlar sözcük anlam bilimi ve tümce anlam bilimidir. Sözcük anlam bilimi “dil bilimde çeşitli adlarla anılan, genel dilde sözcük olarak adlandırılan öğeleri, bunların türemiş ve başka öğelerle bir araya gelmiş biçimlerini anlam açısından inceleyen anlam bilimi dalıdır” (Aksan, 2009: 27). Tümce anlam bilimi ise tümceleri ve sözceleri anlam açısından inceleyen anlam bilimi dalıdır.

3.1.1. Anlam Bilimiyle İlgili Kavramlar

3.1.1.1. Kavram

Kavram, nesnelerin, duyguların, düşüncelerin zihnimizde oluşturduğu imgelerdir. Kavramlar dış dünya olan ilişkilerimiz ve bu ilişkiler sonucu edindiğimiz deneyimlere dayanır. Çocuk, sözcükleri öğrenirken aynı zamanda sözcüklerle ilgili kavramları da edinir. Örneğin sütün bir içecek, pastanın bir yiyecek, kuşun bir hayvan olduğunu bilir. Dilde ağaç, çiçek, masa gibi somut kavramların yanında sevgi, nefret, özlem gibi soyut kavramlar da vardır. Somut kavramlar duyu organlarımız yoluyla edindiğimiz deneyimler sonucu oluşurken soyut kavramlar ise insanların içgüdüleri, bazı olaylara, durumlara, hareketlere verdikleri tepkilerden ortaya çıkmaktadır.

Kavram üzerinde birçok araştırmacı farklı tanımlar ve araştırmalar yapmıştır. Kimi bilginler kavramların dilden ayrı olarak var olacağını kabul etmezken, kimi bilginler ise dile dayanmayan kavramların da var olabileceğini ileri sürer (Aksan, 2009: 41). Ancak burada belirtilmelidir ki dil dışında kavramların da olabileceği görüşü akla daha da yatkındır. Örneğin dilimizde görme duyusunu kaybetmiş insanlar için kör, işitme duyusunu kaybetmiş insanlar için sağır sözcükleri kullanılırken, koklama ya da tatma duyusunu kaybedenleri karşılayan bir sözcük bulunmamaktadır (Toklu, 2007: 92). Bu durumun da kavramların dilden bağımsız olduklarının göstergesidir.

“Kavramların değeri, niteliği, aynı dili konuşanlar için aşağı yukarı aynıdır. Türkiye Türkçesi konuşan kimselere kar, çekiç, düğün ya da ekmek sözcükleri söylense

onların zihninde canlanan tasarımlar, ancak yetiştirme çevresine, kültüre, kişisel niteliklere ve kişisel deneyimlere göre ufak tefek ayrımlar gösterir. Bu ayrımlar kar, çekiç sözcüklerinde söz konusu olmazken düşün ve ekmekte olabilir. Köyden hiç çıkmamış, yalnızca köy düşününü bilen bir Türkün zihninde canlanan, köy düşünüdür; yaşam düzeyi yüksek bir kentlininse daha değişiktir. Türkler için kutsal bir kavram olan ekmek için de aynı şeyi söyleyebiliriz: Saçta ya da tandırda pişirilen ekmek yiyen bir kimseyle yalnız kentlerde satılan ekmeğe alışmış olan kimsenin ekmek tasarımlar arasına elbette ayrılık bulunacaktır” (Aksan, 2003: 222). Bunun dışında bir kavram, benzer özelliklere sahip, yaşam standartları birbirine yakın olan iki kişi için de farklı tasarım ve duygular da uyandırabilir. Örneğin kavurmayı çok seven bir kişinin zihnindeki kavurma kavramıyla ilgili duyguları ile kavurma yiyerek zehirlenen bir kimsenin zihnindeki kavurma kavramı farklı duygular uyandıracaktır. Aksan kavramları bu açıdan ikiye ayırmaktadır: genel ve özel kavramlar. Genel kavramlar aynı dili konuşan tüm bireyler için aynıken özel kavramlar kişiden kişiye farklılık gösterir (Aksan, 2003: 222).

“Kavram terimi çoğu zaman anlamla karıştırılmakta, bu kavramlar kimi zaman birbirinin yerine kullanılmaktadır. Kavramla anlam aynı şey midir? Bir dilin anlamsal bilgi dizgesi, her zaman o dilin ulamsal kavram dizgesinden kaynaklanan bilgilere dayalıdır. Dil edinimi sürecinde çocuk, kavramlarla dilsel biçimleri ilişkilendirmeyi öğrenir. Bu sırada kavram ve dil gelişimi kendiliğinden olmaz. Çocuk bir takım kavramlara sahip olmasına karşın, onları ilişkilendirecek dilsel biçimlerden henüz yoksundur. Ancak bir kavram, bir dilsel biçime bağlanmışsa anlamdan söz edilebilir. Bu açıdan bakıldığında, dilselleştirilmiş, bir sözcük biçimiyle kaplanmış kavram, anlam demektir. Her anlam bir kavramdır, ancak her kavram bir anlam değildir” (Toklu, 2007: 92).

3.1.1.1.1. Kavram Alanı (Kavramsal Alan)

Kavram alanı kuramı 1931 yılında Alman dilcisi Trier tarafından ortaya atılmıştır. Bu kuramın temelinde kavramların zihinde birbirinden soyutlanmış olarak ayrı ayrı bulunmadıkları, birbirini etkiledikleri vardır. Kavramlar zihnimize birbiriyle ilişkili olan diğer sözcüklerle birlikte yer alır. Türkçeden birkaç örnek verecek olursak “alınmak, incinmek, kırılmak, incinmek, gücenmek, darılmak, küsmek gibi yakın anlamlıların oluşturduğu bir alanı düşünebiliriz. Bu öğelerin değerleri ve birbirlerinden

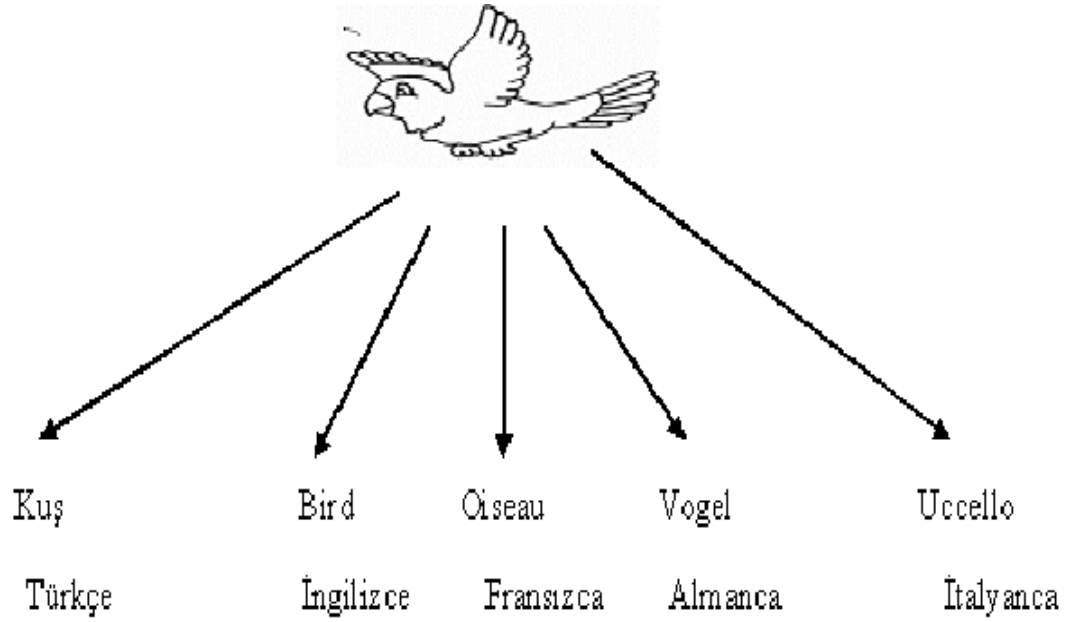
ayrımları, alan içinde birbirlerine göre belirlenir. Bir başka örnek: İlköğretimde kullanılan pek zayıf, zayıf, orta, iyi, pekiyi değerlendirmelerinden oluşan bir dizge içinde zayıf'ın ya da pekiyi'nin değeri, dizge ancak beş ögeden oluşuyorsa bellidir. Dizge 6 ya da 7 dereceden oluşuyor olursa her birinin değeri de değişecektir. Bir ögenin anlamı değişirse bütün alanın yapısı da değişir" (Aksan, 2009: 42-43)

"Kavram alanı terimi J. Trier'den kaynaklanır ve yapısal bir anlayışı yansıtır. Bu bilgin zihnin kavramsal kesimine ilişkin sözcükleri incelemiş ve bunların yapı kuran düzenli bir bütün oluşturduğunu, bu bütünde yer alan her birimin diğerlerine bağlı olduğunu savunmuştur. Bu anlayışa göre bir kavramda beliren değişiklik komşu kavramların ve onları belirten sözcüklerin de değişime uğramasına neden olur. Sözcükler, kavram alanları kaplayan dilsel alanlar oluşturur; bir dünya görüşünü dile getirirler" (Vardar-Güz-Huber-Senemoğlu-Öztoğat, 2002: 132).

3.1.1.1.2. Kavramlaştırma (Anlamlandırma)

Her toplum doğadaki nesneleri, varlıkları, hareketleri bazı seslerden ve ses birleşimlerinden yararlanarak anlatır. Bunu yaparken de bazen kök ve eklerle türetmelere gider, bazen onunla benzerliği bulunan başka bir kavramdan yararlanır, bazen de farklı kavramları karşılayan göstergeleri bir araya getirir. Böylece dildeki sözcükler yani göstergeler ortaya çıkar (Aksan, 2009: 30).

Kavramlaştırma; nesnelerin, olayların, hareketlerin ses veya ses birleşimleriyle simgeleştirilmesidir. Bu göstergeler insanların zihinlerindeki nesneler, olaylar ve hareketlerle ilgili tasarımlara bağlıdır. Her dil bu nesneleri, olayları, hareketleri kendine özgü bir şekilde adlandırır, kendine özgü sesler kullanır. Ancak zihinde oluşturulan kavramlar aynıdır. Örneğin Türkçede kuş olarak adlandırdığımız hayvan, İngilizcede bird, Almancada vogel, Fransızcada oiuseau, İtalyancada uccello sözcükleriyle karşılanır.

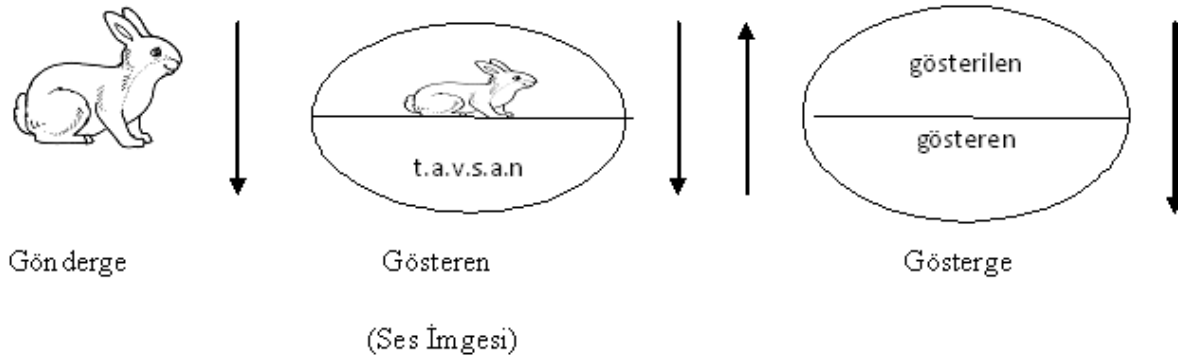

Şema 2. Kavramlaştırmamanın dillere göre değişiklik göstermesi

3.1.1.2. Gösterge

Gösterge, başka bir şeyin yerini alabilecek nitelikte olan ve kendi dışında bir şey gösteren her türlü nesne, varlık ya da olgu olarak tanımlanabilir (Vardar vd., 2002: 106).

“Her dil, bizim genel dilde sözcük dediğimiz birimlerle konuşulur. Dilbilimde çığır açan İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure’dan beri bu ögeler için genellikle gösterge (Fr. Signe, signe linguistique) terimi kullanılmaktadır. Saussure’a göre dil bir sözcükler listesi değil, bir göstergeler listesidir (Aksan, 2009: 33). Göstergenin iki yönü vardır. Bunlardan ilki olan gösteren seslerin zihnimizdeki imgeleridir. Göstergenin diğer yönü ise gösterilendir. Gösterilen ise nesnelerin zihnimizdeki tasarımlarıdır, yani kavramlardır. Burada kendisine gönderimde bulunulan nesneye ise gönderge adı verilir.” Konu bir şemayla açıklanacak olursa:

Şema 3. Göndergeyle gösterenin karşılıklı ilişkileri ve göstergeyi oluşturan öğelerin bağlantısı

“Yukarıdaki şema, göndergeyle gösterenin karşılıklı ilişkilerini ve göstergeyi oluşturan öğelerin bağlantısını belirtmektedir” (Aksan, 2009: 34).

Gösterenin önemli bir özelliği onun nedensiz olmasıdır. Gösterenin nedensiz olması, gösterilenle onun göstereni olan ses imgesi arasında hiçbir bağ olmamasıdır. Dildeki sözcüklerin kavramlaştırılması insan topluluklarının kendi içlerindeki uyumuyla, anlaşmasıyla mümkün olmaktadır. Bu nedenle çeşitli dillerde aynı kavram birbirinden farklı gösterenlerle karşılanır. Örneğin Türkçede köpek göstereniyle karşılanan hayvan İngilizcede dog, Almancada der hund, Fransızcada le chien, İtalyancada perro gösterenleriyle karşılanmaktadır.

3.1.1.3. Anlam

Anlam bilimi, doğrudan doğruya anlam kavramına yöneldiği halde anlamın ne olduğu, nasıl tanımlanabileceği konusunda bir düşünce birliği yoktur. Hatta kimi araştırmacılara göre anlam yoktur, kullanım vardır. Anlam konusunda üzerinde uzlaşılan bir tanım olmamakla birlikte, anlamın tanımı yapılırken dayatılan birtakım ölçütler vardır. Anlam tanımlarında genellikle iletişimin dört temel ögesinden yola çıkılır:

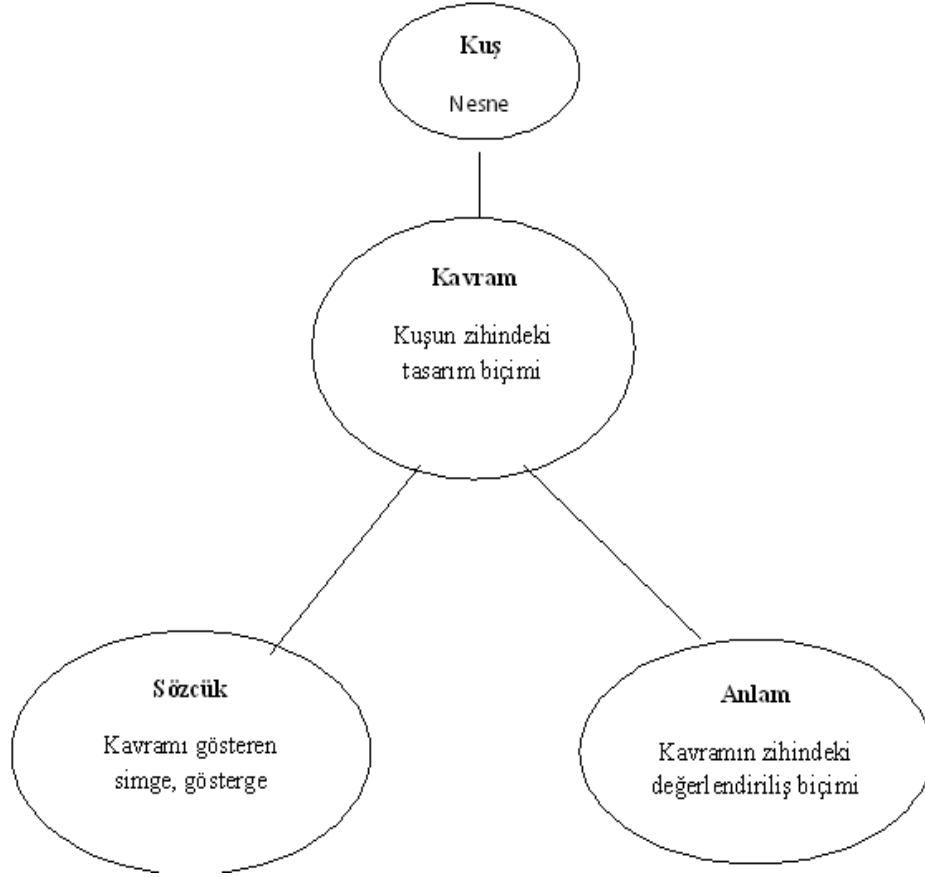
1. “Biçimin maddesel, tözsel yanı olan ses ve yazı birimler.
2. Kavramsal tasarımların ve zihindeki anlamın üretimine katılan ruhsal etmenler.

3. Dilsel biçimlerin gönderimde bulunduğu dil dışı dünyadaki nesneler, durumlar ve görünüm, kısacası göndergeler.
4. Konuşucu ve dilsel biçimlerin kullanıldığı özel durum” (Toklu, 2007: 93).

Anlamın tanımı yapan dilciler genellikle bu dört ölçüte dayanmışlardır. Anlamı tanımlarken yaralanılan bu ölçütler sözcüksel, dil bilgisel, güncel, göndergesel, çağrışımsal, durumsal, duygusal, bağlamsal vb. anlam türlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Toklu, 2007: 93).

Çevremizde gördüğümüz her nesne, her olay, her hareket ve bu nesnelerin, olayların, hareketlerin bizde uyandırdığı duygular zihnimizde bir kavram oluşturur. Kavramları zihnimizin süzgecinden geçirip değerlendirerek onlara bir anlam vermiş oluruz. Bu nedenle anlam, zihnimizdeki çeşitli kavramların değerlendirilmesi olarak da tanımlanabilir.

Bilmediğimiz yabancı bir dile ait sözcükleri okuduğumuzda ya da duyduğumuzda bunlara bir anlam veremeyiz. Çünkü bu sözcüklerin hangi kavramları yansıttığını bilmeyiz. Öyleyse sözcükler yansıttıkları kavramlara göre değerlendirilir ve anlamlı duruma gelirler. Bu, bir çizelgeyle şöyle gösterebilir (Hengirmen, 2007: 385):

Şema 4. Sözcüklerin yansıttıkları kavramlara göre anlam kazanması

“Çizelgede görüldüğü gibi kuş bir nesnedir. Kavram bu nesnenin, yani kuşun zihindeki tasarım biçimi ve görüntüsüdür. Sözcük, kavramı gösteren simge ve göstergedir. Anlam ise nesne, kavram ve sözcüğün zihindeki değerlendirilmiş yani anlamlı hale getirilmiş biçimidir. Sevgi, aşk, kıskançlık gibi soyut kavramlarda belirgin bir nesne yoktur. Bu durumda nesnenin yerini duygu, düşünce, hayal, olay ve davranışlardan doğan tasarımlar alır” (Hengirmen, 2007: 385).

3.1.1.3.1. Anlam Belirleyicileri

Dil biliminde her sözcüksel birimin birtakım anlam belirleyicileri bulunur. Özellikle ses bilimcilerden etkilenen anlam bilimciler, gösterilen düzleminde de ayırıcı özellikler bulunduğunu savunmuşlar; ses bilimsel ölçütlerden geniş ölçüde yararlanarak, dilin bu boyutunu dizgeleştirmeye çalışmışlardır (Kıran-Kıran, 2006: 246). Çevremizdeki bütün nesnelerin, kavramların farklı özellikleri vardır. Örneğin taş sert,

pamuk yumuşak bir nesnedir; Kedi, köpek, balık gibi varlıklar canlıyken, masa, kitap vb. cansızdır. Anlam belirleyicileri terimi bu özelliklerle ilgilidir. Buna Türkçeden bir örnek verilecek olursa: (Aksan, 2009: 49):

Şema 5. Anlam belirleyiciler

Belirleyiciler	Kadın	Erkek	Çocuk	İnek	Öküz	Buzağı	Tavuk	Horoz	Cvciv
CANLI	+	+	+	+	+	+	+	+	+
İNSAN	+	+	+	-	-	-	-	-	-
DİŞİ	+	-	+	+	-	+	+	-	+
YETİŞKİN	+	+	-	+	+	-	+	+	-

Başka bir örnek verilecek olursa “Adam ekmeği yedi” cümlesinde ekmek sözcüğünün belirleyicileri yemek eylemiyle bağdaşacağı için bu cümle anlamlı bir cümle olacaktır. Ancak “ Adam taşı yedi” cümlesinde taş sözcüğüyle yemek eyleminin belirleyicileri birbiriyle bağdaşmayacağı için bu cümle anlamsız olacaktır.

3.1.1.3.2. Anlam Türleri

3.1.1.3.2.1. Temel (Gerçek, Düz, Başat, Göndergesel) Anlam

Temel anlam, sözcüğün dilde kullanımının süreklilik kazanarak anlamının sabitlenmesi olayıdır. Başka bir deyişle, sözcüğün tek başına söylendiğinde zihnimize uyandırdığı anlamıdır (Uğur, 2007: 21). Gerçek anlam sözcüğün söylendiğinde, okunduğunda, duyulduğunda ilk akla gelen anlamıdır. Gerçek anlamlı sözcükler dildeki sözcükler içinde önemli bir yer tutar ve o dilin özünü oluşturur. Dillerin kavramlaştırılmasında her sözcük başlangıçta temel anlamıyla kullanılır, sözcüklerin yeni yeni anlamlar kazanması sonraki aşamada olur. İnsana en yakın kavramlar olarak organ adları, yiyecek içecekler, hayvanlar, sık kullandığımız eylemlerin adları doğada sık karşılaşılan nesneler temel anlam ögesi içinde yer alırlar.

“Belli bir bağlam ve konu içinde olmaksızın tek tek sözcüklerden yola çıkarak örneğin bir kedi, bir çiçek, bir balık göstergelerini ele alacak olursak bunlar söylendiğinde ya da yazılı olarak önümüze geldiğinde zihnimize bir tasarım, bir görüntü oluşturdukları görülür. Bu görüntüler köpek, ot ya da kuş göstergelerinden bütün bütün farklıdır. İşte biz, örneğin kedi sözcüğü söylendiğinde zihnimize beliren

bu tasarıma temel anlam ögesi adını veriyoruz” (Aksan, 2009: 50). Bu nedenle kimi dilciler temel anlama göndergesel anlam adını vermişleridir.

3.1.1.3.2.2. Yan (İkincil, Yazınsal) Anlam

Yan anlam bir sözcüğün temel anlamından farklı olarak aralarında biçim, işlev, amaç ilişkisi, benzetme vb. nedenlerle yeni bir anlam kazanmasıdır. Her dilde sözcükler başlangıçta bir tek kavramı karşılar. Diller işlendikçe ve geliştikçe sözcükler çeşitli nedenlerle farklı kavramları karşılar duruma gelir. Bu duruma yan anlam ögesi denir.

Yan anlam, bir sözcüğün herkesçe bilinen anlamından farklı olarak o sözcüğü dillendiren kişinin kendine özgü değerlendirmeleri sonucu kazandığı anlamdır. Okuyucu ve dinleyicinin özelliklerine göre ortaya çıkan her kullanım aynı zamanda dilin yan anlamıdır (Kılıç, 2009: 36).

Her dilde yan anlamlar genellikle dört doğrultuda göstergelere bağlanır:

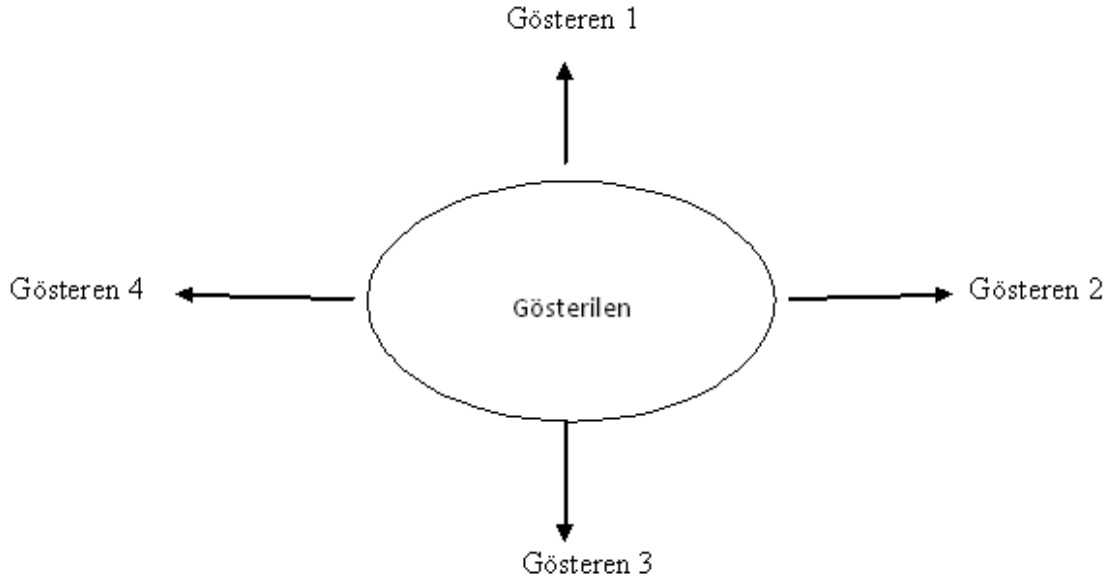
1. Somuta yeni somut anlamlar eklenmesi,
2. Somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi,
3. Soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi,
4. Soyuta yeni somut anlamlar eklenmesi (Aksan, 2009: 60).

Yan anlam dili konuşan kişilerin nesnelere olaylara, durumlara, hareketlere karşı aldıkları tavidir. Bu nedenle yan anlam, temel anlamdan farklı olarak toplumsal değil, bireyseldir.

3.1.1.3.3. Anlamsal İlişkiler

3.1.1.3.3.1. Eş anlamlılık

Birden fazla göstergenin tek bir gösterilene göndermede bulunmasına eş anlamlılık denir” (Kıran-Kıran, 2006: 252). Başka bir deyişle eş anlamlılık, aynı kavramın farklı sözcüklerle karşılanmasıdır. Bu, bir şemayla şöyle gösterebilir:

Şema 6. Eş anlamlılık (Kıran-Kıran, 2006: 252)

“Dil biliminde genellikle benimsenen bir yargı, hiçbir dilde, başlangıçta, bir kavramı yansıtmak için birden çok göstergenin kullanılmayacağı biçimindedir. Yani bir dilde iki ayrı gösterge aynı anlama gelmez. Zamanla dil gelişip işlendikçe bazı sözcüklerin anlamları birbirine yaklaşarak eş anlamlı duruma gelir. Örneğin Türkiye Türkçesinde bugün tam eş anlamlı durumundaki *göndermek/ yollamak* sözcükleri bu açıdan ilginçtir; biri öteki yerine kullanılabilecek niteliktedir. “Bana para göndermiş/ Bana para yollamış”, “Haber göndermiş/ Haber yollamış” örnekleri bunu göstermeye yeter. Ancak tarih boyunca anlam bakımından gelişmeleri izlenecek olursa bu iki sözcüğün başlangıçta farklı anlamları bulunduğu görülür. Bugünkü göndermek, XI. yy’da, Kutadgu Bilig’de köndürmek biçiminde ve” doğrultmak, yöneltmek” anlamında kullanılıyor, Kaşgarlı’nın Divan’ında köndürmek yazılışıyla “ doğrultmak, düzeltmek, yola kılavuzlamak, ikrar etmek” anlamlarında karşımıza çıkıyordu. Kökeni, Uygur metinlerinden beri rastlanan kön- “doğrulamak, düzelmek”ti. Yollamak ise yol köküne dayanmakta, XIII. XIV. yüzyılda İbnü Mühennâ Sözlüğünde “yola salmak”, Evliya Çelebi’de (XVII. yy) “uğurlamak” anlamında görülmektedir” (Aksan, 2009: 79).

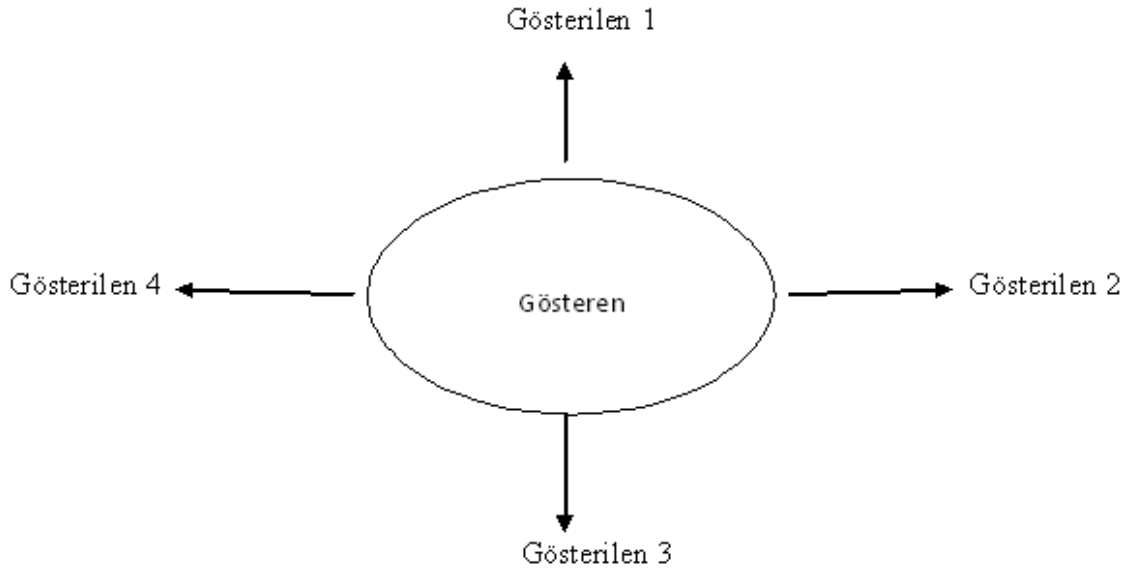
Bir dilde eş anlamlılık iki biçimde meydana gelir. Bunlarda birincisi yukarıda değinildiği gibi eskiden farklı anlamlara gelen sözcüklerin zamanla çeşitli nedenlerle anlamlarının birbirlerine yaklaşması yoluyla olur. İkincisi ise bir dilde, bir kavramı

karşılayan sözcük olduğu halde başka bir dilden aynı anlamdaki sözcüklerin alınmasıdır (Aksan 2009: 78-79). Bilindiği gibi özellikle Osmanlı Türkçesi zamanında dilimize birçok Arapça ve Farsça sözcük girmiştir. Dil devrimiyle bu sözcükler için Türkçe sözcükler önerilmiş, bu sözcüklerden bir kısmı tutarak dile yerleşmiş, bir kısmı toplum tarafından benimsenmediği için unutulmuştur. Bazı sözcükler ise yabancı dillerden alınan karşılıklarıyla birlikte yaşamaya devam etmiş ve bu nedenle birçok eş anlamlı çift meydana gelmiştir: muallim/ öğretmen, ihtiyaç/ gereksinim, okul/ mektep, öğrenci/ talebe... Bunların yanında özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında İngilizce başta olmak üzere Batı dillerinden– bazılarının Türkçe karşılığı olmasına rağmen- dilimize birçok sözcük girmiş ve bunlar da eş anlamlı çiftler meydana getirmiştir: yönetmen/ rejisör, iletişim/ iletişim, bilgisayar/ computer vb.

3.1.1.3.3.2. Çok anlamlılık

Çok anlamlılık bir dilde bir sözcüğün birden çok anlama gelmesi, başka bir deyişle aynı sözcüğün birden çok kavramı karşılmasıdır. Çok anlamlılık hemen hemen dünyanın bütün dillerinde görülen bir durumdur ve diller için bir zorunluluktur. Tahir Nejat Gencan bu zorunluluğu şöyle açıklıyor: “Her kavrama bir sözcük bulmaya, yaratılmaya kalkılışaydı sözcük sayısının milyonları aşması gerekirdi. Kişioğlu bunun da kolayını bulmuş, türlü etmenlerin kılavuzluğuyla- dil yönünden tutumluluk sayılabilen çok anlamlılık çağırını açmıştır. Bunun sonucu olarak her dilde birçok sözcüklerin değişik anlamlarda kullanıldıkları görülür. Bir sözlük açılınca her sözcüğün üç, beş, on... anlama geldiği gözden kaçmaz. Bu değişik anlam sayısı, kimi kez kırkı, elliye aşar; daha çoğa varanlarda bulunur” (Gencan, 1979: 516). Örneğin TDK’nin Türkçe Sözlük’üne baktığımızda baş sözcüğünün 13, kol sözcüğünün 13, çekmek eyleminin 46, gelmek eyleminin 38, almak eyleminin 35 anlamı olduğu görülmektedir.

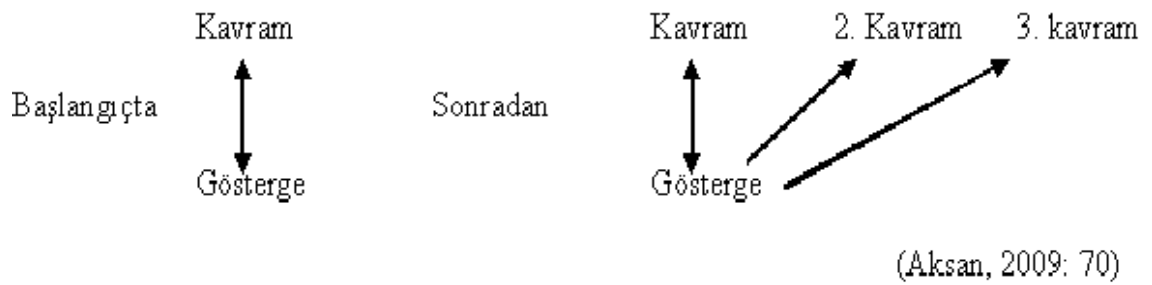
Çok anlamlılık, bir gösterenin birden çok gösterilen tarafından belirtilmesi olarak da tanımlanabilir. Bu, bir şema ile gösterilecek olursa:

Şema 7.Çok anlamlılık (Kıran-Kıran, 2006: 250)

Bir sözcüğün birden çok anlama gelmesinde birçok etken rol oynar. Başlangıçta bir kavramı karşılayan sözcük, sonraları kolay ve etkili anlatım eğilimi, sözcüğün kullanım sıklığının artması gibi nedenlerle başka kavramları da karşılar duruma gelmektedir:

Şema 8: Çokanlamlılık 2

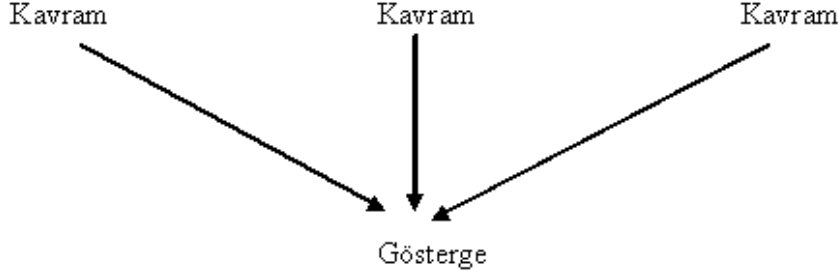
(Aksan, 2009: 70)

Şema 8. Çok anlamlılık 2

3.1.1.3.3. Eş adlılık

Aksan eş adlılığı; “Bir dil içinde, birbirinden bütün bütün ayrı iki ya da daha çok kavramın ses ya da yazım açısından aynı göstergelerle dile getirilmesidir”

biçiminde tanımlar (Aksan, 2009: 72). Eş adlı sözcükler ses ve yazım açısından aynı olmakla birlikte köken ve anlam yönünden farklı kavramlardır. Eş adlılık, şöyle bir şemayla gösterebilir:

Şema 9. Eş adlılık (Aksan,2009: 73).

Aksana göre bir dil içinde eş adlılığı oluşmasında genel olarak iki etken etkili olur. “Bunlardan birincisi, farklı anlamdaki iki ya da daha çok sözcüğün, zaman içinde geçirdikleri ses ya da biçim değişikliği nedeniyle birbirlerine yaklaşması, sesteş duruma gelmeleridir. Örneğin Türkçede organ adı olan el, VIII. yüzyılda elig biçimindeyken bugünkü durumuna gelmiş, bugün ele güne karşı, yâd eller, eloğlu gibi sözlerde görülen el ise VIII. yüzyılda “halk, ülke, devlet” demek olan il (el) sözcüğünün anlam ve biçim değişmesiyle, ötekiyle eşadlı olmuştur.

Eş adlılığa neden olan ikinci etken, yabancı dilden alınan bir sözcüğün yerli dildeki bir başkasıyla sesteş olarak birlikte yaşar duruma gelmesidir. Örneğin Türkçede ince kamışları, hasır otunu anlatan eski bir söz olan saz, Farsçadan gelen ve ünlüsü uzan olan “çalgi” anlamındaki /sa:z/la- ünlüsü kısalarak- sesteş olmuş bulunmakta, dilde her ikisi de yaşamaktadır” (Aksan, 2009: 73)

3.1.1.3.3.4. Ters anlamlılık (Karşıt anlamlılık, Zıt anlamlılık)

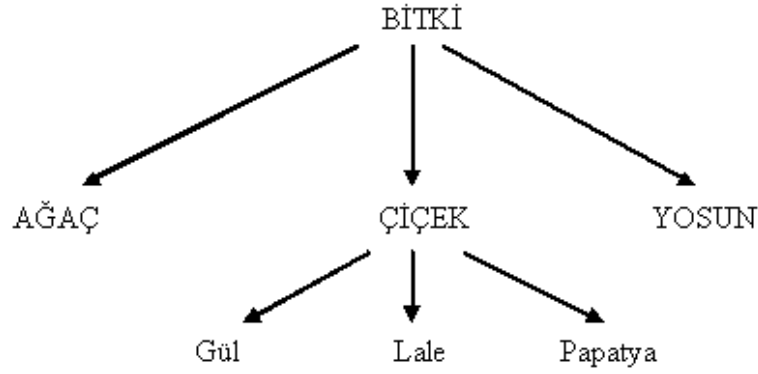
Birbirleriyle karşıt, ters anlamlı olan sözcüklerin oluşturduğu kavramdır. Ters anlamlılık, genellikle eş anlamlılığın tersi olarak düşünülür. Ancak ters anlamlılık, eş anlamlılığın tersi değildir; çünkü dilde birbiriyle tam anlamıyla eş anlamlı olan sözcüklerin sayısı çok azken ters anlamı sözcüklerin sayısı çok fazladır.

Dil bilimcilere göre ters anlamlılığın birçok türü vardır. Bunlar arasında yön gösteren, dereceli, ilişkisel, ikili, kutupsal, biçimsel ilişkili türler sayılabilir. Sözcük düzeyinde karşıtlık türlerinden yön gösteren ters anlamlılara Türkçeden aşağı/ yukarı,

ileri/ geri, sağ/sol, gibi örnekleri gösterebiliriz. Dereceli ters anlamlılara sıcak/ ılık/ serin, açık/ aralık/ kapalı örnekleri gösterilebilir. İlişkisel ters anlamlılık olarak nitelenenlere ise almak/ satmak, ana baba/ evlat, usta/ kalfa/ çırak sözcükleri uymaktadır (Aksan, 2009: 82).

3.1.1.3.3.5. Alt anlamlılık

Alt anlamlılık daha çok aralarında anlam yakınlığı bulunan ya da aynı kavram alanına giren göstergelerin bir üst kavram altında toplanarak betimlenmesi diye tanımlanır(Toklu, 2007: 99). Örneğin gül papatya çiçek sözcüğünün alt anlamları; aslan, kaplan hayvan sözcüğünün alt anlamlarıdır. Alt anlamlılık şöyle bir şemayla gösterebilir:

Şema 10. Alt anlamlılık (Toklu, 2007: 99)

3.1.1.4. Bağlam

Sözcüklerin, sözcük öbeklerinin ve cümlelerin konuşma ya da metin içerisinde yanında bulunan diğer öğelere göre değişik anlamlar kazanmasına bağlam denir. Bütün sözcüklerin, söz öbeklerinin ve cümlelerin kendilerine özgü anlamları vardır. Ancak bu anlamlar konuşma ya da metin içerisinde diğer öğelerin durumuna göre değişir (Hengirmen, 2007: 393). Örneğin kırılmak sözcüğü “bir ya da daha çok parçaya ayrılmak” anlamındadır. Ancak aynı sözcük “Arkadaşım söylediklerime çok kırılmış”, “Soba yanınca odanın havası kırıldı” gibi cümlelerde bambaşka anlamlara gelmektedir. Sadece sözcükler değil cümlelerde metin içerisinde bulunan diğer öğelerin durumlarına göre değişik anlamlar ifade edebilir. “Seninle sonra görüşürüz” cümlesi ele alınacak olursa bu cümle ilk okunduğunda cümleyi söyleyen kişinin dinleyenle sonra görüşmek

istediği anlaşılır. Ancak bu cümle kızgınlık anında söylenmiş bir cümleyse bir korkutma, bir tehdit anlamı içerecektir.

“Çoğu zaman aynı sözcük cümlelerin durumuna göre değişik anlamlar yansıtır:

— Yarın okula gelecek misin?

— Evet.

— Yarın okula gelmeyecek misin?

— Evet”. (Hengirmen, 2007: 394).

Bağlam, sözel bağlam ve toplumsal bağlam olmak üzere ikiye ayrılır: Sözel bağlam, bir metne ya da bir anlatıcının konuşmasına gönderme yapar.

Toplumsal bağlam ise sınıf, cinsiyet gibi toplumsal değişkenle göre tanımlanır. Son zamanlarda kimi dil bilimciler, toplumsal bağlamı metince oluşturulup sergilenen ve dil kullanıcılarının toplumsal kimliği olan bağlam olarak tanımlamaktadırlar (Kılıç, 2009: 73).

3.1.1.5. Bağdaştırma ve Alışılmamış Bağdaştırma

Hengirmen bu konuda; “Sözcüklerin anlamlı bir şekilde bir araya gelerek tamlamalar, sözcük öbekleri ve cümleler oluşturmalarına bağdaştırma denir. Bağdaştırma dil, mantık ve akıl arasındaki ilişkiyi sağlayarak duygularımızı ve düşüncelerimizi bir düzen içinde anlatmamıza yarar” der (Hengirmen, 2007: 392).

Yeryüzündeki hiçbir dil sadece sözcüklerle konuşulmaz. Her dilde bazı kavramları karşılamak, duygu ve düşünceleri farklı şekillerde ifade etmek amacıyla sözcükler bir araya getirilerek çeşitli tamlamalar ve kalıplaşmış ifadeler kullanılır. Bu kavramları, duygu ve düşünceleri karşılamak amacıyla oluşturulan tamlamaları ve kalıplaşmış ifadeleri oluşturmak amacıyla sözcüklerin anlamlı ve mantıklı bir şekilde bir araya gelmesine bağdaştırma denir. İki türlü bağdaştırmadan bahsedebilir: alışılmış bağdaştırma ve alışılmamış bağdaştırma.

Alışılmış bağdaştırmalar dilde anlamlı ve mantıklı olarak oluşturulan bütün tamlamaları, sözcük öbeklerini ve cümleleri kapsar. Örneğin “ağacın dalı”, “kapı kolu”, “kırık masa” gibi tamlamalar; “Çocuklar okula gidiyor”, “Ahmet kitap okudu” gibi cümleler alışılmış bağdaştırmalardır.

Alışılmamış bağdaştırmalar ise dilde yaygın olarak kullanılmayan ve mantık kurallarına uymayan bağdaştırmalardır. Bu tür bağdaştırmalara özellikle şiir dilinde çok

sık rastlanır. Alışılmamış bağdaştırmalara örnek olarak Attila İlhan'ın "Sisler Bulvarı" adlı şiirinden şu dizeleri örnek verebilir:

Şehrin camları kaygısız gülüyordu
Sokak lambaları öksürüyordu
Sisler boğazıma sarılmışlardı
Sisler bulvarı, bir gece haykırmıştı
Ağaçları yalıyordu, yoksuldu (İlhan, 2005: 58- 61).

Yukarıdaki dizelerde şehrin camlarının gülmesi, sokak lambalarının öksürmesi, sislerin şairin boğazına sarılması, sisler bulvarının haykırması, ağaçları yalaması ve yoksul olması alışılmamış bağdaştırmalara örnek gösterilebilir.

Alışılmış bağdaştırmalarla alışılmamış bağdaştırmalar arasındaki fark alışılmış bağdaştırmaların toplumsal, alışılmamış bağdaştırmaların ise bireysel olmasıdır. Alışılmış bağdaştırmalar da sözcüklerin bir araya getirilmesi aynı dili konuşan insanların uzlaşmasına bağlıyken, alışılmamış bağdaştırmalar bireylerin kendilerine özgü dil kullanımlarından doğar.

3.2. Anlam Olayları

3.2.1 Anlam Değişimleri

Dil, toplumsal, doğal ve devingen bir dizgedir. Buna bağlı olarak dildeki sözcükler de zaman içinde gerek ses bakımından gerekse anlam bakımından değişikliğe uğrarlar. Sözcüklerin anlamlarının zaman içinde değişmesine anlam değişmesi adı verilir. Belli başlı anlam değişimleri anlam daralması, anlam genişlemesi, anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesidir. Bunlara bazı dilcilerin anlam genişlemesinin bir türü saydığı genelleşme de eklenebilir.

Bir sözcüğün anlamı, zaman içinde çeşitli nedenlerle farklılaşır. Bu farklılaşmanın temelinde değişik etkenler vardır. Bunlar toplumsal, tarihsel, dil bilimsel ve ruhsal nedenler olabilir. "Bilimlerde, kurumlarda, törelerde görülen değişimler nesneleri değiştirerek dil dizgesini dolaylı olarak etkiler. Bunlar, tarihsel nedenlerdir. Seslere, biçimlere, söz dizimine ilişkin nedenler birbirine karışmaya, köken yakıştırmaya ya da yerlileştirmeye, eşadlı çatışmasına yol açar. Bunlar dil bilimsel nedenlerdir. Sözcüğün dar toplumsal kesimden geniş bir kesime aktarılmasıyla anlamca genişlemesi ya da bunun tersine bir süreç sonunda, anlamca daralması içerik alanını etkiler. Bunlar da toplumsal nedenlerdir. Anlatımı zenginleştirme, yönlendirme çabaları

da anlam değişmelerine yol açar. Bunlar da ruh bilimsel nedenlerdir” (Kıran-Kıran, 2006: 262).

3.2.1.1. Anlam Daralması

Anlam daralması, bir sözcüğün, karşıladığı bir nesnenin, kavramın, hareketin zamanla bir bölümünü karşılar duruma gelmesidir. Örneğin “Orhun Yazıtları’nda geçen Tengri sözcüğü hem gökyüzü hem de Tanrı anlamında kullanılırdı. Oysa bu sözcük günümüzde yalnızca evrenin yaratıcısı olan Tanrı anlamında kullanılmaktadır. Eskiden oğul sözcüğü hem, kız hem de erkek çocukları için kullanılırken günümüzde sadece erkek çocukları için kullanılmaktadır” (Hengirmen, 2007: 390).

“Bugün yalnızca koyun, keçi, kuzu, oğlak için kullanılan davar sözcüğü eskiden bütün mal mülk varlığı için kullanılırdı. Arapçadan dilimize geçen hayvan sözcüğü eskiden canlılık, dirlik ve insanı da içine alan bütün canlılar için kullanılırdı” (Hengirmen, 2007: 391). Bu örnekleri artırmak mümkündür.

3.2.1.2. Anlam Genişlemesi

Anlam genişlemesi olayı, anlam daralmasının tam tersidir. Başlangıçta, bir nesnenin bir varlığın, bir hareketin bir bölümünü karşılayan sözcük, zamanla o nesnenin, kavramın ya da hareketin tamamını karşılar duruma gelir. Anlam genişlemesinin Türkçede az örneği vardır. “Örneğin XI. yüzyılda “düz ve alçak yer” demek olan ve Eski Anadolu Türkçesinde de bu anlam da görülen alan sözcüğü Ar. saha’nın yerine kullanılarak, onun etkisiyle “iş, meslek, araştırma- inceleme konusu, uzmanlık” gibi çeşitli anlamlara gelmeye başlamıştır. Dal sözcüğünde de buna koşut bir gelişme olmuş, bilim, sanat, spor konularında, üzerinde çalışılan alanı anlatır duruma gelmiştir. Burada da Fr. branchre sözcüğü etkili olmuştur” (Aksan, 2009: 135).

3.2.1.3. Anlam İyileşmesi

Anlam iyileşmesi, eskiden kötü, olumsuz bir anlam taşıyan sözcüğün anlamının, zamanla değişerek iyileşmesidir. “Bu olayın en ilginç örneklerinden birini, Türkçeye de geçmiş olan ve ordudaki en yüksek rütbeyi gösteren mareşal sözcüğünde görüyoruz. Kökü Lat. mariscalcus “at bakıcısı, nalbant” sözcüğüne dayanan ve çeşitli dillere geçen bu örnekteki iyileşmenin, yücelmenin saray unvanlarından biri olmasıyla ilgi bulunduğu düşünülmelidir” (Aksan, 2009: 91). Eski Türkçede kötü, fena anlamına gelen yavuz

sözcüğünün günümüz güçlü, yiğit, kahraman anlamında kullanılması da anlam iyileşmesine örnek olarak gösterilebilir.

3.2.1.4. Anlam Kötüleşmesi

Anlam kötüleşmesi, anlam iyileşmesinin tam tersidir. Eskiden iyi bir anlam taşıyan sözcüğün anlamında bir kötüleşme meydana gelmesini ifade eder. Anlam kötüleşmesinin ilginç bir örneğini dilimize Farsçadan geçen canavar sözcüğü oluşturmaktadır. “Far.da /ca:nver/, /ca:nva:r/ biçimindeki “canlı, yaşayan, çabuk, hayvan” gibi anlamlara gelen sözcük Türkçede de XIV., XV. yüzyıllarda bu anlamlarıyla kullanılmışken sonradan belirgin bir anlam kötüleşmesine ulaşmıştır” (Aksan, 2009: 136).

3.2.1.5. Genelleşme

Bazı dilcilerin anlam genişlemesinin bir türü olarak kabul ettiği genelleşme, özel bir ismin genelleşerek bir tür ismine ya da sıfata dönüşmesi şeklinde açıklanabilir. Genelleşmeye şu örnekler verebilir:

Zeplin	Konyak	Don Kişot
Giyotin	Şampanya	Don Juan
Jilet	Kaşmir	Lolita
Sandviç	Fayans	Feride
Özel isimler nesnelerin adı olmuştur	Bölgelerin adı, nesnelerin adı olmuştur	Kurgusal kahramanların adları, bir sıfata dönüşerek insanların davranış ve tutumlarını yansıtır

Şema 11. Genelleşme (Kıran-Kıran, 2006: 263).

3.2.1.6. Diğer Anlam Olayları

3.2.1.6.1. Benzetme

Aksan’a göre benzetme; “Bir nesnenin niteliğini, bir eylemin özelliğini daha iyi anlatabilmek, canlandırabilmek için bir başka nesneden, bir başka eylemden yararlanarak, onu anımsatma yoluyla gerçekleştirilir” (Aksan, 2009: 61). Anlatıma güç

vermek, anlatılmak isteneni daha güzel ve etkili bir biçimde anlatmak amacıyla günlük dilde de sık sık kullanılan benzetmeler, edebî dilde özellikle de şiir dilinde çoklukla kullanılır.

Her dilde sık kullanılan benzetmeler zamanla kalıplaşarak yaygınlaşır ve kişisel olmaktan çıkarak söz varlığına mal olur. Aksan bu durumu şöyle açıklıyor: “Herhangi bir kimse kendi zihin gücüyle tren gibi ağır, tuz gibi beyaz, köpek gibi hızlı... diyebilir. Ancak bunlar kişisel olarak kalır; buna karşılık örneğin Türkçedeki buz gibi, demir gibi (soğuk), süt gibi (beyaz), taş gibi (sert ya da ağır), pamuk gibi (yumuşak veya beyaz), cıva gibi (hareketli), maymun gibi (çirkin), kız gibi (yeni, dokunulmamış), bal gibi (“tatlı” ya da bilmek, anlamak, engel olmak... biçiminde değişik eylemlerle kullanıldığında “adamakıllı” iyice, pekala”), dut yemiş bülbül gibi, süt dökmüş kedi gibi... kullanımlarında olduğu gibi kalıplaşır, deyimleşirse, söz varlığının ögeleri sayılır” (Aksan, 2003: 187).

Tam bir benzetmede dört ögenin varlığından söz edilebilir: benzeyen, kendisine benzetilen, benzetme ilgeci, benzetme yönü. “Ali aslan gibi güçlüdür” cümlesi ele alınacak olursa burada benzeyen Ali, kendisine benzetilen aslandır. Benzetme yönü güç, güçlülük, benzetme ilgeci ise gibidir. Bu öğelerden biri ya da ikisi kullanılmadan da benzetme yapılabilir: “aslan gibi çocuk”, “aslan çocuk” gibi. Benzetmelerin temel ögeleri benzeyen ve kendisine benzetilendir. Benzetme yönü ve benzetme ilgeci kullanılmayan benzetmeler aktarmalardır. Bu nedenle benzetme, aktarmanın ilk basamağı olarak kabul edilebilir.

3.2.1.6.2. Aktarmalar

3.2.1.6.2.1 Deyim Aktarmaları (Eğretileme, İstiare)

Deyim aktarmasını, aralarında bezerlik, yakınlık olan iki şey arasında benzetme yoluyla bir ilgi kurarak birinin adını ötekine aktarma olay olarak tanımlanabilir (Aksan, 2006: 127).

Her dilde en yaygın aktarma türü olan deyim aktarmalarından gerek günlük dilde gerekse edebî dilde sık sık yararlanılır. Deyim aktarmalarını kendi içinde beş başlıkta incelenebilir:

3.2.1.6.2.1.1. İnsandan Doğaya Aktarma

İnsandan doğaya aktarma, insandaki özelliklerin, organ isimlerinin, vücut bölümlerinin doğadaki nesnelere aktarılarak yeni anlamlar kazanması olarak tanımlanabilir. Türkçede organ, vücut bölümlerinin yanı sıra bazı giyeceklerin ve bu giyeceklerin bölümlerinin de doğadaki nesneleri karşılamak amacıyla kullanıldığı görülür. “dağ başı, dağ eteği, ayakkabı burnu, dolap veya çekmece gözü, kapı kolu, akarsu ağzı, masa veya sandalye ayağı” gibi kullanımları insandan doğaya aktarmaya örnek olarak verebilir. Bunun yanında birçok dilde olduğu gibi Türkçede de boğaz, burun, dil, kulak gibi sözcüklerin coğrafyadaki bazı kavramları karşılamaları bu tür aktarmaların örneklerindendir.

İnsandan doğaya aktarmanın bir türü de insana ait fiziksel ve ruhsal özelliklerin doğadaki nesnelere ya da hayvanlara aktarılmasıdır. Özellikle şiir dilinde çok sık görülen bu olay bir bakıma doğadaki nesneleri ve hayvanları kişileştirdiği için kişileştirme adıyla anılır (Aksan, 2009: 65). Cahit Sıtkı'nın aşağıdaki şiiri kişileştirme açısından ilgi çekicidir:

IRMAK

Eriyen karlarla dile geldiği günlerden,
Sert kayaları zorlayıp deldiği günlerden,
Bayırda koşarak, ovada yavaşlayarak,
Her geçtiği araziye şenlendiren ırmak,
Yol üstü uğrasaydın bir gün düşüncemize,
Dağların selamını götürürken denize.

(Tarancı, 2002: 89).

3.2.1.6.2.1.2. Doğadan İnsana Aktarma

Doğadan insana aktarma, doğadaki nesnelerin adlarının ve bunlarla ilgili sıfatların insanlar için kullanılmasıyla ortaya çıkar. Doğadan insana aktarmayı daha iyi anlayabilmek için şu listelere göz atılacak olursa:

Şema 12. Doğadan insana aktarma

1	2	3
Aslan	Hıyar	Sert
Kurt	Kabak	Yumuşak
Köpek	Balkabağı	İnce
Eşek	Çöpsüz üzüm	Kaba
Domuz	Karaçalı	Sulu
Tilki	Kereste	Pişkin
Kaz	Odun	Yapışkan
Maymun	Çiroz	Yırtık
Çaylak	Düdük	Tatlı
Yılan	Çam yarması	Ağır
Öküz	Mikrop	Hafif
Fındıkkurdu	Paçavra	
	Fıtil	
	Çirkef	

“Her biri insan zihninde bir imge yaratarak canlı ve güçlü bir anlatım sağlamaya yönelik bu aktarmalardan 1. kümedekiler, çoğunlukla aşağılama amacıyla değişik söylem çeşitlerinde insanlar için kullanılmaktadır. Bunlar içinden aslan ile ufak tefek, cana yakın genç kız ve kadınlar için kullanılan fındıkkurdu örnekleri aşağılayıcı değil, övücü, yüceltici niteliktedir. 2. kümedekilere, çevremizdeki çeşitli nesnelerin yine, çoğunlukla aşağılama için kullanıldığı görülmektedir. Bunlar içinden çöpsüz üzüm, özel bir kullanım yerine sahiptir; evlenme açısından ideal, kusursuz sayılan bir genç erkeği anlatmada başvuru bir deyim niteliğindedir. 3. Kümedeki sıfatlar ise doğrudan doğruya insanların yaratılış ve davranış özelliklerini belirlemede de yararlanılan göstergelerdendir. Çok sert adam, yapışkan biri, ne pişkin kadın!, tatlı ihtiyar, sulu bir delikanlı, hafif kadın, ince bir adam kullanımları bunun örneklerindendir” (Aksan, 2009: 116).

3.2.1.6.2.1.3. Doğadaki Nesneler Arasında Aktarma

Aktarma türlerinden bir diğeri ise doğadaki nesneler arasındaki aktarmalardır. Bu tür aktarmalar genellikle bitkilerin ve hayvanların adlandırılmasında kullanılır. Doğadaki nesneler arasındaki aktarmalar, dört başlık altında incelenebilir:

Şema 13. Doğadaki nesneler arasında aktarma

Hayvandan Bitkiye	Nesnelerden Bitkiye	Hayvandan Hayvana	Nesnelerden Hayvana
Kuşburnu	Kartopu	Kırlangıçbalığı	Çekiçbalığı
Horozibiği	Küpeçiçeği	Köpekbalığı	Tırpanbalığı
Aslanağzı	Çançiçeği	Boğabalığı	Mürekkkepbalığı
Keçisakalı	Mercançiçeği	Domuzbalığı	Dilbalığı
Turnagagası	Yıldızçiçeği	Kirpibalığı	Kalkanbalığı
Öküzdili	Yüksükotu	Kurbağabalığı	Kılıçbalığı
Sıçankulağı	Kandilotu	Ördekbalığı	Kayışbalığı
Turnagagası	Patlıcançiçeği	Kedibalığı	Kurdelabalığı

(Aksan, 2009: 117)

3.2.1.6.2.1.4. Somutlaştırma

Somitlaştırma Türkçede sık görülen bir aktarma türüdür. Burada, soyut kavramların, duyguların ve durumların somut göstergelerle, sanki göz önünde canlandırılıyormuşçasına dile getirilmesi söz konusudur. Diğer deyim aktarmaları gibi somutlaştırmanın da temelinde bir kavramı, bir duyguyu daha güçlü ve etkili anlatabilme çabası vardır.

Somitlaştırma, en çok deyimlerde kendini gösterir. Deyimlerin çoğunda soyut bir olay somutlaştırılarak anlatılır. Böylece canlı ve etkili bir anlatım sağlanmış olur “Örneğin Türkçedeki baltayı taş vurmak, ipin ucunu kaçırmak, kendi yağıyla kavrulmak, kabına sığmamak, tavşana kaç, tazıya tut demek, kaş yapayım derken göz çıkarmak, ata et, ite ot vermek, diken üstünde oturmak, iğneyle kuyu kazmak, taşı gediğine koymak... gibi binlerce deyim, olay, durum ve davranışları bir tiyatro sahnesinde sergilercesine canlandırarak anlatan öğelerdendir“ (Aksan, 2009: 67).

3.2.1.6.2.1.5. Duyular Arasında Aktarma

Deyim aktarmalarının bu türünde farklı duyu alanlarına ait kavramlar bir araya getirilir. Böylece canlı bir anlatım sağlanmaya çalışılır. (Aksan, 2009: 68). Örneğin dokunma duyusuyla ilgili olan “keskin” sıfatının, görme duyusuyla ilgili olan “bakış” adını nitelemesi, renklerin soğuk renkler ya da sıcak renkler olarak ifade edilmesi duyular arasında aktarmaya örnek gösterilebilir.

3.2.1.6.2.2. Ad Aktarması (Düz Değişmece, Mecaz-ı Mürsel)

Ad aktarması bir sözcüğün benzetme amacı güdülmeden onun yerine, onunla ilgili olan başka bir sözcüğün kullanılmasıdır. Ad aktarması üç biçimde yapılabilir:

Bunların birincisinde bir sözcüğün yerine onunla ilgili olan başka bir sözcük kullanılır. Ölmek yerine hayata gözlerini yummak veya vefat etmek, doğmak yerine dünyaya gelmek, evlendirmek için baş göz etmek gibi kullanımlar ad aktarmasının bu türüne örnek olarak gösterilebilir.

Ad aktarmasının ikinci türünde bütün yerine parça kullanılır. Bu tür ad aktarmalarına gemi yerine yelkenin, araba yerine tekerleğin, tiyatro yerine sahnenin kullanılması örnek gösterilebilir.

Ad aktarması yapmanın üçüncü bir yolu ise parça yerine bütünü kullanılmasıdır. “Bu karara mahalle tepki gösterdi (mahalledeki insanlar)”, “İbrahim Tatlıses’i (şarkısını) dinliyoruz”, “Sobayı (sobadaki kömürü veya odunu) yaktı” cümleleri parçanın yerine bütünü kullanılmasına örnektir.

3.2.1.6.3. Dolaylama

Dolaylama, bir sözcükle ifade edilebilecek bir kavramın birden fazla sözcük kullanılarak ifade edilmesidir. Dolaylamaya şu örnekler verilebilir:

Sinema: beyaz perde

Kömür: kara elmas

Pamuk: beyaz altın

Kaleci: file bekçisi

Turizm: bacasız sanayi

Balık: derya kuzusu

3.2.1.6.4. Örtmece (Güzel Adlandırma)

Doğrudan doğruya söylenmesi çeşitli nedenlerle uygun görülmeyen bir nesneyi kavramı, duygu ve düşüncüyü başka sözcük ya da sözcük öbekleri kullanarak dolaylı şekilde ifade etmeye örtmece denir. Örtmecelerde daha çok söylendiğinde kötü etki yaratan sözcüklerin yerine bu kötü etkiyi hafifletecek sözcüklerden yararlanılır.

“Örtmeceye yönelimin dinsel, bâtil inanca dayalı nedenleri olabileceği gibi, kibar görünme kaygısıyla ya da toplum içerisinde doğrudan doğruya söz edilmesi pek hoş görülmeyen cinselliğe ilişkin konulara örtük gönderim amacıyla bu tür dolaylı anlatıma başvurulur“ (Toklu, 2007: 103). Örtmeceye örnek olarak cinler için “bizden iyiler” ya da “iyi saatte olsunlar”, verem hastalığı için “ince hastalık”, tuvalete gitmek yerine “lavaboya gitmek ya da ayakyoluna gitmek” kullanımları verilebilir.

3.2.1.6.5. Duygu Değeri

Bütün dillerde kimi sözcükler birtakım tasarımların, düşüncelerin yanında duygulandırıcı bir etki de taşır. Örneğin Türkçede ölüm, cenaze, tabut, savaş, kanser gibi sözcükler insanlarda korku, üzüntü gibi duygular uyandırırken aşk, barış, bahar, başarı gibi sözcükler iyi duygular yaratacaktır. İşte sözcüklerin insanlarda uyandırdığı bu duygusal etki sözcüklerin duygusal değerini ifade eder.

“Edebî dilde, özellikle de şiir dilinde çok sık başvuru olan bu ögeler, şiir dilini günlük bildirişim amacının dışına çıkarmakta, dilin şiirsel işlevini, duygulandırmaya, etkilemeye yönelik yönünü oluşturmaktadır” (Aksan, 2009: 57). Şairler, sözcüklerin duygu değerlerinden özellikle imgeleri oluştururken yararlanırlar. Bu nedenle gerek imgelerin gerekse alışılmamış bağdaştırmaların temelinde sözcüklerin yarattığı duygusal etkiler vardır.

3.2.1.6.6. Tasarımlar ve Duygu Değeri Açısından Özel Adlar

Bir kişiyi, bir ülkeyi, belirli bir coğrafyayı karşılayan kimi özel adların da duygu değeri taşıdığı görülür. “Bu özel adlar insanın yetişme çevresine, kültür, düzeyine, dünya bilgisine ve ruhsal yapısına göre kişiden kişiye değişse de her toplumda birtakım genel değerlere, etkileyici öğelere sahiptir” (Aksan, 2009: 57). Örneğin Hitler adını bütün dünya da olumsuz bir etki uyandırırken aşırı milliyetçi bir Alman için sevgi ve hayranlık duyguları uyandırabilir. Türkler için Attila, Alparslan, Fatih Sultan Mehmet,

Mustafa Kemal Atatürk gibi Türk büyükleri; Fransızlar için Napoléon, Bonaparte, Jean Jacques Rousseau gibi adlar olumlu etkiler yaratır.

Yer adlarına gelince örneğin Çanakkale adı genellikle Çanakkale Savunmasını anlatan, kahramanlık, vatanseverlik ve zafer gibi duygulandırıcı ögeler taşıyan bir addır. Kudüs, Müslüman, Musevi ve Hristiyanlar için aynı biçimde duygu değeri taşır. Mekke, Medine, Kerbelâ Müslümanlarda çeşitli imgeler ve güçlü duygular uyandıran kent adlarıdır (Aksan, 2009: 57). Bu örnekleri artırmak mümkündür.

3.2.1.6.7. Abartma (Mübalağa)

Bir sözün etkisini güçlendirmek amacıyla bir şeyi olmayacağı bir biçimde anlatmak, olduğundan çok veya az göstermektir (Dilçin, 2009: 447). İstiklâl Marşı'mızın şu dizeleri abartılı anlatıma güzel bir örnektir:

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?
Şühedâ fişkırarak toprağı sıksan, şühedâ!

Yahya Kemal'in aşağıdaki dizelerinde de benzer bir anlatım vardır:

Bir gün doludizgin boşanan atlarımızla
Yerden yedi kat arşa kanatlandık o hızla... (Beyatlı, 2011: 13)

Bu dizelerde şair, atlıların çok hızlı olduklarından ve adeta kanatlanarak yedi kat arşa yükselmeleri gibi gerçekleşmesi mümkün olmayan bir durumu anlatmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. İLKÖĞRETİM 8. SINIF TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA YER ALAN ŞİİRLERDEKİ ANLAM OLAYLARININ İNCELENMESİ

4.1. İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Şiirlerdeki Anlam Olayları

4.1.1. Benzetmeler

Anlatımı daha somut kılmak, kavramları daha etkileyici bir biçimde aktarmak için her dilde benzetmelerden yararlanılır. Benzetmelere çoğunlukla şiir dilinde rastlanmakla birlikte edebiyatın diğer türlerinde de başvuru bir anlam olayıdır. Şiir dilince herkesçe benimsenmiş, dilde genelleşmiş benzetmelerin yanı sıra şairin kendisine özgü, özgün benzetmelere de rastlanır. Şairin alışılmamış, özgün benzetmeler oluşturması şiirin başarısı açısından oldukça önemlidir.

İlköğretim 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan şiirlerde de oldukça ilginç benzetmeler kullanılmıştır. Âşık Veysel'in "Sazıma" adlı şiiri, benzetmeler yönünden oldukça ilgi çekicidir:

SAZIMA

Ben gidersem sazım sen kal dünyada,
Gizli sırlarımı aşıkâr etme.
Lal olsun dillerin söyleme yâda
Garip bülbül gibi ah ü zar etme.

Gizli dertlerimi sana anlattım,
Çalıştım sesimi sesine kattım,
Bebe gibi kollarımda yaylattım,
Hayali hatır et beni unutma.

...

Benim her derdime orak sen oldun,
Ağlarsam ağladım, gülersem, güldün.
Sazım bu sesleri turnadan m'aldın?
Pençe vurup sarı teli sızlatma.

...

Sen petek misali Veysel de arı,
 İnleşir beraber yapardık balı.
 Ben bir insanoğlu sen bir dut dalı,
 Ben babamı, sen ustanı unutma.

Âşık Veysel ŞATIROĞLU, Sazıma (Pasifik¹, 2009: 70 -72)

Âşık Veysel'in sazıyla olan ilişkisini ve sazına olan sevgisini ele aldığı yukarıdaki şiirinde şair, ilk dördlükte sazını garip bir bülbüle, ikinci dördlükte kollarında yaylattığı bir bebeğe, üçüncü dördlükte turnaya benzetmiştir. Üçüncü dördlükte dikkatle incelendiğinde şairin sazın mızrabını da pençeye benzettiği görülmektedir. Son dördlükte şair sazını Peteğe benzetirken kendisine de arıya; sazıyla birlikte yaptığı ezgileri de bala benzetmiştir.

Özgün benzetmelere sıkça başvurulmuş bir şiirde Sabri Esat Siyavuşgil'in "Odalar ve Sofalar" adlı şiiridir. Şair farklı benzetmeler kullanarak anlatıma zenginlik katmıştır:

ODALAR VE SOFALAR

Evler, bir nara benzer,
 Nar tanesi, sofalar.
 Akşam, yol gibi gezer;
 Sükûn, su gibi dolar.

Odada bir panjurun
 Sofadadır güneşi;
 Camlarda yanan korun
 Düşer içime eşi.

...

Toplar odam kuş gibi
 Sofamın laflarını.
 Birer bibloymuş gibi
 Süsler boş raflarını.

Beni duvar boyunca
 Bir kum gibi ufalar.
 Odam uyku dolunca
 Uyumadan sofalar.

Sabri Esat SİYAVUŞGİL, Odalar ve Sofalar (Harf¹, 2009: 74- 75)

Şairin, evinin özellikle de odasının kendisinde uyandırdığı çağrışımları farklı bir şekilde ele aldığı bu şiirin ilk dördlüğünde oldukça özgün benzetmeler yer almaktadır. Şair; evleri nara, sofaları nar tanesine, akşamı yola, sükûnu da suya benzetmiştir. İkinci dördlükte ise camlardaki ışık bir kora benzetilir. Üçüncü dördlükte ise oda kuşa, laflar bibloya benzetilmiştir.

Aşağıdaki benzetmeler de okuyucuda uyandırdıkları çağrışımlar açısından ilgi çekicidir:

Bu sabah hava berrak;
Bu sabah her şey billurdan gibi.
 Gök masmavi bu sabah,
 Güzel şeyler düşünelim diye.
 ...

Cahit Sıtkı TARANCI, Bu Sabah Hava Berrak (Koza¹, 2010: 14)

Yukarıdaki dizelerde de şair etrafındaki şeylere güzellik katmak için onları “kesme kristal; duru, temiz” anlamlarındaki billura benzetmiştir. Bunu yaparken de billur sözcüğünün duygu değerinden yararlanmışır.

...
 Ne güzel yerlerdir çalışılan yerler,
 Basımevi, fabrika, ray döşenmesi,
 Ne güzeldir kaba ağaçların işlenmesi
Bir vatan kurar gibi taşçı, duvarcı, dülger,
 Ne güzel yerlerdir çalışılan yerler.
 ...

Ceyhun Atuf KANSU, Dönen Tekerlek (Koza¹, 2010: 78)

Çalışmanın önemiyle ilgili olan yukarıdaki şiir de şair, taşçıların, duvarcılarının, dülgerlerin çalışmalarını bir vatan kurmaya benzeterek okuyucuyu etkilemeye çalışmıştır.

Yırtılan enginler gibi

Enginle baş başa kalsak.

Ve bir şafak serinliği

İçinde uykuya dalsak.

Ahmet Hamdi TANPINAR, Rıhtımda Uyuyan Gemi (Koz², 2010: 172)

Ahmet Hamdi'nin yukarıdaki şiirindeki “Yırtılan enginler gibi” benzetmesi de şiirdeki deniz etkisini güçlendirmiştir.

Her şey insanla güzel

Doğan güne karşı gerinen evler

Mavi rüzgârların koştuğu sokak

İnsan olmazsa kötü resimler gibi

Lacivert bahçelerde başlayan bahar

Temmuz tarlalarında başak

...

İlhan GEÇER, İnsanla Güzel (Koz¹, 2010: 101)

İnsanın önemiyle ilgili olan yukarıdaki dizelerde de şair insan olmayınca lacivert bahçelerdeki baharın bile kötü resimlere benzeterek etkileyici bir anlatım sağlamıştır. Ayrıca bu dizelerde yer alan “lacivert bahçeler” alışılmamış bağdaştırması da anlatıma canlılık katmıştır.

...

Hele son kibriti tuttum da yakından yüzüne,

Sürme çekmiş gibi nur indi mumum kör gözüne.

...

Mehmet Âkif ERSOY, Seyfi Baba (Pasifik¹, 2009: 22)

Yine bu dizelerde Mehmet Âkif hem benzetme hem de kişileştirme olaylarından yararlanarak akıcı bir anlatım yakalamıştır

Cumhuriyet denen temeli attı,
Çok sağlam bir kale gibi vatan.
 Bu kale içinde ederiz emel,
 O sağlam temelde işte bu yana.

...

Atam doğumunun yüzüncü yılı,
 Yol bildik elbette koyduğun yolu.
Bükülmeyen çelik her Türk'ün kolu,
Pehlivan pazılı benzer aslana.

...

Âşık Dursun DURDAĞI, Atatürk İlkeleri (Pasifik¹, 2009: 37- 41)

Cumhuriyet ve cumhuriyetin getirdiği yenilikleri ele alan yukarıdaki dizelerde de şair cumhuriyetin gelmesinden sonra vatanın çok sağlam bir kale gibi olduğunu ve Atatürk'ün yolundan yürüyen her Türkün bükülmeyen çelik kollu, pehlivan pazılı bir aslan olduğunu belirtmek için benzetmeden yararlanmıştır.

...

Boyları yıldız döker, omuzları çifte burmalı,
Hey senin pehlivan dediğin şahan olup da uçandır,
 Rüzgâr deme buluttur, bulut deme dumandır.
 Vur ha vur davul, gök yerinden kaymalı,
 Hodri meydan! Vakit tamam, peşrev tamamdır,
 Ha deyincede kaldırıp kaldırıp yere vurmali.

...

Attila İLHAN, Cazgır (Pasifik¹, 2009: 58)

Attila İlhan'da bu şiirinde pehlivanların gücünü ve çevikliğini vurgulamak amacıyla onları uçan bir şahine benzetmiştir.

...

Bir kuştı sanki
 Özgürlüğü anlamazdı öbür kitaplar,
 Mutluluğunu bilmezdi kimsecikler onun,
Bir kuştı sanki

İlk ışıklarla yeni, ilk ışıklarla güzel.

...

Fazıl Hüsnü DAĞLARCA, Çocuk Kitap (Tav¹, 2011: 25)

Bu dizelerde ise kuş sözcüğünün yarattığı çağrışımdan yararlanarak kitap, kuşa benzetilmiştir.

...

Yiğittin, inanç doluydun, yapıcıydın,

Sanatkârdın denizler kadarengin.

Kimsenin görmediğini görürdün,

Sevgiyle bakan gözlerin.

...

Sana borçluyuz ta derinden!

Işığsın bu yurdun.

Dilimizi, ulusallığımızı öğrettin bize,

Çünkü cumhuriyetimizi sen kurdun.

...

Cahit KÜLEBİ, Atatürk Kurtuluş Savaşı'nda, (Tav¹, 2011: 43- 44)

Cahit Külebi Atatürk'ü anlattığı bu şiirinde Atatürk'e olan sevgisini “Sanatkârdın denizler kadarengin” ve “Işığsın bu yurdun” benzetmelerinden yararlanarak ifade etmiştir.

Yukarıdaki benzetmelerde gerek yarattıkları çağrışımlar gerekse anlatıma olan etkileri açısından ilgi çekicidir:

...

Minyatürler gibi işledim yüz hatlarını,

Yarış atlarından güzel çizdim,

Burun kanatlarını.

Güney yellerine benzettim nefesini

Ve İstanbul Türkçesine güzel sesini.

...

Edirne'den, Kars'tan, Kadifekale'den,

Özgürlüğü ay yıldızlı bayrak gibi,

Çektim burcuna.

...

Bir güneş gibi doğdun Samsun ufuklarından

Şavkın vurur Asya'ya, Avrupa'ya...

Tutsak ulusların düşünde,

Her atılımın başındasın.

...

Bengi sular örneği sen böyle içime aktıkça,

Özüne kavuşan seller gibi duruldum.

Sen, ey beni yaşatan sınırsız güç!

Ey düşlerimin gelini!

Dönüp dolaşıp seni,

Anadolu'da ve cumhuriyette buldum.

Ayhan İNAL, Ellinci Yıl Türküsü (Tav¹, 2011: 48-52)

Salkım söğütlerle yeşillenir ellerin,

Bir ambar dolusu buğdaydır alın terin.

...

Genç gönüllerde yeşeren sevme arzusu,

Sana benzer, senin gibidir, ceylan yavrusu.

...

Merhamet ve zulüm gibi zaman,

Su olup akar mı?

Yükselip gider mi duman duman?

İbrahim MİNNETOĞLU, Sevgi (Tav², 2011: 162).

...

Ah bu türküler,

Türkülerimiz

Ana sütü gibi candan,

Ana sütü gibi temiz.

...

Ah bu türküler, köy türküleri

Dilimizin tuzu biberi.

...

Ah bu türküler, köy türküler
Karanlık kuyularda açılmış çiçekler gibi
 Kiminin reyhasından geçilmez,
Kimi zehir kimi zemberek gibi.

...

Cennet misali sevişen,
Cehennemler gibi dövüşen,
Bir çocuk gibi gülüp
Mağaralar gibi inleyen
 Nasıl unuttur, nasıl
 Ömründe bir defa Kâzım'ın türküsünü dinleyen.

Bedri Rahmi EYUBOĞLU, Türküler Dolusu (Tav¹, 2011: 84- 87)

Sihirli bir fırça değmiş her yere,
 O eşsiz güzellik sinmiş renklere.
 Kırmızısı, sarı ve yeşili,
Büyüledi bizleri bir şiir gibi.

...

Derken o güzelim saatler geçti,
Döndük bir rüyadan uyanır gibi.

Ümit Yaşar OĞUZCAN, Yedigöller'de Sonbahar (Tav¹, 2011: 109- 110)

Her insan başka insanlarla mutludur,
 Her ulus başka uluslarla
Mutluluk birlikte yenilen bir meyve.
 Birbirinden ırak görünsek de,
 Güneşimiz ve ayımız birdir,
 Üzüncümüz, sevincimiz bir,
 Kişi var olamaz tekte.

Mehmet SALİHOĞLU, Birlikte (Tav¹, 2011: 134)

4.1.2. Aktarmalar

Aktarmalar, konuşma dilinde ve yazı dilinde, özellikle de şiir dilinde, sıklıkla başvurulan anlam olaylarıdır. Aktarmaları deyim aktarmaları ve ad aktarmaları olmak üzere başlıca iki bölüme ayrılabilir. Deyim aktarmaları “aralarında uzak yakın ilgi (benzerlik, işlev ilgisi, yakınlığı) bulunan iki şey arasında bir benzetme yoluyla ilişki kurarak birinin adını ötekine aktarma eğilimi sonucunda oluşan bir dil olayıdır” (Aksan, 2006: 127). Ad aktarmasında ise bir kavramın doğrudan doğruya onu gösteren göstergeyle değil, ilgili, bağlantılı olduğu bir başka göstergeyle dile getirilmesi söz konusudur (Aksan, 2006: 144).

Deyim aktarmalarının bir türü, insan organlarının, vücut bölümlerinin, insanla ilgili nesnelerin adlarının ve insanla ilgili niteliklerin başka nesnelere aktarılmasıyla oluşur. Bu tür deyim aktarmaları içinde ele aldığımız ve insana ait hareketlerin, davranışların doğadaki nesnelere aktarılması olarak açıklayabileceğimiz kişileştirme olayı ise özellikle şiir dilinde çok yaygındır. İlköğretim 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki şiirlerde de bu tür deyim aktarmalarının çok sık kullanıldığı görülür:

Evvel zaman içinde
Ağustosta, sıcakta
Bir tarlada doğmuşum
Elimden tutmuş güneş
Rüzgâr salıncak olmuş
Avunmuşum

Arsız bir karasinek
Uzun ve titrek
Ninniler söylemiş
Kağnıların serin gölgesinde
Uyumuşum
...
Düşmüşüm bir kuşun peşine
O gitmiş ben gitmişim
Kuş beni çoban sanmış

Aldatıp kandırarak

Konup bir kayanın başına

Cik demiş kuş

Cik cik demiş

Bu daha çocuk demiş

Birden uçup gitmiş

Bakmadan arkasına

...

Bayram Bilge TOKEL, Geçmiş Zaman Şiirleri (MEB¹, 2011: 12- 13)

Yukarıdaki şiirde güneşin, şairin elinden tutması, arsız bir karasineğin şaire ninniler söylemesi kişileştirmeye örnek olarak gösterilebilir. Kuşun şair için “Bu daha çocuk” demesi ise kişileştirmenin bir türü olan, doğadaki nesnelerin ve insan dışındaki canlıların konuşturulması olan “konuşturma” olayına örnektir.

...

İstanbul’u dinliyorum gözlerim kapalı;

Başında eski âlemlerin sarhoşluğu,

Loş kayıkhaneleriyle bir yalı;

Dinmiş lodosların uğultusu içinde

İstanbul’u dinliyorum gözlerim kapalı.

...

Orhan Veli KANIK, İstanbul’u Dinliyorum, (MEB¹, 2011: 17)

Yukarıdaki şiirde yine insana ait bir özellik olan sarhoşluk İstanbul’a aktarılarak kişileştirme yapılmıştır.

Âşık Veysel’in aşağıdaki şiiri de hemen her dördlükte kişileştirme olayına başvurması açısından ilgi çekicidir.

SAZIMA

Ben gidersem sazım sen kal dünyada,

Gizli sırlarımı aşıkâr etme.

Lal olsun dillerin söyleme yâda

Garip bülbül gibi ah ü zar etme

Gizli dertlerimi sana anlattım,

Çalıştım sesimi sesine kattım,

Bebe gibi kollarımda yaylattım,

Hayali hatır et, beni unutma.

Bahçede dur iken bilmezdin sazı,

Bülbül konar mıydı dalına bazı.

Hangi kuştan aldın sen bu avazı?

Söyle doğrusunu gel inkâr etme.

Benim her derdime ortak sen oldun,

Ağlarsam ağladın, gülersem güldün.

Sazım bu sesleri turnadan m'aldın?

Pençe vurup sarı teli sızlatma.

Ay geçer, yıl geçer, uzarsa ara,

Giyin kara libas, yaslan duvara.

Yanından göğsünden açılır yara,

Yâr gelmezse yaraların elletme.

Sen petek misali Veysel de arı,

İnleşir beraber yapardık balı.

Ben bir insanoğlu, sen bir dut dalı,

Ben babamı, sen ustanı unutma.

Âşık Veysel Şatıroğlu, Sazıma (Pasifik¹, 2009: 70- 72)

Yukarıdaki şiirde şair şiirin her dördlüğünde sazına insanlara ait farklı özellikleri aktarmıştır.

Şiir dilinde kullanılan en yaygın aktarma türü olan kişileştirme örnekleri rahatlıkla artırılabilir:

Evler bir nara benzer,

Nar tanesi, sofalar.

Akşam, yol gibi gezer;

Sükûn, su gibi akar.

...

Odada yığın yığın

Gölgenin salkımları;

Sofada yalnızlığın

Duyulur adımları

Sofa içinden duyar

Oluktan düşenleri;

Sofa, geceyi oyar,

Dinler merdivenleri.

Sabri Esat SİYAVUŞGİL, Odalar ve Sofalar, Harf¹, 2009: 74- 75)

Yukarıdaki dörtlüklerde şair akşamın gezmesi, sofanın adımlarının duyulması ve sofanın merdivenleri dinlemesi gibi kişileştirmelerden yararlanmıştır.

...

Çok mu yüzdük, bilemem, toprağı bulduk neyse;

Fenerim başladı etrafı tek tük hisse.

...

Hele son kibriti tuttum da yakından yüzüne,

Sürme çekmiş gibi nur idi mumun kör gözüne!

...

Aha buldum, aramak istemez oğlum, gitme...

Bende bir karnı geniş cezve geçirdim elime.

...

Bir de baktım ki tek onluk bile yokmuş kesede;

Mühürüm boynunu bükmüş duruyormuş sade.

...

Mehmet Âkif ERSOY, Seyfî Baba, (Pasifik¹, 2009: 20- 26).

Mehmet Âkif'in "Seyfî Baba" adlı manzum hikayesinde geçen fenerin etrafını hisse başlaması, mumun gözü, cezvenin karnı, mührün boynunu bükmesi yaşanan olayları ve olayların geçtiği yerleri adeta okuyucunun gözünde canlandırmıştır.

Kaygusuz Abdal'ın aşağıdaki şiiri de kişileştirmeler açısından ilgi çekicidir:

...

Çekirge buğday ekmiş

Manisa'nın çayında.

Sivrisinek derilmiş

Irgat olup biçmeye.

Balıkçıl köprü yapmış

O çayların birinde.

Yüklü yüklü ördekler

Gelir andan geçmeğe.

Ergene'nin köprüsü

Susuzluktan kurumuş.

Edirne minaresi

Eğilmiş su içmeğe.

...

Kaygusuz Abdal, Gidem Dersin Uçmağa, (Pasifik¹, 2009: 105- 107).

Bu sabah hava berrak;

Bu sabah her şey billurdan gibi.

Gök masmavi bu sabah,

Güzel şeyler düşünelim diye.

Yemyeşil oluvermiş ağaçlar,

Bulutlara hayretinden.

...

Karlı dağlardır sefere çıkmış.

Vadideki suyun şırıltısında.

Ben gülüm, ben karanfil, ben de yasemin diyor,

Renk renk kokularla çiçekler,

Sahiplerinden memnun evlerin bahçelerinde.

Cahit Sıtkı TARANCI, Bu Sabah Hava Berrak (Koza¹, 2010: 14- 15)

Fabllar, kahramanları genellikle hayvanlar olan, sonunda okuyucuya bir öğüt verilen kısa manzum öykülerdir. Fablların kahramanlarının hayvan olması, bu edebiyat türünde kişileştirme ve konuşurma olaylarından yararlanılmasını zorunlu kılar. La Fontaine'in aşağıdaki fablı bu türe güzel bir örnektir:

KAPLUMBAĞA İLE TAVŞAN

Biliyor musunuz çocuklar, ormanın en hızlı atleti tavşanmış,

Saniyede üç hoplama, beş zıplama derken dünya rekoru kırmış...

Artık bir hava, bir hava, boncuk burnu Kafdağı'nda...

Minik serçe imza isteyince demiş ki: "Kalemim yok yanımda!"

İşte böyle kurumlanıp gezerken bilge kaplumbağaya rastlamış,

Huyu kurusun, yürüyüp geçse ya yok hemen sataşmış.

"Ay sürat motoru" demiş "nereye böyle?"

"Işık hızındasın maşallah, rüzgârından dallar düşüyor yere!"

Kaplumbağa yanıt vermeyecekmiş ama tutamamış kendini,

"Var mısın benimle yarışa?" demiş, "Hem de şimdi!"

"Hah hah hah! Hoh hoh hoh! Ay patlayacağım gülmekten,

Ayol benimle nasıl yarışacaksın hiç düşünmedin mi sen..."

Neyse uzatmayalım, yarış başlamış, minik serçe de hakem,
Tavşan satranca oturmuş, kaplumbağa ha babam yürürken.

Sonra uzanmış bir ağacın altına, uyumuş horul horul...
Düşünde ne mi görmüş, bin havuç, iki bin marul!

Kaplumbağa bu arada çok yaklaştı finiş,
Hayvanlar bağııyormuş, “Hadi ver dersini şu çok bilmişe!”

Gürültüden uyanmış bizimki, doğrulmuş ağır ağır,
“Kaplumbağa herhalde yarı yoldadır...”

Azıcık yürümüş, sonra koşmuş, sonra da uçmuş âdeta;
Finiş gelince ne görsün, kaplumbağanın elinde koca bir kupa.
Anlamış o zaman, rakibini küçümsemek hata.

La Fontaine, Kaplumbağa İle Tavşan (Koza², 2010: 433)

...

Şu yol üstünde ne güzel döner,
Çalışan, türkü söyleyen tekerlek
Toprağın bereketini çekerek
Nimetlerin bölüşüldüğü pazara iner,
Şu yol üzerinde ne güzel döner...

...

Güzelim parklara iyi bak bahçıvan
Sen, yeni elbiseler dik dünya terzisi
Sen, mahalle bakkalının fıkara terazisi
Tartadur, bir parça sevaptan, br parça gūnahtan
Güzelim parklara iyi bak bahçıvan.

...

Ceyhun Atuf KANSU, Döner Tekerlek (Koza¹, 2010: 78)

Rıhtımda uyuyan gemi

Hatırladı mı engini?

Sert dalgaları, yosunu,

Suların uğultusunu...

N'olur bir sabah saati

Çağırsa bizi sonzuzluk

Birden demir atsa gemi

Başlasa güzel yolculuk.

...

Ahmet Hamdi TANPINAR, Rıhtımda Uyuyan gemi (Koza², 2010: 172)

Her şey insanla güzel

Doğan güne karşı gerinen evler

Mavi rüzgârların koştuğu sokak

İnsan olmazsa kötü resimler gibi

Lacivert bahçelerde başlayan bahar

Temmuz tarlalarında başak

...

İlhan GEÇER, İnsanla Güzel (Koza¹, 2010: 101)

Deyim aktarmalarının bir diğer türü de somutlaştırma adı verilen aktarmalardır. Bu tür aktarmalarda soyut kavramlar daha somut ve daha canlı bir biçimde aktarılması söz konusudur. Somutlaştırmalar genellikle benzerlik ilgisiyle yapılır ve özellikle de deyimler somutlaştırmanın en güzel örneklerini oluşturur. Somutlaştırma, şiir dilinde de sık rastlanan bir anlam olayıdır. İlköğretim 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki şiirlerde de birçok somutlaştırma örneği vardır:

...

Uzun süre yerler içerler.

Tıka basa doyunca

Söze sohbete geçerler.

...

Hoca'nın bu işe tepesi atar.

Şerbetin geleceğini duyan komşular ise
Mindere yeniden uzanıp yatar.

...

Utanmaz konuk yalnız kalınca

Kırık plak gibi aynı havadan çalar.

...

Burnundan soluyan hoca

Dayanamaz daha fazla.

Aydın KARASÜLEYMANOĞLU, Görgüsüz Konuk (Harf², 2009: 50)

Nasrettin Hoca'nın bir fıkrasının manzum hikâye biçiminde anlatıldığı metinden alınmış bu dizelerde “tıka basa doymak, tepesi atmak, kırık plak gibi aynı havadan çalmak, burnundan solumak” gibi somutlaştırmaların kullanıldığını görüyoruz. Yine Âşık Veysel'e ait aşağıdaki dördlükte de ilginç somutlaştırma örneklerine rastlanır:

Ay geçer, yıl geçer uzarsa ara,

Giyin kara libas, yaslan duvara.

Yanından göğsünden açılır yara,

Yar gelmezse yaraların elletme.

Âşık Veysel ŞATIROĞLU, Sazıma (Pasifik¹, 2009: 72)

Yukarıdaki dördlükte sazına seslenen şair, kendisi dünyadan ayrıldıktan sonra ardından yas tutmasını “kara libas (elbise) giymek” sözcük öbeğinden yararlanarak anlatımı daha somut bir hale getirmiştir. Ayrıca “Yanından göğsünden açılır yara” dizesinde şair, hem sazı kişileştirmiş hem de sazının kendisinin ölümünden duyduğu acıyı “yanından, göğsünden yara açılması” şeklinde somutlaştırmıştır. Bu örnekleri artırmak mümkündür:

Beni duvar boyunca

Bir kum gibi ufalar.

Odam uyku dolunca

Uyumadan sofalar.

Sabri Esat SİYAVUŞGİL, Odalar ve Sofalar (Harf¹, 2009: 75)

...

Benden bahsedilirken

Evvela kitaplarımın sayısı söylenecek

Sonra Barem'deki derecem...

Bense her şeyden uzak,

Kitaplarımın arasında kendimi unutacağım!

Rıfat ILGAZ, Kitaplar Harf², 2009: 194)

...

Başladım kaynatarak vermeye fincan fincan,

Azıcık geldi bizim ihtiyarın benzine kan.

...

Hadi aktarmayayım... Kim getirir ekmeğimi?

Oturup kör gibi namerde el açmak iyi mi?

...

Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmek parası:

Dostunun yüz karası, düşmanının maskarası.

...

Eli ekmek tutacak? İşte saat belki de üç

Görüyorsun daha gelmez... Yalnızlık pek güç.

Bazı bir hafta geçer, uğrayan olmaz yanıma;

Kimsesizlik bu sefer tak dedi artık canıma.

...

Mehmet Âkif ERSOY, Seyfi Baba (Pasifik ¹, 2009: 19- 20)

...

Yine sabah olmuştu, ağarmıştı artık tan,
Geldi, baktı ki almış ayısını gergedan.
Artık bu durum onu can evinden vurmuştu,
Ağaca kendi gidip tam altında durmuştu!

Bahaeddin ÖGEL, Oğuz'un Gençliği (Pasifik², 2009: 161)

...

Artık bir hava, bir hava, boncuk burnu Kafdağı'nda...
Minik serçe imza isteyince demiş ki : "Kalemim yok yanımda."

...

"Hah hah hah! Hoh hoh hoh! Ay patlayacağım gülmekten,
Ayol benimle nasıl yarışacaksın hiç düşünmedin mi sen..."

La Fontaien, Kaplumbağa İle Tavşan (Koza², 2010: 43)

...

Bir bakarsın topla tüfekte yürür üstüne,
Bir bakarsın, gülücüklerle okşamarla gelmiş,
Bir bakarsın seni ta içinden kemirir bir kurtçuk.

...

Orhan ASENA, Atatürk Bir Çıkıştır, Varış Değil (Koza¹, 2010: 36)

Kirazın derisinin altında kiraz,
Narın içinde nar,
Benim yüreğimde boylu boyunca memleketim var.
Canıma ciğerime dek işlemiş
Canıma ciğerime.
Elma dalından uzağa düşmez.
Ne yana gitsem nafiye,
Memleketin hâli gözümünden gitmez.
Bin bir yerimden bağlanmışım.
Bundan ötesine aklım ermez.

...

Ressamım,

Yurdumun taşından toprağından sürüp gelir nakışlarım.

Taşıma, toprağıma toz konduranın

Alnını karışlarım.

Şairim şair olmasına

Canım kurban şiirin gerçeğine, hasına.

İçerisine insan kokusu sinmiş mısralara vurgunum.

Bıçak gibi kemiğe dayansın yeter.

Eğri büğrü, kör topal kabulüm.

...

Uzun kavak gıcım gıcım gıcılar.

İliklerine kadar işlemiş sızı,

Artık iflah olmaz kavak ağacı.

Bedri Rahmi EYUBOĞLU, Türküler Dolusu (Tav¹, 2011: 84-87)

“Somutlaştırmanın bir türü olarak düşünülebilecek olan ve dilde alışılmamış bağdaştırmalara yol açan bir anlatım yolu da soyut kavramların daha canlı, daha somut anlatılabilmesi için onların somut nesnelerle bağdaştırılarak tamlamalar oluşturulmasıdır” (Aksan, 2006: 139). Bu tür somutlaştırmalara şu örnekleri verilebilir:

...

Bir kuştı sanki

İlk ışıklarla yeni, ilk ışıklarla güzel.

Gündüzü sevinmekle doldururdu,

Mavileyin

Karmakarışık.

Bir büyük kardeşliğin ta ortasında,

Ummakla bitirirdi geceyi,

Karmakarışık.

Fazıl Hüsnü DAĞLARCA, Çocuk Kitap (Tav¹, 2011: 25)

Yukarıdaki dizelerde soyut bir kavram olan kardeşlik, genellikle somut kavramlar için kullanılan büyük sıfatıyla bir araya gelerek somutlaştırılmıştır. Aşağıdaki dizelerde de yine aynı türden somutlaştırmalar vardır:

...

açın pencerelerinizi gerinircesine
 çarpın serin suya düşlerinizi
 sütünüz varsa için
 koklaşın saksılarda bekleyen çiçeklerle
 ve dörtnala girin
 günün kanatlı kapısından
altın renkli yaşama

...

Hasan HÜSEYİN, Erken Kalkmak (Harf², 2009: 164).

Bu sabah hava berrak;
 Bu sabah her şey billurdan gibi.
 Gök masmavi bu sabah,
 Güzel şeyler düşünelim diye.
 Yemyeşil oluvermiş ağaçlar,
 Bulutlara hayretinden.
 Işıldıyor kanat seslerinde kuşların
 İlk uçtukları günün altın sevinci.

...

Cahit Sıtkı TARANCI, Bu sabah Hava Berrak (Koza¹, 2010: 14)

Deyim aktarmalarının bir diğer türü olan doğadan insana aktarmada (açık eğretileme) ise doğadaki nesnelerin, hayvanların adlarının ve bu nesnelerle ilgili olan sıfatların insanlar ve onların nitelikleri için kullanılması söz konusudur (Aksan, 2006: 128). Günlük konuşma dilinde sık karşılaşılan bir aktarma türü olan doğadan insana aktarma şiir diline diğer deyim aktarmaları kadar fazla kullanılmaz. Doğadan insana aktarmayla ilgili aşağıdaki örnekleri verebiliriz:

Vur ha vur davul, baş pehlivan havası,
 Çıksın Bekir, Osman, Mestanoğlu, Dülger Ahmet,
 Vur ha vur davul, gürlemenin sırası,
 Davran bre pehlivan ha ömrüne bereket.
Davran deli fişek, kara yel fırtınası,
 Çağlar devirip yenmenin, güreşmenin ustası
 ...

Attila İLHAN, Cazgır (Pasifik¹, 2009: 56)

Yukarıdaki şiirde şair pehlivanları niteliklerini, “deli fişek, kara yel fırtınası” gibi doğadaki nesnelerden yararlanarak aktarmıştır. Yine aşağıdaki şiirde şairin sevgilisi için “ceylan” demesi de aynı tür aktarmaya örnek gösterilebilir:

Salkım söğütlerle yeşillenir ellerin.
 Bir ambar dolusu buğdaydır alın terin.
 Dualarında rahmet var, bereket getirir.
 Bir bakışınla dağlarda karlar erir.
Sen bir yavru ceyslansın,
 Geçtiğin yollarda kuru toprak yeşillenir.

İbrahim MİNNETOĞLU, Sevgi (Tav², 2011: 162)

Duyular arası aktarma dediğimiz başka bir deyim aktarması türü daha vardır ki bu tür aktarmalarda farklı duyu alanlarına ait kavramlar bir araya getirilerek canlı, ilgi çekici bir anlatım sağlanır. Duyular arası aktarmaya şu örnekler verilebilir:

...
 Ben gülüm, ben karanfil, ben de yasemin diyor,
Renk renk kokularla çiçekler,
 Sahiplerinden memnun evlerin bahçelerinde.
 ...

Cahit Sıtkı TARANCI, Bu Sabah Hava Berrak (Koza¹, 2010: 15)

Yukarıdaki dizelere baktığımızda görme duyusuyla ilgili olan “renk renk” sıfatının koklama duyusuyla ilgili olan “koku” adını nitelemiştir. Yine aşağıdaki dizelerde görme duyusuyla ilgili olan “mavi” sıfatının, dokunma duyusuyla ilgili olan “rüzgâr” adını niteliyor:

Her şey insanla güzel
Doğan güneşe karşı gerinen evler
Mavi rüzgârların koştuğu sokak
İnsan olmazsa kötü resimler gibi
Lacivert bahçelerde başlayan bahar
Temmuz tarlalarında başak

...

İlhan GEÇER, İnsanla Güzel (Koza¹, 2010: 101)

Anlatımı güçlendiren bir öge olarak günlük dilde ve deyimlerde başvurulan, yazın dilinde, özellikle şiir dilinde karşımıza çıkan bir anlatım türü de ad aktarmasıdır (Aksan, 2006: 144). Ad aktarması, anlatılmak istenen kavram kullanılmadan o kavramla ilgili başka bir kavramdan yararlanarak dile getirilmesi olayıdır. İlköğretim 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında ad aktarmasıyla ilgili aşağıdaki örnekler verilebilir:

...

Ve cemreler düşünce suya, toprağa
Bir düdük yapmışım söğüt dalından
Çınlamış el oba
Dağ taş çınlamış
Ardımca melemiş kuzular
Kara koyunu suya indirmişim
Uzun ince havalarla

...

Bayram Bilge TOKEL, Geçmiş Zaman Şiirleri, (MEB², 2011: 13)

Yukarıdaki dizelerde şair ilkbaharın geldiğini doğrudan söylemeyip “Ve cemreler düşünce suya, toprağa” dizeleriyle okuyucuya ilkbaharın geldiğini anlatmak istemiştir.

...

Yeniden söz sohbet derken
Komşuların çoğu kalkarken
Konu işittiriverir bir şeyler
Bunu da yüzüzlük derler.

—Ah bizim eller, bizim eller

Kahveden sonra şerbet içerler.

...

Aydın KARASÜLEYMANOĞLU, Görgüsüz Konuk (Harf², 2009: 50)

Yukarıdaki dizelerde “ülke, yurt, il” anlamına gelen “el” sözcüğü bir ülkede, yurttan ya da ilde yaşayan insanlar yerine kullanılmıştır. Bu örnekleri artırmak mümkündür:

beni dinlerseniz çocuklar
erken kalkın sabahları
güneşten önce bakın
kendi sokağınıza
bakın ve sıyırın
küçük ölümü sırtınızdan

...

bir de bir kavga var ki adı yaşamak
o kavgada yenilip düşmemenin yolu
ormanlarca uğultulu
sularca gürül gürül
durmak güneşe
o kavgadan vazgeçmeyin çocuklar

Hasan HÜSEYİN, Erken Kalkmak (Harf², 2009: 164)

(uyku - küçük ölüm, kavga – yaşamak)

Mehmet Âkif'in “Seyfi Baba” adlı manzum hikâyesinde de birçok ad aktarması vardır:

...

Sopam artık bana hem göz hem ayak hem eldi...

Ne yalan söyleyeyim kalbime haşyet geldi.

...

İşte karşımda bizim yâri kadimin yurdu.

Bakalım var mı ışık? Yoksa muhakkak uyudu.

...

Girerim ben diyerek kendimi attım içeri,

Ayağımdan çıkarıp lastiği geçtim ileri.

...

Ortalık açmış uyandım. Dedim, artık gideyim,

Önce ama şu fakir âdemi memnun edeyim.

...

Mehmet Âkif ERSOY, Seyfi Baba (Pasifik¹, 2009: 19- 26).

(kalbine haşyet gelmek – korkmak, yâri kadim – Seyfi Baba, lastik – ayakkabı, ortalığın açması – sabah olması, güneşin doğması)

Âşık Veysel'in “Dostlar Beni Hatırlasın” adlı şiirindeki şu ad aktarmaları da ilgi çekicidir:

...

Can kafeste durmaz uçar

Dünya bir han konan göçer

Ay dolanır yıllar geçer

Dostlar beni hatırlasın

...

Âşık Veysel ŞATIROĞLU, Dostlar Beni Hatırlasın (Koz², 2010: 146)

(Can – ruh, kafes - beden, han – dünya)

Aşağıda farklı şiirlerden alınmış ad aktarması örnekleri verilmiştir:

...

Ormanda yaşar idi, çok büyük bir gergedan,
Yer idi yaşatmazdı ne hayvan ne de insan!
Basarak sürüleri, yer idi hep atları,
Zahmet verir insana, alırdı hayatları!

...

Döndü gitti evine sabah olmadan önce,
Tanın ağarmasıyla geyiğine dönünce
Anladı ki gergedan, geyiği çoktan yuttu.
Geyiğin yerine de yeni bir ayı tuttu.

...

Bahaeddin ÖGEL, Oğuz'un Gençliği (Pasifik², 2009: 161)
(hayatları almak – öldürmek, tanın ağarması – güneş doğması, sabah olması)

Çalışan insan ne kadar güzeldir
Irgat, marangoz, kunduracı
Dalgalı ekin denizinde orakçı
Hepsi bu söylediğim türküyü bilir
Çalışan insan ne kadar güzeldir.

Ceyhun Atuf KANSU, Dönen Tekerlek (Koza¹, 2010: 77)
(dalgalı ekin denizi – tarla)

“Ad aktarmasının çerçevesi içindeki bir başka anlam olayı, retorik incelemelerinde Yun. sünekdoke adı verilen bir aktarma türüdür. Bu türde genel olarak bir bütünün, onun bir bölümü, parçasıyla anlatılması, ya da bir bölümün, bir parçanın yerine bütünden söz edilmesi yoluna gidilir” (Aksan, 2006: 145). Bu tür ad aktarmalarına şu örnekler verilebilir:

...

Hele ya Rabbi şükür, karşıdan üç tane fener
Geçiyor... Sapmayarak doğru yürürlerse eğer

...

Bereket versin ateş koydu demin komşu kadın...
Üşüyorsan eşiver mangalı eş eş de ısın.

...

—Mehmet Ağa'nın evi akmış. Onu aktarmak için
Dama çıktım, soğuk aldım, oluyor on beş gün.

...

Mehmet Âkif ERSOY, Seyfi Baba (Pasifik¹, 2009: 19- 26)

Yukarıdaki beyitlerden ilkinde “fener” sözcüğünün o fenerleri elinde tutan insanları anlatmak için kullanılmıştır. Burada insanın elinde olan ve onun bir parçası olarak kabul edebileceğimiz fenerin insan yerine kullanılmasıyla parça- bütün ilişkisine dayanan bir aktarma söz konusudur. İkinci beyitte ise “mangal” sözcüğü mangalın içindeki odun ya da kömür yerine kullanılmıştır ki burada da mangalın bir parçası olan odun ya da kömür yerine mangalın kullanılması bütün- parça ilişkisine dayanan bir aktarmadır. Son beyitte de yine “ev” sözcüğünün evin bir parçası olan damın yerine kullanılması da bütün- parça ilişkisine dayanan aktarmalara örnektir.

Attila İlhan'ın “Cazgır” şiirinde de davul sözcüğünün davulcu yerine kullanıldığını görüyoruz ki burada da parça- bütün ilişkisine dayalı aktarmalara örnektir:

Vur ha vur davul, başpehlivan havası,
Çıksın Bekir, Osman, Mestanoğlu, Dülger Ahmet,
Vur ha vur davul, gürlemenin sırası,
Davran bre pehlivan ha, ömrüne bereket.
Davran deli fişek, kara yel fırtınası,
Çığlar devirip yenmenin, güreşmenin ustası

...

Attila İLHAN, Cazgır (Pasifik¹, 2009: 56)

4.1.3. Abartmalar

Abartma, bir sözün etkisini güçlendirmek amacıyla bir şeyi ya olmayacağı bir biçimde anlatmak ya da olduğundan çok veya az göstermektir (Dilçin, 2009: 447). Abartma da edebî dilde ve şiir dilinde zaman zaman başvurulan bir anlam olayıdır.

Abartma yerinde kullanıldığında anlatımı güçlendirerek canlı ve etkili bir hale getirir. Aşağıdaki dizeler abartmaya örnek olarak gösterilebilir:

...

Ve cemreler düşünce suya, toprağa
 Bir düdük yapmışım söğüt dalından
Çınlamış el oba
Dağ taş çınlamış
 Ardımca melemiş kuzular
 Kara koyunu suya indirmişim
 Uzun ince havalarla

...

Bayram Bilge TOKEL, Geçmiş Zaman Şiirleri (MEB¹, 2011: 13)

Yukarıdaki dizelerde düdük sesinden dağın taşın, el obanın çınlamasını abartılı bir anlatıma neden olmuştur.

Emsalsiz kahraman Türk kumandanı,
 Yüzün mana dolu Kemal Atatürk.
Bakışların titretiyor cihanı,
 Gözün mana dolu Kemal Atatürk.

Âşık Mustafa RUHANİ, Kemal Atatürk (Harf¹, 2009: 30)

Yine bu dörtlükte de Mustafa Kemal'in etkinliğini belirtmek üzere "Bakışların titretiyor cihanı" dizesindeki abartılı anlatımdan yararlanılmıştır. Bu örnekleri artırmak mümkündür:

Gönlümüzde altın yazıdır gitmez,
 Atam yaptıkların saymakla bitmez.
 Her ne söylesem de şanına yetmez.
Dursun der sözlerim sığmaz destana.

Âşık Dursun DURDAĞI, Atatürk İlkeleri (Pasifik¹, 2009: 41)

...

Vur ha vur davul dağları taşları titret,
Dile gelsin Yusuf'un Aliço'nun hatırası.

...

Boyları yıldız döker, omuzları çifte burmalı.
Hey senin pehlivan dediğin şahan olup da uçandır,
Rüzgâr deme buluttur, bulut deme dumandır.
Vur ha vur davul, gök yerinden kaymalı,
Hodri meydan! Vakit tamam, peşrev tamamdır,
Ha deyince kaldırıp kaldırıp yere vurmali.

Attila İLHAN, Cazgır (Pasifik¹, 2009: 56- 58)

...

Bir karınca devenin
Tepmiş oyluğun ezmiş.
Bir budunu götürmüş,
Dönüp ister kaçmağa.

...

Kaygusuz Abdal, Gidem Dersin Uçmağa (Pasifik¹, 2009: 105)

...

“Ay sürat motoru” demiş “Nereye böyle?”
“Işık hızındasın maşallah, rüzgârından dallar düşüyor yere!”

...

La Fontaine, Kaplumbağa İle Tavşan (Koza², 2010: 43)

...

Ben ölürüm benimle bir eksilir Atatürk,
Sen doğarsın, o doğar, başkaları doğar,
Seninle bin doğar, bin çoğalır, bin yücelir,
Dünya sürer, yaşam sürer, sürer Atatürk.

...

Orhan ASENA, Atatürk Bir Çıkıştır Bir Varış Değil, Koza¹, 2010: 35)

...

Sabahlar sizinle aydınlık
 Elleriniz uzandıkça mavi bulutlar
 Sizin için kızarır dallarda yemiş
Bir sevinçle karşılık bin acınız var.

İlhan GEÇER, İnsanla Güzel, Koza¹, 2010: 101)

...

Ana sevgisinden sıcak,
 İnsanlığa açar kucak,
Raflarında binbir çiçek
 Kütüphane yuvam benim.

...

Mustafa Nihat MALKOÇ, Kütüphane (Tav², 2011: 68)

...

Sonra bir paşa geldi “Kalk” dedi.
 Kalktım, karşısında selam durdurm.
Dağlar taşlar selama durdu.
 Aldı, beni götürdü.

...

O Paşa'm rütbesiz, nişansız,
 Paşaların paşası
 Uyumadı, yemedi, içmedi,
Ateşini dere tepe dağıttı millete.
 Erkekçe söz vermişti,
 Canından geçti, sözünden geçmedi.

...

Turgut UYAR, Nutuk (Tav¹, s. 46)

...

Oynasın diye yer yerinden;

Erzurum Barı'ndan, Silifke oyunlarından,

Aldım kıvraklığını,

Yanıklığını Urfa'dan

Ve şşen şakraklığını Rumeli türkülerinden.

...

Ayhan İNAL (Tav¹, 2011: 49).

Salkım söğütlerle yeşillenir ellerin,

Bir ambar dolusu buğdaydır alın terin.

Dualarında rahmet var, bereket getirir.

Bir bakışınla dağlarda karlar erir.

Sen bir yaru ceyslansın,

Geçtiğin yollarda kuru toprak yeşillenir.

...

İbrahim MİNNETOĞLU, Sevgi (Tav², 2011: 162)

...

Ayrık anlamların öylesine azar azar dağılır,

Ta doğudaki balık,

Duyar kokusunu,

Ta Batıdaki yoncanın.

...

Fazıl Hüsnü DAĞLARCA, Türkçe Katında Yaşamak (Tav¹, 2011: 71)

Kirazın derisinin altında kiraz,

Narın içinde nar,

Benim yüreğimde boylu boyunca

Memleketim var.

Canıma ciğerime dek işlemiş

Canıma ciğerime.

Elma dalından uzağa düşmez..

Ne yana gitsem nafile,
 Memleketin hâli gözümünden gitmez.
Binbir yerimden bağlanmışım.
 Bundan ötesine aklım ermez.

...

Bir dilim Trabzon peyniri,
 Bir avuç tiftik,
 Bir çimdik çavdar,
 Bir tutam Şile bezi gibi
Dışimden tırnağıma kadar

...

Şairim,
Zifiri karanlıkta gelse şiirin hası,
Ayak seslerinden tanırım.
 Ne zaman bir köy türküsü duysam,
 Şairliğimden utanırım.

...

Bedri Rahmi EYUBOĞLU, Türküler Dolsus (Tav¹, 2011: 84- 87):

4.1.4. Kavram Karşıtlığından Yararlanma

Gerek Türk şiirinde gerekse dünya şiirinde başvurulmuş anlam olaylarından bir tanesi de kavram karşıtlığından yararlanmadır. Düşünce ve duyguların dile getirilişi sırasında birbirine karşıt kavramların, durumların kullanılması da şiire canlı bir anlatım kazandırır (Aksan, 2006: 113). Âşık Veysel’in “Sazıma” adlı şiiri kavram karşıtlığı bakımından zengin bir şiirdir:

SAZIMA

Ben gidersem sazım sen kal dünyada,
Gizli sırlarımı aşıkâr etme.
Lal olsun dillerin söyleme yâda
 Garip bülbül gibi ah ü zar etme.

Gizli dertlerimi sana anlattım,
 Çalıştım sesimi sesine kattım,
 Bebe gibi kollarımda yaylattım,
 Hayali hatır et beni unutma

Bahçede dut iken bilmezdin sazı,
 Bülbül konar mıydı dalına bazı?
 Hangi kuştan aldım sen bu avazı?
Söyle doğrusunu gel inkâr etme.

Benim her derdime ortak sen oldun,
Ağlarsam ağladın, gülersem güldün.
 Sazım bu sesleri turnadan m'aldın?
 Pençe vurup sarı teli sızlatma.

...

Âşık Veysel ŞATIROĞLU, Sazıma (Pasifik¹, 2009: 70-71)

Yukarıdaki şiirde ben-sen,, gitmek-kalmak, gizli-aşıkâr, lal olmak-söylemek, doğru söylemek-inkâr etmek, ağlamak-gülmek gibi karşıt kavramlardan yararlanılarak şiire etkileyicilik kazandırılmıştır.

İlköğretim 8. sınıf Türkçe ders kitabında kavram karşıtlığından yararlanmayla ilgili şu örnekler de verilebilir:

...

Her zaman yeniden başlamak duygusu
 Doğuyor içime,
 Her uyanışımda.

Düşmanlarımı bağışlıyorum,
 Daha çok seviyorum dostlarımı
 Her uyanışımda.

...

Ataol BEHRAMOĞLU, Eylül Sabahının Serinliği (Harf¹, 2009: 65)

(düşman – dost)

...

Çekirge buğday ekmiş

Manisa'nın çayında.

Sivrisinek derilmiş

Irgat olup biçmeye.

...

Kaygusuz Abdal, Gidem Dersin Uçmağa (Pasifik¹, 2009: 106)

(ekmek – biçmek)

...

Belli adım atışlarından,

İçlerinden geçen şey.

Bütün erkekler delikanlı,

Bütün kadınlar genç kız,

Fakirinde refah

Hastasında sağlık.

...

Cahit Sıtkı TARANCI, Bu Sabah Hava Berrak (Koza¹, 2010: 15)

(erkek – kız, fakir – refah, hasta – sağlık)

Atatürk bir çıkıştır, varış değil,

Varmak tükenmek demek, Atatürk tükenmez,

Varmak ölmek demek, Atatürk ölmez

Ben ölürüm, benimle bir eksilir Atatürk,

Seninle bin doğar, bin çoğalır, bin yücelir.

Dünya sürer, yaşam sürer, sürer Atatürk.

...

Orhan ASENSA, Atatürk Bir Çıkıştır, Varış Değil (Koza¹, 2010: 35)

(ben – sen, ölmek – doğmak)

Ben giderim adım kalır

Dostlar beni hatırlasın

Düğün olur bayram gelir

Dostlar beni hatırlasın

Can kafeste durmaz uçar
 Dünya bir han konan göçer
 Ay dolanır yıllar geçer
 Dostlar beni hatırlasın

...

Ne gelsemdi ne giderdim
 Günden güne arttı derdim
 Garip kalır yerim yurdum
 Dostlar beni hatırlasın

Açar solar türlü çiçek
 Kimler gülmüş kim gülecek
 Murat yalan ölüm gerçek
 Dostlar beni hatırlasın

Gün ikindi akşam olur
 Gör ki başa neler gelir
 Veysel gider adı kalır
 Dostlar beni hatırlasın

Âşık Veysel ŞATIROĞLU, Dostlar Beni Hatırlasın (Koz^a, 2010: 146)

(gitmek – kalmak, uçmak – konmak, konmak – göçmek, gelmek – gitmek,
 açmak – solmak, yalan – gerçek)

...

Rıhtımda uyuyan gemi
 Hatırladın mı engini?
 Gidip de gelmeyenleri
 Beyhude bekleyenleri...

Ahmet Hamdi TANPINAR, Rıhtımda Uyuyan Gemi (Koz^a, 2010: 172)

(gitmek – gelmek)

...

Sabahlar sizinle aydınlık
Elleriniz uzandıkça mavi bulutlar
Sizin için kızarır dallarda yemiş
Bir sevinçle karşılık bin acınız var

...

İlhan GEÇER, İnsanla Güzel (Koza¹, 2010: 102)

(acı – sevinç)

...

Bir kitap vardı.
Çocuk kitap derlerdi ona.
Dururdu minicik.
Dev yapının binlerce kitabı arasında,
Yitmiş gibiydi, yok olmuş gibiydi

...

Okudular yerden göğe,
Bir tek sözün varlığını:
“Seviniz!”

Fazıl Hüsnü DAĞLARCA, Çocuk Kitap (Tav¹, 2011: 25- 26)

(minicik – dev, yer – gök)

...

Dağlarım duman duman;
Ovalarım kan revan içinde,
Ama bir bir oldu düşündüğü,
Nihayet oldu...

...

Turgut UYAR, Nutuk (Tav¹, 2011: 46)

(dağ - ova)

...

İki defne dalı koparıp Kıbrıs gecelerinden,
Çekiverdim kaş yerine.
İnönü, Sakarya, Dumlupınar ve 30 Ağustoslardan,
“Yurtta barış, cihanda barış” getirdim,
Savaş yerine.

...

Ayhan İNAL, Ellinci Yıl Türküsü (Tav₁, 2011: 48)

(barış – savaş)

...

Nedir sonbaharın alıp götürdüğü eski yüzler?
Nedir ilkbaharın getirdiği yeni güzellikler?
Hepsinin sevgi yatar özünde,
İnsanın insanı sevmesi için,
Bu insanlar daha neyi bekler?

İbrahim MİNNETOĞLU, Sevgi (Tav², 2011: 162)

(ilkbahar – sonbahar, eski – yeni)

...

Seslenir seni bana yakın uzak,
Yeryüzü mavisinden gökyüzü yeşiline.
Tutsak uluslar var ya geceler boyu,
Onlar için, yitik özgürlükler için,
Türkçe haykırmak

...

Fazıl Hüsnü DAĞLARCA, Türkçe Katında Yaşamak (Tav¹, 2011: 71)

(sen – ben, yakın – uzak, tutsak - özgürlük)

...

Birbirimizden ırak görünsek de,
Güneşimiz ve ayımız birdir,
Üzüncümüz, sevincimiz bir,
Kişi var olamaz tekte.

...

Her kadın başka kadınlarla güzeldir,

Her ağaç başka ağaçlarla.

Yokuş çık,

Bayır in,

Neresinde olursan ol yaşamın,

Her mevsim başka mevsimlerle güzeldir.

...

Mehmet SALİHOĞLU, Birlikte (Tav¹, 2011: 114)

(üzünç – sevinç, yokuş – bayır, inmek – çıkmak)

...

Şairim,

Şiirin gerçeğini köy türkülerinde bulmuşum.

Türkülerde yunmuş, yıkanmış dilim

Onlarla ağlamış, onlarla gülmüşüm.

...

Memleketin ahvalini onlardan sor.

Kitaplarda değil türkülerde ara Yemen'i,

Öleni, kalanı, gidip gelmeyi,

Ben türkülerden aldım haberi.

...

Dişisi dişi, erkeği erkek

Kaşı kaş, gözü göz, yarası yara,

Bıçağı bıçak.

...

Cennet misali sevişen,

Cehennemler gibi dövüşen,

Bir çocuk gibi gülüp

Mağaralar gibi inleyen

...

Bedri Rahmi EYUBOĞLU, Türküler Dolusu (Tav¹, 2011: 84- 87)

(ağlamak – gülmek, ölmek – kalmak, dişi – erkek, cennet – cehennem)

4.1.5. Alışılmamış Bağdaştırmalar

Her dilde birden çok sözcükle tamlamalar ve çeşitli öbekler oluşturulur. Bunların kuruluşu sırasında kavramların anlamsal, mantıksal özellikleri arasında bir uyum sağlandığı görülür. Buna karşılık, şiir dilinde, etkili ve coşkulu anlatımlarda, anlamsal ve mantıksal özellikleri birbiriyle uyum içerisinde olmayan, kimi zaman bir soyut, biri somut kavramlar bir araya getirilerek oluşturulmuş tamlamalar vardır. İşte bu tamlamalara alışılmamış bağdaştırma adı verilir. Kaygusuz Abdal'ın “Gidem Dersin Uçmağa” adlı şiiri alışılmamış bağdaştırmaların çokluğu açısından burada örnek gösterilebilir:

GİDEM DERSİN UÇMAĞA

Cümle kaplumbağalar
Kanatlanmış uçmağa.
Kertenkele derilmiş
Kırım suyun içmeğe.

Bir karınca, devenin
Tepmiş oyluğun ezmiş.
Bir budunu götürmüş
Dönüp ister kaçmağa.

Çekirge buğday ekmiş
Manisa'nın çayında.
Sivrisinek derilmiş
Irgat olup biçmeye.

Balıkçıl köprü yapmış
O çayların birinde.
Yüklü yüklü ördekler
Gelir andan geçmeğe.

Ergene'nin köprüsü
 Susuzluktan kurumuş
 Edirne minaresi
 Eğilmiş su içmeğe.

Kaygusuz'un sözleri,
 Hindistan'ın kozları,
 Sen de bu yalan ile
 Gidem dersin uçmağa.

Kaygusuz Abdal, Gidem Dersin Uçmağa (Pasifik¹, 2009: 105- 107)

Kaygusuz Abdal'ın yukarıdaki şiirinde kaplumbağaların kanatlanıp uçuşması, çekirgelerin buğday ekmesi ve sivrisineklerin onları biçmek için derilmesi, Edirne minaresinin su içmek için eğilmesi hep birer alışılmamış bağdaştırma örneğidir. İlköğretim 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan şiirlerdeki diğer alışılmamış bağdaştırmalara örnek olarak şunlar verilebilir:

Evvel zaman içinde
 Ağustosta, sıcakta
 Bir tarlada doğmuşum
 Elimden tutmuş güneş
Rüzgâr salıncak olmuş
 Avunmuşum
 ...

Bayram Bilge TOKEL, Geçmiş Zaman Şiirleri (MEB¹, 2011: 12)

Odada yığın yığın
Gölgenin salkımları.
 Sofada yalnızlığın
 Duyulur adımları

Sabri Esat SİYAVUŞGİL, Odalar ve Sofalar (Harf¹, 2009: 74)

...

açın pencerelerinizi gerinircesine
çarpın serin suya düşlerinizi
 sütünüz varsa için
 koklaşın saksılarda bekleyen çiçeklerle
 ve dört nala girin
günün kanatlı kapısından
altın renkli yaşama

...

Hasan HÜSEYİN, Erken Kalkmak (Harf², 2009: 164)

...

Gönlümüzde altın yazıdır gitmez,
 Atam yaptıkların saymakla bitmez,
 Her ne söylesem de şanına yetmez,
 Dursun der sözlerim sığmaz destana.

Âşık Dursun DURDAĞI, Atatürk İlkeleri (Pasifik¹, 2009: 41)

...

Boyları yıldız döker, omuzları çifte burmalı.
 Hey senin pehlivan dediğin şahan olup da uçandır,
 Rüzgâr deme buluttur, bulut deme dumandır.
 Vur ha vur davul, gök yerinden kaymalı,
 Hodri meydan! Vakit tamam, peşrev tamamdır.
 Ha deyince kaldırıp kaldırıp yere vurmalı.

Attila İLHAN, Cazgır (Pasifik¹, 2009: 58)

...

İşildiyor kanat seslerinde kuşların
 İlk uçtuklar günün altın sevinci.

...

Boy boy insan gölgeleri kımıldar
Güneşi içmiş kaldırımlarda

...

Cahit Sıtkı TARANCI, Bu Sabah Hava Berrak (Koza¹, 2010: 14- 15)

...

Şu yol üstünde ne güzel döner,
Çalışan, türkü söyleyen tekerlek
 Toprağın bereketini çekerek
Nimetlerin bölüşüldüğü pazara iner,
 Şu yol üstünde ne güzel döner...

...

Sen mahalle bakkalının fıkara terazisi
Tartadur, bir parça gınahtan, bir parça sevaptan,

...

Ceyhun Atuf KANSU, Dönen Tekerlek (Koza¹, 2010: 77)

Her şey insanla güzel
Doğan güne karşı gerinen evler
Mavi rüzgârların koştuğu sokak
 İnsan olmazsa kötü resimler gibi
Lacivert bahçelerde başlayan bahar
 Temmuz tarlalarında başak.

...

Çoğunuz iyi yürekli insanlar
 Ama mutsuz.
Acı hep mevsimler yörenizde
 Ekmeğiniz kıt
 Aşınız tuzsuz

...

İlhan GEÇER, İnsanla Güzel (Koza¹, 2010: 101- 102)

...

Bağlayıp tellerine gönlümün bütün umutlarını,
Erciyes'in bulutlarını,
Saçların diye döktüm omuzlarına
Özentim yok benim Sicilya kızlarına.

...

Ege'nin mavisinden
Karadeniz'in yeşilinden duvak yaptım.
Ardındaki altın çağları,
Işıklı yarınlara basamak yaptım.

...

Bir bürümcük işledim giysi yerine,
Anadolu nakışlarından.
Ve şimşek getirdim gözlerine
Mustafa Kemal bakışlarından.

...

Sana çağlar ötesinden,
Demir dağları oydu da geldim.
Mevlâna'nın çağrısını
Köroğlu'nun narasını duydum da geldim.

Ayhan İNAL, Ellinci Yıl Türküsü (Tav¹, 2011: 48- 52)

...

Ama bağışla beni unutmuşum,
Yıldızını, güneşini, ayını utanmadan
Öyle köksüz günlerin gelmiş bozkır çadırlarında çırılçıplak

...

Fazıl Hüsnü DAĞLARCA, Türkçe Katında Yaşamak (Tav¹, 2011: 72)

...

Şairim şair olmasına
Canım kurban şiirin gerçeğine, hasına.
İçerisine insan kokusu sinmiş mısralara vurgunum.

...

Ah bu türküler, köy türküler,

Ne düzeni belli ne yazanı.

Altlarında imza yok ama

İçlerinde yürek var.

...

Bedri Rahmi EYUBOĞLU, Türküler Dolusu (Tav¹,2011: 84- 87)

...

Gölgeli ve kuytu yollardan geçtik,

Göründü bir ara sonsuz mavilik...

Sonra bir sevinç sardı gönülleri,

Bulduk karşımızda Yedigöller'i...

...

Ümit Yaşar OĞUZCAN, Yedigöller'de Sonbahar (Tav¹, 2011: 109).

...

Yalnızsın, bakarsın ki acıdan,

Burkula burkula uyuşmuş için.

Sevmeyi, sevilmeyi boşlar olmuşsun.

Sonra umulmadık bir sancıdan,

Bir güneş doğmuş yüreğinde.

Geliyor ışktan ordularla.

...

Mehmet SALİHOĞLU, Birlikte (Tav¹, 2011: 135)

Aksan, kişileştirmeleri de alışılmamış bağdaştırmalar sınıfına koyar (Aksan, 2006: 128). Her kişileştirme aynı zamanda bir alışılmamış bağdaştırmadır. Bu nedenle “Aktarmalar” bölümünde kişileştirmeyle ilgili verilen örnekleri aynı zamanda alışılmamış bağdaştırmalar kategorisinde de değerlendirmek gerekir.

4.1.6 Şiir Dilinde Özel Adların Kullanılması

Şiir dilinde bazı özel adlar tıpkı sözcükler gibi insanın zihninde birtakım tasarımlar bırakır. Şairlerin, özel adların insan zihninde bıraktıkları bu tasarımlardan şiirlerinde sıklıkla yararlandıkları görülür. İlköğretim 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki şiirlerde de başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere birçok özel adın şiirlerde kullanılmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, Türk halkı için çok değerli bir kişiliktir. Gerek hayatı, gerek kişiliği gerekse yaptıklarıyla tüm Türk halkının sevgisini kazanmış ve bir lider olarak her konuda ulusuna örnek olmuştur. bu nedenledir ki ulu önderle ilgili birçok şiir yazılmış, birçok şair bu büyük insana şiirlerinde yer vermeyi onu anlatmayı, onu tanıtmayı, ona olan sevgilerini ifade etmeyi adeta kendilerine borç bilmişlerdir. İlköğretim 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında da Atatürk adının geçtiği birçok şiir vardır:

KEMAL ATATÜRK

Emsalsiz kahraman Türk kumandanı,
Yüzün mana dolu Kemal Atatürk.
Bakışların titretiyor cihanı,
Gözün mana dolu Kemal Atatürk.

Unvanın gazidir, Mustafa adın,
Dünyanın sırrını çözdün anladın.
En hakiki mürşit ilimdir dedin,
Sözün mana dolu Kemal Atatürk.
Zekâda eşsizsin ne dense yeri,
Sen yüce milletin büyük önderi,
Hedefimiz Akdeniz'dir ileri,
Gözün mana dolu Kemal Atatürk.

Ülkümüz, andımız yol karış karış,
Uyan Türk milleti durmadan çalış.
Dedin yurtta barış cihanda barış
Arzun mana dolu Kemal Atatürk.

Görüşün muhteşem, sözlerin aydın,
 Hürriyet sözünü dünyaya yaydın.
 Yeni Türkiye'ye bir düzen koydun,
 İzin mana dolu Kemal Atatürk.

Ruhaniyim gönlüm sevginle dolu,
 Meseldir dünyaya Türkün Kemal'i,
 Bu yıl doğumunun yüzüncü yılı,
 Özün mana dolu Kemal Atatürk.

Âşık Mustafa RUHANİ, Kemal Atatürk (Harf¹, 2009: 30- 31).

ATATÜRK BİR ÇIKIŞTIR, BİR VARİŞ DEĞİL

Atatürk bir çıkıştır, bir varış değil,
 Varmak tükenmek demek, Atatürk tükenmez,
 Varmak ölüm demek, Atatürk ölmez.
 Ben ölürüm benimle bir eksilir Atatürk,
 Sen doğarsın, o doğar, başkaları doğar,
 Seninle bin doğar, bin çoğalır, bin yücelir,
 Dünya sürer, yaşam sürer, sürer Atatürk.

Atatürk bir yönün adı, özgürlüğe, uygarlığa, ileriye,
 Bir parlamış bir sönmüş, işte yolun demiş.
 Atatürk bir ufkun adı, dağın değil,
Himalaya kadar bile olsa dağın değil,
 Dağ durur, oysa ufuk yürür.
 Her ufukta Atatürk büyür,
 Her ufukta yenilenir bir kez.

Atatürk bir ilk hızdır doğadaki,
 Tohumu çatlatan ilk güç
 Kozayı delen ilk vuruş
 Kuşun kanadındaki ilk günü
 Koş demiş, atıl demiş sana durulur mu?

Atatürk durmuş mu ki sen durasın?
 Atatürk susmuş mu ki sen susasın?
 Atatürk ölmüş mü ki sen ölesin?

Atatürk bir kavganın adı her gün yenilenen
 Her gün değişen düşmana karşı.
 Bilgisizliktir bu düşmanın adı çok kez,
 Geriliktir, aptallıktır, dönekliliktir,
 Çıkarcılıktır, nemegerekçilik, vurdumduymazlık,
 Korkaklık, eyyamcılık, yalancılık,
 Bir bakarsın topla tüfekte gelmiş üstüne,
 Bir bakarsın gülücüklerle okşamarla gelmiş,
 Bir bakarsın seni ta içinden kemirir bir kurtçuk.

Atatürk bir aktörenin, bir buluncun adı,
 Her gün bizi bir kez daha uyanan,
 Her gün bizi bir kez daha yürüten doruğa.
 Yiğitliğe, namusluluğa, doğruluğa,
 Her gün biraz daha yarışalım diye kendisiyle
 O en güzele, o en yüceye, o en doğruya.
 Orhan ASENSA, Atatürk Bir Çıkıştır, Bir Varış Değil (Koz¹, 2010: 35- 36)

...

O günden bu güne bak neler oldu?
 Yurdumuz yenilik teknikle doldu.
 Yüce Atatürk'ü kâinat bildi,
 Gücünü tanıttı bütün cihana.

Türk olan Ata'nın ilkesin bile,
 Bilirsek dünyayı alırız ele.
 İkilik yapana vurarak sille,
 Yolunu tanıttı yoldan sapana.

...

Atam yaptı bu büyük inkılabı,
Koydu soyadını, sildi lakabı.
Hürriyet gelince sevindik tabi,
Demokrasi geldi güzel vatana.

Atam doğumunun yüzüncü yılı,
Yol bildik elbette koyduğun yolu.
Bükülmeyen çelik her Türk'ün kolu,
Pehlivan pazılı benzer aslana.

Atam birçok yeniliği duyurdu,
Emanet eyledi bize bu yurdu.
Ne mutlu Türküm ben dedi buyurdu,
Ey Türk cansan sarıl yüce Ata'na!

Gönlümüzde altın yazıdır gitmez,
Atam yaptıkların saymakla bitmez.
Her ne söylesem de şanına yetmez.
Dursun der sözlerim sığmaz destana.

Âşık Dursun DURDAĞI, Atatürk İlkeleri (Pasifik¹, 2009: 37- 41)

...

Devrimlerle yüceltti, çok yüceltti,
Bu milleti temiz ellerin.
Sana borçluyuz ta derinden
Em büyüğü Mustafa Kemallerin!

Cahit KÜLEBİ, Atatürk Kurtuluş Savaşı'nda (Koza¹, 2010: 28)

...

Sana hepimiz yürekten inandık,
Büyük adam ölümsüz Paşa!
O hazin marşlar, o şarkılar,
O toz dumana karışmış yalın ayak günler,

O dağlara taşlara sinmiş eşsiz macera...

—Yaşa Mustafa Kemal Paşa, yaşa...

Turgut UYAR, Nutuk (Tav¹, 2011: 46)

Kullanılan özel adların çokluğu bakımından Ayhan İnal'ın beş bölümden oluşan “Ellinci Yıl Türküsü” adlı şiiri örnek gösterilebilir:

ELLİNCİ YIL TÜRKÜSÜ

Vazgeçilmez üç varlığım benim

Ulusum, yurdum, cumhuriyetim

I

Sen, ey beni yaşatan sınırsız güç,

Ey düşlerimin gelini,

Gel, bir de benim gözümle gör,

İçime diktiğin ölümsüz heykelini.

Ak mermerden heykeline başladım,

İki koz parçasından işledim gözlerini.

Zonguldak'ın maden ocaklarından çıkardım,

Alın terini.

Başına taç yaptım Kırşehir taşlarından,

Alnına buz ilettim Ağrı yamaçlarından.

İki defne dalı koparıp Kıbrıs gecelerinden,

Çekiverdim kaş yerine.

İnönü, Sakarya, Dumlupınar ve 30 Ağustoslardan,

“Yurtta barış, cihanda barış” getirdim,

Savaş yerine.

Bağlayıp tellerine, gönlümün bütün umutlarını,

Erciyes'in bulutlarını,

Saçların diye döktüm omuzlarına.

Özentim yok benim Sicilya Kızları'na...

II

Sırtını Karaçayır Yaylası'na yasladım,
Ürgüp dağlarını serdim önüne,
 Kımız esrikliği verdim gönlüne.

Yanardağlardan alev sundum dudaklarına
 Deniz köpükleri serptim ayaklarına.

Bastığın yeri perçinledim Lozan Zaferi'ne,
Yunus'un sözünden, Veysel'in sazından,
 Sır verdim içerine.

Oynasın diye yer yerinden;
Erzurum Bar'ından, Silifke oyunlarından,
 Aldım kıvraklığını,
 Yanıklığını Urfa'dan,
 Ve şen şakraklığını Rumeli türkülerinden.

Evrenin imrendiği bir ad taktım sana,
 Güvercin kanatlarından el yaptım,
Selçuk Kartalı'ndan kanat taktım sana.

Şehitlerimin kanı ve anamın ak sütüyle,
Bursa ipeğinden dokudum al beyaz gelinliğini.
Bolu'nun çamlarına,
 Ve Ankara akşamlarına borçlusun serinliğini.

III

Ege'nin mavisinden,
Karadeniz yeşilinden duvak yaptım.
 Ardındaki altın çağları,
 Işıklı yarınlara basamak yaptım.
 Minyatürler gibi işledim yüz hatlarını,

Yarış atlarından güzel çizdim,
Burun kanatlarını.

Güney yellerine benzettim nefesini
Ve İstanbul Türkçesine tatlı sesini.

Kütahya'nın göz nurundan,
Isparta'nın gül suyundan attım harcına.
Süleymaniye yüceliği, Selimiye inceliği,
Kattım harcına.

Edirne'den, Kars'tan, Kadifekale'den,
Özgürlüğü ay yıldızlı bayrak gibi,
Çektim burcuna.

Afyon kaymağından sana ten yaptım,
Rengini gümüşten,
Işısın ve ışıtsın diye insanlığı,
Yüreğini güneşten yaptım.

Bir bürümcük işledim giysi yerine,
Anadolu nakışlarından,
Ve şimşek getirdim gözlerie,
Mustafa Kemal bakışlarından.

Tüm karanlıklardan çık istedim.
Geriliğin bentlerini gayrı yık istedim.
Ve çağları uygarca göğüslemen için,
Yüzlerce Keban'dan bereket ve ışık istedim.

IV

Tükenmeyen ışıksın sen, özgürlüksün.
Cumhuriyetimin temel taşı Atatürk'sün!

Dün “Ya bağımsızlık, ya ölüm” diye

Kurtuluş Savaşı’nda,

Bugün sayısız devrimlerinle,

Uygarlık yarışındasın.

Bir güneş gibi doğdun Samsun ufuklarından

Şavkın vurur Asya’ya, Afrika’ya...

Tutsak ulusların düşünde,

Her atılımın başındasın.

Gün geçtikçe önümüzde daha yüce,

Daha berrak, daha aksın.

Sen üç bin yıllık tarihimin,

Çağlara sığmayan türküsü,

Ulusumun sonsuza dek ülküsü.

Sen Rasattepe’de dalgalanan bayraksın,

Dünya durdukça yaşayacaksın!

V

Sana çağlar ötesinden,

Demir dağları oydu da geldim.

Mevlâna’nın çağrısını,

Köroğlu’nun narasını duydum da geldim.

Bırak yanardağları, çağlayanları,

Sen asıl benim içime eğil.

Çileyi kıvançla barıştıran,

Beni şimşekle yarıştıran,

Yalnız senin tutkundur bil gayrı.

Bu dalgalanmış yürek, benim değil gayrı.

Bengi sular örneği sen böyle içime aktıkça,

Özüne kavuşan seller gibi duruldum.

Sen, ey beni yaşatan sınırsız güç!
 Ey düşlerimin gelini!
 Dönüp dolaşıp seni,
Anadolu'da ve cumhuriyette buldum.

Ayhan İNAL, Ellinci Yıl Türküsü (Tav¹, 2011: 48- 52)

Bunlar dışında şiir dilinde özel adların kullanımı için ilköğretim 8. sınıf Türkçe ders kitaplarından şu örnekleri verebiliriz:

...
İstanbul'u dinliyorum gözlerim kapalı;
 Serin serin Kapalı Çarşı;
 Cıvıl cıvıl Mahmutpaşa;
 Güvercin dolu avlular.
 Çekiç sesleri geliyor doklardan,
 Güzelim bahar rüzgârında ter kokuları;
İstanbul'u dinliyorum gözlerim kapalı
 ...

Orhan Veli KANIK, İstanbul'u Dinliyorum (MEB¹, 2011: 16)

Vur ha vur davul, başpehlivan havası,
Çıksın Bekir, Osman, Mestanoğlu, Dülger Ahmet,
 ...
 Vur ha vur davul dağları taşları titret,
 Dile gelsin Yusuf'un, Aliço'nun htırası.
 ...

Attila İLHAN, Cazgır (Pasifik¹, 2009: 56- 57)

...

Oğuz Kağan derlerdi, çok alp bir kişi vardı,

Avlarım gergedanı diye o yere vardı.

Kargı, kılıç aldı kalkan ile ok ile,

Dedi: Gergedan artık kendisini yok bile!

...

Bahaeddin ÖGEL, Oğuz'un Gençliği (Pasifik², 2009: 161)

Cümle kaplumbağalar

Kanatlanmış uçmağa.

Kertenkele derilmiş

Kırım suyun içmeğe.

...

Çekirge buğday ekmiş

Manisa'nın çayında.

Sivrisinek derilmiş

Irgat olup biçmeye.

...

Ergene'nin köprüsü

Susuzluktan kurumuş.

Edirne minaresi

Eğilmiş su içmeğe.

Kaygusuz'un sözleri,

Hindistan'ın kozları,

Sen de bu yalan ile

Gidem dersin uçmağa.

Kaygusuz Abdal, Gidem Dersin Uçmağa (Pasifik¹, 2009: 105- 106)

...

Yerliyim yerli olmasına

İlmik ilmik, damar damar

Yerliyim.

Bir dilim Trabzon peyniri,
 Bir avuç tiftik,
 Bir çimdik çavdar,
 Bir tutam Şile bezi gibi
 Dışimden tırnağıma kadar.

Bedri Rahmi EYUBOĞLU, Türküler Dolusu (Tav¹, 2011: 84)

...
 Gölgeli ve kuytu yollardan geçtik,
 Göründü bir ara sonsuz mavilik...
 Sonra bir sevinç sardı gönülleri,
 Bulduk karşımızda Yedigöller'i...

...

Ümit Yaşar OĞUZCAN, Yedigöller'de Sonbahar (Tav ¹, 2011: 109)

4.1.7. Duygu Değeri

Her dilde bazı sözcükler o dili konuşan kimselerde bazı tasarımlar uyandırmakla birlikte duygulandırıcı özellik de taşır. Örneğin kanser, ölüm, mezarlık gibi sözcükler insanlarda olumsuz duygular uyandırırken aşk, gül, zafer gibi sözcükler ise olumlu duygular uyandırır. Duygu değeri taşıyan bu tür sözcüklere şiir dilinde de sık sık rastlanır. Şair sözcüklerin duygu değerlerinden yararlanarak daha etkili ve daha coşkulu bir anlatım yakalar. Cahit Sıtkı'nın “Bu Sabah Hava Berrak” adlı şiirini okuyucuyu/ dinleyiciyi duygulandırmaya yönelik sözcüklerin çokluğu açısından burada örnek gösterilebilir:

BU SABAH HAVA BERRAK

Bu sabah hava berrak;
 Bu sabah her şey billurdan gibi.
 Gök masmavi bu sabah,
 Güzel şeyler düşünelim diye.
 Yemyeşil oluvermiş ağaçlar,
 Bulutlara hayretinden.

İşıldıyor kanat seslerinde kuşların
İlk uçtukları günün altın sevinci.
Karlı dağlardır sefere çıkmış,
Vadideki suyun şırıltısında

Ben gülüm, ben karanfil, ben de yasemin diyor,
Renk renk kokularla çiçekler,
Sahiplerinden memnun evlerin bahçelerinde.
Boy boy insan gövdeleri kımıldar
Güneşi içmiş kaldırımlarda.
Belli adım atışlarından,
İçlerinden geçen şey.
Bütün erkekler delikanlı,
Bütün kadınlar genç kız,
Fakirinde refah,
Hastasında sağlık.
Sorulsa çocuk bahçesidir derim,
Karşı bayırdaki mezarlık.
Bu sabah hava berrak,
Bu sabah her şey billurdan gibi.

Cahit Sıtkı TARANCI, Bu Sabah Hava Berrak (Koza¹, 2010: 12- 13)

Sabah uyandığında dışarıda çok güzel bir hava olduğunu gören ve bu havanın kendisinde uyandırdığı olumlu duyguları ifade eden şair, bunu yaparken de okuyucu da olumlu duygular uyandıracak birçok sözcük kullanmıştır. Özellikle “Bu sabah hava berrak/ Bu sabah her şey billurdan gibi” dizelerinde kullanılan billur sözcüğü dikkat çekicidir. “kesme cam, kristal” anlamına gelen billur sözcüğü burada şairin her gördüğü şeyde bir güzellik bulduğunu anlatmak için kullanılmıştır. Billur sözcüğünün aynı zamanda “temiz, duru” anlamının olması da bir önceki dizede kullanılan berrak sözcüğünün anlamını kuvvetlendirmiştir. Billur sözcüğü her iki anlamıyla da okuyanda olumlu duygular uyandırmaktadır. Şiirin diğer bölümlerinde kullanılan “masmavi gök, yeşil ağaçlar, kuşların ilk uçtukları günün altın sevinci, gül, karanfil, yasemin” gibi

sözcükler ve sözcük öbekleri de yine okuyucuda olumlu duygular uyandıracak niteliktedir.

...

Belli adım atışlarından içlerinden geçen şey,
Bütün erkekler delikanlı,
Bütün kadınlar genç kız,
Fakirinde refah,
Hastasında sağlık,
Sorulsa çocuk bahçesidir derim
Karşı bayırdaki mezarlık

...

Yukarıdaki dizeler de sözcüklerin taşıdıkları duygu değeri açısından ilginçtir. Şiirin bütününde kendini gösteren olumlu hava o kadar etkilidir ki olumsuz duyguları bile olumlu hale getirir. Öyle ki şairin gördüğü insanların fakirinde refah, hastasında sağlık vardır. Mezarlık gibi insanda korku, hüznün, yalnızlık gibi olumsuz duygular uyandıran bir sözcük bile şair tarafından çocuk bahçesi olarak görülmekte bu da “mezarlık” sözcüğünün olumsuz etkisini kırmaktadır. Benzer bir durum Atıol Behramoğlu’nun “Eylül Sabahının Serinliği” adlı şiirinde de görülür:

...

Her zaman yeniden başlamak duygusu
Doğuyor içime,
Her uyanışında.

Düşmanlarımı bağışlıyorum
Daha çok seviyorum dostlarımı Her uyanışında.

...

Atıol BEHRAMOĞLU, Eylül Sabahının Serinliği (Harf¹, 2009: 65)

Bu dizelerde de şair şiirdeki olumlu havanın etkisiyle düşmanlarını bile bağışladığını ifade etmektedir.

Âşık Veysel’in sazıyla arasındaki muhabbeti ve kendi öldükten sonra sazından yapmasını istediklerini anlattığı “Sazıma” adlı şiirini de kullandığı sözcükler açısından burada örnek gösterilebilir:

Ben gidersem sazım sen kal dünyada,
 Gizli dertlerimi aşikâr etme.
 Lal olsun dillerin söyleme yâda,
 Garip bülbül gibi ah ü zar etme.

Âşık Veysel ŞATIROĞLU, Sazıma (Pasifik¹, 2009: 70)

Yukarıdaki dörtlüğün son dizesinde geçen “bülbül” imgesi edebiyatımızda divan şiirinden beri kullanılan bir imgedir. Bülbül aşk uğruna çeken sevgiliyi temsil etmektedir. Âşık Veysel de burada kendi ölümünden sonra sazının çekeceği acıyı bülbül imgesi ve bu imgenin oluşturduğu olumsuz duygu değeriyle ifade etmiştir. Aşağıdaki dörtlükte geçen “turna” imgesi de bülbül gibi edebiyatımızda sık kullanılan gurbet, özlem gibi duygular uyandıran bir imgedir:

Benim her derdime ortak sen oldun,
 Ağlarsam ağladım, gülersem güldün.
 Sazım bu sesleri turnadan m’aldın?
 Pençe vurup sarı teli sızlatma.

Âşık Veysel ŞATIROĞLU, Sazıma (Pasifik¹, 2009: 71)

Yine aynı şiirde geçen kara libas (siyah elbise) öbeği de şiirin genelinde hâkim olan olumsuz havayı da güçlendirmektedir. Bilindiği gibi kültürümüzde siyah giysiler giymek yas tutmanın işaretidir. Burada ad aktarması yoluyla Âşık Veysel, sazının kendi arkasından yas tutmasını istemekte ve böylece okuyucuyu duygulandırmayı hedeflemektedir:

Ay geçer, yıl geçer uzarsa ara,
 Giyin kara libas, yaslan duvara.
 Yanından, göğsünden açılır yara
 Yar gelmezse yaraların elletme

Âşık Veysel ŞATIROĞLU, Sazıma (Pasifik¹, 2009: 72)

Burada kullanılan yara sözcüğü de okuyucuda olumsuz etkiler uyandıracak niteliktedir.

Âşık Veysel'in bir diğer şiirinden aldığımız dörtlükleri de kullandığı sözcüklerin niteliği açısından burada örnek olarak gösterilebilir:

Ben giderim adım kalır,
Dostlar beni hatırlasın.
Düğün olur, bayram gelir,
Dostlar beni hatırlasın.

Âşık Veysel ŞATIROĞLU, Dostlar Beni Hatırlasın (Koz², 2010: 146)

Yukarıdaki dörtlükten kendi ölümünden sonra dostlarının kendisini hatırlamasını istediğini dile getiren Âşık Veysel, düğün ve bayram gibi insanların bir arada olduğu, toplumu birleştiren, kaynaştıran ritüellerin duygu değerlerinden yararlanmıştır.

Şiirin başka bir dörtlüğünde ise şair, kendi ölümünden sonra yerinin, yurdunun garip kalacağını söylerken, garip sözcüğünün insanda uyandırdığı acıma duygusundan yararlanmıştır:

Ne gelsemdi ne giderdim,
Günden güne arttı derdim.
Gerip kalır yerim yurdum.
Dostlar beni hatırlasın.

Âşık Veysel ŞATIROĞLU, Dostlar Beni Hatırlasın (Koz², 2010: 146)

Şairin, insanın ölüm karşısına çaresizliğini şu şekilde dile getirmiştir. Bu dörtlükte kullanılan solmak, ölüm gibi sözcüklerde şiirdeki olumsuz havayı güçlendirmektedir:

Açar solar türlü çiçek.
Kimler gülmüş, kim gülecek.
Murat yalan ölüm gerçek.
Dostlar beni hatırlasın.

Âşık Veysel ŞATIROĞLU, Dostlar Beni Hatırlasın (Koz², 2010: 146)

Aşağıdaki dörtlükte ise kütüphanenin kendisi için önemini anlatan şair, bunu yaparken insan hayatında önemli olan, insana güzel, iyi şeyler çağrıştıran sözcüklerden ve bunların uyandırdıkları duygulardan yararlanıyor:

...

Ana sevgisinden sıcak,
İnsanlığa açar kucak,
Raflarında binbir çiçek
Kütüphane yuvam benim.

...

Mustafa Nihat MALKOÇ, Kütüphane (Tav², 2011: 68)

Şair, burada ana sevgisi, çiçek, yuva gibi sözcüklerin ve sözcük öbeklerinin duygu değerlerinden yararlanmıştır.

Şiirin diğer dörtlüklerinde yer alan “ Kütüphane sılam benim”, “Kütüphane sevdam benim” gibi dizelerde kullanılan sevda, sıra gibi sözcüklerde taşıdıkları duygu değeri açısından okuyucuyu etkilemektedir.

Turgut Uyar’ın Kurtuluş Savaşı’nı ve Kurtuluş Savaşı’nda Mustafa Kemal’in rolünü Anadolu’nun ağzından anlattığı aşağıdaki şiirini de gerek kurtuluş savaşında Anadolu ve Anadolu halkının çektiği sıkıntıları anlatırken kullandığı sözcükler bakımından örnek gösterilecek olursa:

NUTUK

Neler çektim bilemezsiniz,
Denizlerim, kırlarım, dağlarımla.
Haritada birkaç kulaç memleket,
İnim inim yollardan sulardan,
Körpecik başaklarımla,
Pul pul düş içinde ağlarımla...

Sonra bir paşa geldi “Kalk” dedi.
Kalktım, karşısında selam durdum.
Dağlar taşlar selama durdu.
Aldı, beni götürdü.
Bozkırım bozkır gibi, düzüm düz gibi

Kongre oldu, cemiyet oldu.
 Dağlarım duman duman;
 Ovalarım kan revan içinde,
 Ama bir bir oldu düşündüğü,
 Nihayet oldu...

O Paşa'm rütbesiz, nişansız,
 Paşaların paşası.
 Uyumadı, yemedi, içmedi,
 Ateşini dere tepe dağıttı millete.
 Erkekçe söz vermişti,
 Canından geçti, sözünden geçmedi.

Sana hepimiz yürekten inandık
 Büyük adam, ölümsüz Paşa!
 O hazin marşlar, şarkılar,
 O toz dumana karışmış yalın ayak günler,
 O dağlara taşlara sinmiş eşsiz macera...
 Yaşa Mustafa Kemal Paşa, yaşa...

Turgut UYAR, Nutuk (Tav¹, 2011: 46)

Turgut Uyar'ın bu şiirinde Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu'nun durumunu anlatmak için “inim inim yollar, duman duman dağlar, kan revan içinde ovalar, toz dumana karışmış yalın ayak günler” gibi tamlamaları duygu değerlerinden yararlanmıştır. Aynı zamanda şiirde geçen “kongre, cemiyet, hazin marşlar ve şarkılar, Paşa (Mustafa Kemal)” gibi sözcüklerde Kurtuluş Savaşı yıllarını yaşamış olanlar ve bilenler için farklı duygular uyandıracak niteliktedir.

Bu konu başlığa hakkında son olarak Bedri Rahmi'nin türkülerle, özellikle de köy türküleriyle ilgili yazdığı şu dizeleri örnek gösterilebilir:

...
 Şairim,
 Zifiri karanlıkta gelse şiirin hası,
 Ayak seslerinden tanırım.

Ne zaman bir köy türküsü duysam,
Şairliğinden utanırım.

...

Ah bu türküler, türkülerimiz
Ana sütü gibi candan,
Ana sütü gibi temiz.

...

Ah bu türküler, köy türküleri
Karanlık kuyularda açılmış çiçekler gibi.
Kiminin reyhasından geçilmez,
Kimi zehir kimi zemberek gibi

...

Bedri Rahmi EYUBOĞLU, Türküler Dolusu (Tav¹, 2011: 84- 87)

Yukarıdaki şiirde şair Türklerin kendisinde uyandırdığı değişik çağrışımları anlatırken, ana sütü, zehir zemberek, karanlık kuyularda açılmış çiçekler gibi tamlama ve öbeklerin duygu değerlerinden yararlanarak etkili bir anlatım sağlamıştır.

4.1.8. Uzak Çağrışımlar

Aksan bu konuda şöyle der; “Uzak çağrışımlar adını verdiğimiz şiirsel anlatım biçiminde sanatçı bir kavram ya da bir imgeyi, onunla yakından ilgili göstergelerle değil, uzaktan, dolaylı göstergelerle yansıtmaya çalışmakta, böylelikle okuyan/ dinleyende yeni yeni tasarımlar ve duyguların belirmesine yönelmektedir” (Aksan, 2006: 105). Uzak çağrışımlar, şairin hayata bakışının, olayları yorumlayışının göstergesidir. Bu nedenle uzak çağrışımlar şairin özgün ve şiirin etkili ve başarılı olması açısından önemli bir öğedir.

İlköğretim 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki şiirlerin, uzak çağrışımlar açısından zengin olduğu söylenemez. Bunda seçilen şiirlerin çocuklara hitap etmesi şüphesiz en önemli faktördür. Çünkü uzak çağrışımlar genellikle kapalı, anlaşılması zor ögelerdir ve çoğu zaman da belki bir birikim gerektirirler. Bu nedenle bu konu başlığı altında sadece iki örnek tespit edilebilmiştir. Bunlara ilk olarak İstanbul’u, İstanbul yaşamını doğrudan anlatmayıp çeşitli göstergelerle okuyucuya/ dinleyiciye sezdiren Orhan Veli’nin “İstanbul’u Dinliyorum” şiirini örnek gösterilebilir:

İSTANBUL’U DİNLİYORUM

İstanbul’u dinliyorum, gözlerim kapalı;
 Önce hafiften bir rüzgâr esiyor;
 Yavaş yavaş sallanıyor
 Yapraklar, ağaçlarda;
 Uzaklarda, çok uzaklarda,
 Sucuların hiç dinmeyen çingirakları;
 İstanbul’u dinliyorum, gözlerim kapalı.

İstanbul’u dinliyorum gözlerim kapalı;
 Kuşlar geçiyor derken;
 Yükseklerden, sürü sürü, çığlık çığlık.
 Ağlar çekiliyor dalyanlarda;
 Bir kadının suya değiyor ayakları;
 İstanbul’u dinliyorum, gözlerim kapalı.
 İstanbul’u dinliyorum, gözlerim kapalı;
 Serin serin Kapalı Çarşı;
 Cıvıl cıvıl Mahmutpaşa;
 Güvercin dolu avlular,
 Çekiç sesleri geliyor doklardan,
 Güzelim bahar rüzgârlarında ter kokuları;
 İstanbul’u dinliyorum, gözlerim kapalı.

İstanbul’u dinliyorum, gözlerim kapalı;
 Başında eski âlemlerin sarhoşluğu,
 Loş kayıkhaneleriyle bir yalı;
 Dinmiş lodosların uğultusu içinde
 İstanbul’u dinliyorum, gözlerim kapalı.

İstanbul’u dinliyorum, gözlerim kapalı;
 Bir kuş çırpınıyor eteklerinde.
 Alnın sıcak mı değil mi, bilmiyorum;
 Dudakların ıslak mı değil mi, bilmiyorum.

Beyaz bir ay doğuyor fıstıkların arkasından
 Kalbinin vuruşundan anlıyorum.
 İstanbul'u dinliyorum.

Orhan Veli KANIK, İstanbul'u Dinliyorum, MEB¹, 2011: 16- 17)

Orhan Veli, İstanbul'u anlattığı bu şiirinde İstanbul'la ve İstanbul'daki sosyal yaşamla ilgileri doğrudan vermeyip, sucuların çingiraklarının hiç dinmemesi, Kapalı Çarşı'nın serinliği, Mahmutpaşa'nın cıvıl cıvıl olması, doklardan çekiç seslerinin gelmesi gibi göstergelerle okuyanın/ dinleyenin zihninde çok canlı bir İstanbul tasarımı oluşturuyor. Şair özellikle "Loş kayıkhaneleriyle bir yalı" dizesinde yalıların uzak çağrışımlarından yararlanarak, yalıların sosyal yaşamda ayrı bir yer tuttuğu ve yalılarda yaşamanın adeta bir ayrıcalık olduğu eski İstanbul'u anlatıyor. Yine burada geçen "Başında eski âlemlerin sarhoşluğu" dizesinde de şairin bu yalılarda verilen davetleri ve yapılan sazlı sözlü eğlenceleri anımsatmak istemiş olabilir.

Uzak çağrışımlar başlığı altında ikinci olarak "Turgut Uyar'ın "Nutuk" adlı şiirini örnek verilebilir:

NUTUK

Neler çektim bilemezsiniz,
 Denizlerim, kırlarım, dağlarımla.
 Haritada birkaç kulaç memleket,
 İnım inım yollardan sulardan,
 Körpecik başaklarımla,
 Pul pul düş içinde ağlarımla...

Sonra bir paşa geldi "Kalk" dedi.
 Kalktım, karşısında selam durdum.
 Dağlar taşlar selama durdu.
 Aldı, beni götürdü.
 Bozkırım bozkır gibi, düzüm düz gibi
 Kongre oldu, cemiyet oldu.
 Dağlarım duman duman;
 Ovalarım kan revan içinde,

Ama bir bir oldu düşündüğü,
Nihayet oldu...

O Paşa'm rütbesiz, nişansız,
Paşaların paşası.
Uyumadı, yemedi, içmedi,
Ateşini dere tepe dağıttı millete.
Erkekçe söz vermişti,
Canından geçti, sözünden geçmedi.

Sana hepimiz yürekten inandık
Büyük adam, ölümsüz Paşa!
O hazin marşlar, şarkılar,
O toz dumana karışmış yalın ayak günler,
O dağlara taşlara sinmiş eşsiz macera...
Yaşa Mustafa Kemal Paşa, yaşa...

Turgut UYAR, Nutuk (Tav¹, 2011: 46)

Yine Turgut Uyar da bu şiirinde Kurtuluş Savaşı yıllarını doğrudan anlatmayıp “inim inim yollar, kan revan içinde ovalar, duman duman dağlar, hazin marşlar, şarkılar, toza dumana karışmış yalın ayak günler, dağlara taşlara sinmiş eşsiz macera” göstergelerinden ve bu göstergelerin uzak çağrışımlarından yararlanarak dolaylı bir şekilde anlatmıştır

4.2. İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Öğrenci Çalışma Kitaplarında Anlam Olaylarıyla İlgili Etkinlik Örnekleri

İlköğretim 8. Sınıf Türkçe öğrenci çalışma kitaplarında anlam olaylarıyla ilgili etkinlikler genellikle söz sanatları başlığında altında yer almaktadır. Anlam olaylarıyla ilgili etkinlikler, genel olarak benzetme, kişileştirme, abartma ve mecaz başlığı altında değerlendirilebilecek çeşitli aktarmalar ve alışılmadık bağdaştırmalar çevresinde toplanmaktadır. Aşağıda farklı öğrenci çalışma kitaplarından anlam olaylarıyla ilgili örnek olması açısından on etkinlik verilmiştir:

Etkinlik 1: a. Aşağıdaki şiirde kişileştirme yapılan dizelerin altını çiziniz:

“Düşmüşüm bir kuşun peşine

O gitmiş ben gitmişim

Kuş beni çoban sanmış

Aldatıp kandırarak

Konup bir kayanın başına

Cik demiş kuş

Cik cik demiş

Daha bu çocuk demiş

Birden uçup gitmiş

Bakmadan arkasına

b. Altını çizdiğiniz bu dizelerde olduğu gibi insan dışındaki bir varlığı insan gibi düşünüp, ona insan özelliği vermek şiire ne kazandırmış olabilir.

.....

(MEB³, 2011: 17)

Etkinlik 2: Aşağıdaki cümleleri okuyunuz. Daha sonra cümlelerle ilgili soruları cevaplayınız

1. Demir yolları Anadolu’ya damar gibi yayıldıkça, Anadolu’nun yüzüne kan, yüreğine can geliyordu.

2. Aslında gurbet her zaman vardı Anadolu için.

3. Kara tren, Anadolu insanının gözünü, gönlünü doyuruyordu.

4. Sırtında demirden kırk heybesiyle ekmek taşımış.

5. Şimdi onlar gurbet türküleriyle gurbeti yorumluyorlar.

6. Anadolu, Anadolu’yu keşfediyor, Anadolu’yu tanıyordu.

7. Kuş uçmaz, kervan geçmez bölgelere kara tren ulaştı.

8. Gurbet şimdi Anadolu’dan çıktı da yurt dışına göçtü, diyorlar.

9. Anadolu, örümcek ağı gibi bir yol şebekesiyle örüldükçe insanların yüzü gülüyor

* Hangi cümlelerde kişileştirme yapılmıştır?

.....

.....

* Hangi cümlelerde abartma söz konusudur?

.....

.....

* Hangi cümlelerde benzetme yapılmıştır?

.....

.....

* Bu söz sanatları anlatımı nasıl etkilemiştir?

.....

..... (MEB³, 2011: 151)

Etkinlik 3: “Sazıma” şiirini dikkate alarak aşağıdaki değerlendirmeleri okuyunuz ve bu değerlendirmelerden şiirde olanlara (✓) ile işaretleyiniz.

- () Saz insana benzetilmiştir.
- () Saz bebeğe benzetilmiştir.
- () Bebek saza benzetilmiştir.
- () Bülbül ağlayan insana benzetilmiştir.
- () Saz dut dalına benzetilmiştir.
- () Sazın mızrabı turnanın pençesine benzetilmiştir.
- () Saz bülbüle benzetilmiştir.
- () Saz peteğe, şair arıya benzetilmiştir.
- () Müzik bala benzetilmiştir.

(Harf³, 2009: 86)

Etkinlik 4: Aşağıdaki cümlelerin bazılarında benzetme bazılarında kişileştirme yapılmıştır. Benzetme yapılan cümleleri (B), kişileştirme yapılan cümleleri (K) ile belirtiniz.

- * “Diyordum ki...” diye sözüne devam etti Hava Fişegi. ()
- * Fişek, üçüncü kez öksürerek söze başladı. ()
- * Romantizm, tıpkı ay gibi sonsuza dek yaşar. ()
- * Bu söz üzerine Delifişek neredeyse gülmekten patlayacaktı. ()
- * Bu sırada ay, muhteşem bir gümüş kalkan gibi doğdu. ()
- * Kırmızı gelincikler başlarını sallayarak tempo tutuyorlardı. ()

* Tüm arkadaşları, şimdi ateşten demetleri olan şahane altın çiçekler gibi gökyüzüne fırlıyordu. ()

(Harf³, 2009: 109)

Etkinlik 5: Aşağıdaki cümlelerin hangilerinde abartılı ifadelerin kullanıldığını belirleyiniz ve (✓) ile işaretleyiniz.

() Dört köşesi beyaz mermerle, türlü türlü geometrik çizgilerle süslü, kubbeli ve sanatkârane bir kaledir.

() Depremde yıkılınca Selçuklu Keykubat tamirle büyük bir hendek yaptırmış ki derinliği on bir, genişliği elli, duvar boyu otuz arşındır.

() Camilerin en eskisi iç kalede, I. Sultan Alaaddin Cami'si'dir ki dil ve kalemle anlatılmayacak kadar sanatkârane bir camidir.

() Üç yüz kırk kadar bağlı bahçeli, akarsulu saray vardır.

() O kadar çok yaşarlar ki kuvvetleri gitmiş, ömrü yüz yetmiş, gücü kuvveti bitmiş olduğu hâlde yine dinç olurlar

() Asker tayfası hep samur kürk ve değerli kuşmar giyer.

() Sabunisi ile canım beyaz halka çinisini âşıklar yedikleri zaman lezzetinden damakları iki şak olur.

() Güzel sesli kuşların nağmesinden insan taze hayat bulur.

() ... 15 Aralık 1390 tarihinde Yıldırım Bayezıt Han kalabalık askerle yıldırım gibi gelip Konya Kalesi'ni aman vermeyerek fetheyleti.

() Dericileri, Osmanlı ülkesinden dericilerin en ustalarıdır.

(Harf³, 2009: 127)

Etkinlik 6: Aşağıdaki cümleleri inceleyiniz, bu cümlelerde hangi varlıkların neye benzetildiğini belirleyiniz. Bu tür benzetmelerin sizce anlatıma nasıl bir katkısı vardır? Açıklayınız.

“İlk kez bir sanat dergisiyle dostluk kurmamdan bu yana otuz yıl geçmiş.”

“Zaman zaman her birinden üçer beşer alarak kucaklaşıyorum onlarla.”

“Geçmiş yıllardaki peteklerin her birinden birer parça bal almışım.”

“ Sanki her sayfada bir kuşun yüreği atar gibi.”

“Bu bakışla nice sözcüklerin ölümünü görüyorum orda.”

“Kimi kere bir aile albümüne bakmak gereksinimini hangimiz duymayız? Eski sayılı dergiler de buna benzer bir bakıma.”

“Bu nedenle ara sıra eski dergileri karıştırırım. Büsbütün yalnızlığa itilmesinler, küsmesinler diye yaparım bunu.”

Benzetmeler

Benzetmelerin Anlatıma Katkısı

(Harf³, 2009: 149)

Etkinlik 7: Aşağıdaki tabloda benzetme yapılan dizeler verilmiştir. Var olan benzetme öğelerini tabloya yazınız. Olmayanları “X” ile işaretleyiniz.

Dizeler	Benzeyen	Kendisine Benzetilen	Benzetme Edatı	Benzetme Yönü
Sen petek misali				
Veysel de arı				
Bebe gibi kollarımda yaylattım				
Garip bülbül gibi ah üzar etme				
Sazım bu sesleri turnadan m’aldın?				

(Pasifik³, 2009: 119)

Etkinlik 3: I Aşağıdaki cümlelerde söz sanatları vardır. Bu cümleleri ait olduğu söz sanatlarıyla eşleştiriniz

* Şu üç günlük dünyada kimseyi kırmamak gerekir.	
* Bizim gemi martı gibi yüzüyor.	Benzetme
* Taşı sıkısa suyunu çıkarır.	Mecaz
* Fıçı gibi bir havuzda yüzdük.	Abartma
* Yorgun rüzgâr senin saçlarından geçmiş	Kişileştirme
* Onun gibi cesur insan görmedim.	
* dişlerinin takırtısından dünyayı gök gürlemesi sarıyor.	

II) Yukarıdaki cümleleri söz sanatı özelliği taşımayacak şekilde (Söz sanatlarından arındırarak) yeniden yazınız.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

(Pasifik³, 2009: 167)

Etkinlik 9: Aşağıda verilen dizelerdeki söz sanatlarını bularak bunların anlatıma olan katkısını bir cümleyle ifade ediniz

- * “Bu yurt, bu güzel yurt, bizim yurdumuz,
Her yanından yaralar almış.” (.....)
-
- * “Sanatkârdın, denizler kadar engin.” (.....)
-
- * “Işığsın bu yurdun.” (.....)
-

(Tav³, 2011: 56)

Etkinlik 10: Aşağıdaki cümlelerde kullanılan söz sanatlarını belirleyerek cümlelerin numarasını uygun kutucuğa yazınız

1. Maviyi sever miydiniz; şu renklerin en çok doğup en çok ölenini?
2. Mavi işte, cıvıl cıvıl, kıpır kıpır mavi... Su gibi, rüzgâr gibi.
3. Bulutlar şöyle yırtılıverince gördüğümüz, görüp de yeninden doğmuş gibi sevindiğimiz anın tarifsizliği...
4. Kitaplar yalan söylüyor çocuklara.
5. Maviler saymakla bitmez, masal gibi bir dünyanın içine çeker insanı.
6. Göz ve gönül aydınlığımız; içimize ümit, özgürlük ve sonsuzluk getiren renk uçup gitti. Karadık.
7. Avuç içi kadar gökyüzü mavisi için neler vermeyiz?
8. Saçlarına mavilik değmemiş çocuklar büyümüyor.

Mecaz

Abartma

Kişileştirme

Benzetme

(Tav³, 2011: 142)

Görüldüğü gibi örnek etkinliklerde genellikle benzetme, kişileştirme ve abartma olayları üzerinde durulmuştur ve öğrencilerin bu söz sanatlarının anlatıma olan etkisini fark etmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Bunun yanında kılavuz kitaplarda farklı öğrenme alanıyla ilgili etkinliklerde ve bu etkinliklerin değerlendirilmesine yönelik hazırlanan ölçeklerde, öğrencilerin anlam olaylarını ve bunların anlatıma olan etkilerini fark etmeleri ve kendi oluşturdukları metinlerde, yaptıkları konuşmalarda öğrencilerden söz sanatlarını kullanmaları istenmiştir.

4.3. Anlam Olaylarıyla İlgili Sbs’de Çıkmış Sorular

Anlam olaylarıyla ilgili SBS’de 2008 yılında iki; 2009, 2010, 2011 ve 2012 yıllarında birer tane olmak üzere son beş yılda toplam altı soru çıkmıştır. Sorulan sorular şunlardır:

1.Aşağıdaki cümlelerin hangisinde zıt anlamlı sözcükler bir arada kullanılmıştır?

- A) Dostluktan saygıyı kaldıran onun en büyük süsünü kaldırmış olur.
 - B) Gündüz kandilini hazırlamayan, gece karanlığa razı demektir.
 - C) Mutluluk varacağımız istasyon değil, bir yolculuk şeklidir.
 - D) Talihsizlik sırasında bile tarih, açık bir kapı bırakır
- (2008 SBS, A Kitapçığı, 4. Soru)¹

2. (1) Kınalı kuza, damın gölgesinde kıvrılmış uyuyordu. (2) Birden duyduğu sesle uyanıverdi, kulakları dikildi. (3) Kendi kendine “Nu da neydi?” diyerek sesin geldiği yöne döndü. (4) Yuvasından düşmüş olan serçe yavrusunu gördü.

Bu parçadaki numaralandırılmış cümlelerin hangisinde kınalı kuzuya insana ait bir özellik verilmiştir?

- A) 1
- B) 2
- C) 3
- D) 4

(2008 , A Kitapçığı, 4. Soru)²

3. Bir çocuk düşünde, ırmağın kıyısında kocaman bir çiçek gördü. Ata benziyordu çiçek ve etrafındaki arkadaşlarına da nasihatler ediyordu. Sonra şiddetli bir rüzgâr sesi geldi dışarıdan ve bir ağaç devrildi gürültüyle.

Aşağıdakilerden hangisi bu metinde “kişileştirme sanatı”nı sağlamıştır?

- A) Şiddetli rüzgâr sesinin duyulması
- B) Çiçeğin ata benzetilmesi
- C) Ağacın gürültüyle devrilmesi
- D) Çiçeğin nasihatte bulunması

(2009 , B Kitapçığı, 21. Soru)³

¹ http://oges.meb.gov.tr/arsiv/2008/2008_SBS_8A_TEST.pdf

² http://oges.meb.gov.tr/arsiv/2008/2008_SBS_8A_TEST.pdf

4. Paydos etmiş bir çiftçinin yüreği gibi rahatlık ve özgürlük duygusuyla doluydu Kenan'ın yüreği.

Bu cümledeki söz sanatı aşağıdakilerde hangisinde vardır?

- A) Başını ellerinin içine alarak duygularını tartmak istedi.
- B) Beni görünce ürkmeyen tek hayvan, heykel görünüşlü yaşlı baykuştı.
- C) Flüt, notaları çalmayı bırakıp “Bana, ne güzel eşlik ediyorsun.” dedi gitara.
- D) Denizdeki tüm balıklar aynı anda duymuştu yunusun sesini.

(2010 , A Kitapçığı, 15. Soru)⁴

5.

KORUYAN KALE: CİLT

Metinlerin zamana karşı dayanıklı olması için geliştirilen ciltler, işlevlerinin ötesine geçerek birer sanat eseri konumuna geldi...

Bu parçanın başlığında, okuyucunun dikkatini çekmek için aşağıdakilerden hangisi yapılmıştır?

- A) Cilt, kaleye benzetilmiştir.
- B) Cildin sanat yönü vurgulanmıştır.
- C) Cilt, bir insan gibi konuşturulmuştur.
- D) Cilt yapmanın ustalık gerektirdiği belirtilmiştir.

(2011 SBS, A Kitapçığı, 15. Soru)⁵

6. İnsanın kendisini henüz dünyanın ilk gününde zannetmesine neden olabilecek ürpertili bir sessizlik vardı ve kar bir ağacın yarı aydınlık gölgesinde ince ince yağıyordu

Bu parçada bir söz sanatı kullanılmıştır. Bu sanatın göstergesi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) “Kar”a insana ait özellikler yüklenmesi
- B) “Sessizlik”in anlatımında aşırılığa gidilmesi
- C) “Ağacın gölgesi”nin kara benzetilmesi
- D) Yazarın “sessizlik” ve “kar” üzerine konuşması

(2012 SBS, A Kitapçığı, 12. Soru)⁶

³ http://oges.meb.gov.tr/arsiv/2009/2009_SBS_8SINIF_B.pdf

⁴ http://oges.meb.gov.tr/arsiv/2010/2010_SBS_8_SINIF_A.pdf

⁵ http://oges.meb.gov.tr/arsiv/2011/sbs2011_8a.pdf

⁶ [Htp://www.meb.gov.tr/sinavlar/dokumanlar/2012/soru/8_SINIF_A_TAMAMI.pdf](http://www.meb.gov.tr/sinavlar/dokumanlar/2012/soru/8_SINIF_A_TAMAMI.pdf)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkçe dersinin temel amaçlarından biri de Türkçeyi güzel, doğru ve etkili kullanmaktır. Öğrencilerin Türkçeyi güzel, doğru ve etkili kullanmalarını sağlamada anlam olaylarının önemli bir yeri vardır. Anlam olayları sayesinde anlatılması zor olan kavramlar daha rahat anlatılabilir, ayrıca anlam olayları öğrencilerin okuduklarını daha iyi anlamalarını, anladıklarını da başkalarına daha iyi anlatmalarını sağlar. Bunun yanı sıra anlam olayları metni monotonluktan kurtarır, daha canlı, daha etkili bir anlatıma olanak sağlar. Örneğin anlatım açısından “Ali aslan kadar güçlüdür.” cümlesi,”Ali çok güçlüdür.” Cümlesinden daha etkileyici ve dikkat çekicidir. Yine “Antalya bu yaz çok sıcak.” cümlesinin yerine “Antalya bu yaz cehennem kadar sıcak.” cümlesinin kullanılması insanın zihninde daha net ve daha etkili tasarımlar oluşturacaktır. Kısacası anlam olayları gerekse yazılı veya sözlü anlatım bakımından öğrencilere büyük yarar sağlamaktadır.

Anlam olaylarının en sık kullanıldığı metinler şiirlerdir. Okuyanı/ dinleyeni etkilemeye ve duygulandırmaya yönelik bir dil kullanımı gerektiren şiir dili, bunu yaparken de anlam olaylarından sıkça yararlanmaktadır.. İçinde benzetme, kişileştirme, aktarma, abartma gibi anlam olayları bulunmayan bir şiirin düzyazıdan bir farkı yoktur. Kısacası anlam olayları, şiir türü için olmazsa olmazdır. Anlam olayları bakımından zengin olan şiirler öğrencinin zihninde daha çok yer edecektir. Bu nedenle ders kitaplarına şiir seçilirken bu husus da göz önünde bulundurulmalı, ders kitaplarına gelişigüzel şiirler seçilmemelidir. Aksi takdirde hem öğrenciler dilin inceliklerinin ve zenginliklerinin yeterince farkına varılmayacak hem de öğrencilerle şiir arasında sağlam köprüler kurulamayacaktır.

Bu çalışmada farklı yayınevlerine ait 5 ilköğretim 8. sınıf Türkçe ders ve öğretmen kılavuz kitabına yer alan 32 şiirdeki anlam olayları incelenmiştir. Bu şiirlerden “Atatürk Kurtuluş Savaşı’nda”, “Türküler Dolusu” ve “Sazıma” adlı şiirler farklı ders kitaplarında yer aldıklarından sadece bir ders kitabında verilmiştir.

İlköğretim 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki şiirlerin, içerdikleri anlam olayları açısından ise zengin olduğu söylenebilir. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki her kitapta şiir türüne ve seçilen şiirlerin niteliğine aynı derecede önem verilmemiştir.

İncelenen şiirlerde 51 benzetme, 43 kişileştirme, 3 doğadan insana aktarma, 1 doğadaki nesneler arasında aktarma, 2 duyular arası aktarma, 29 somutlaştırma, 15 ad aktarması, 38 kavram karşıtlığından yararlanma, kişileştirmeler de dâhil 61 alışılmamış bağdaştırma, birbirinden farklı 74 özel ad ve 20 abartma örneğine rastlanmıştır. Anlam olaylarının kısmen göreceli bir konu olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu rakamlarda belli bir hata payının olması mümkündür. Verilen sayılardan yola çıkarak ilköğretim 8. Sınıf Türkçe ders kitaplarındaki şiirleri anlam olayları açısından zengin olduğu söylenebilir; ancak şiirler, sözcüklerin duygu değerlerinden yararlanma bakımından yetersizdir. Nitekim yapılan araştırmada araştırmada 32 şiirden sadece 7'sinde sözcüklerin duygu değerlerinden yeterince yararlanıldığı gözlemlenmiştir. Bazı şiirlerde sözcüklerin duygu değerlerinden yararlanmaya yönelik öğeler olmakla birlikte bunlar şiirin teması ve konunun bütünlüğü açısından yetersiz kalmaktadır. Söz konusu şiirlerde sözcüklerin uzak çağrışımlarından yararlanma ise daha alt düzeydedir. Sadece iki şiirde okuyucuya/ dinleyiciye verilmek istenen mesaj doğrudan değil de sözcüklerin oluşturdukları uzak çağrışımlar yoluyla verilmiştir.

Türkçe ders kitaplarında yer alan şiirlerin, öğrenciye okuma alışkanlığı kazandırma ve öğrencilerin, Türkçenin inceliklerini ve zenginliklerini fark etmelerini sağlama amacıyla edebiyatımızda, Türk şiirinde büyük önem taşıyan şairlerin şiirlerinden seçilmesi önemlidir. İlköğretim 8. Sınıf Türkçe ders kitaplarının en büyük artılarından bir tanesi de Mehmet Akif Ersoy, Orhan Veli Kanık, Cahit Sıtkı Tarancı, Ahmet Hamdi Tanpınar, Attila İlhan, Turgut Uyar, Âşık Veysel, Ceyhun Atuf Kansu gibi şiirimizde söz sahibi olan usta şairlerin şiirlerinin kullanılmasıdır. Dile her yönüyle hâkim olan bu şairler, anlam olaylarını kullanmada da gayet başarılıdır. Bu nedenle bu şairlerin şiirlerinde ustalıkla kullanılmış birçok anlam olayı vardır. Ancak bu konuda da yine kitaplar arasında farklılıklar bulunmakta, bazı kitaplarda şiirler ve şairler gelişigüzel seçilmiş ve ünlü şairlerin şiirlerine yer verilmemiştir.

Ders kitaplarındaki şiirlerde anlam olaylarından yararlanma düzeyi kadar öğrenci çalışma kitaplarında yer alan anlam olaylarıyla ilgili etkinlikler de önemlidir. Öğrencilerin anlama ve anlatma becerilerinin gelişmesinde dinleme/ izleme, okuma, konuşma, yazma ve dil bilgisi öğrenme alanlarından tümünde anlam olaylarından yararlanılması bir gerekliliktir. Ancak öğrenci çalışma kitaplarında anlam olaylarıyla ilgili etkinliklere gerekli önemin verilmediği görülmektedir. Farklı yayınevlerine ait 5 ilköğretim 8. sınıf Türkçe öğrenci çalışma kitabında yapılan incelemede yüzlerce

etkinlik arasından sadece 16 etkinliğin anlam olaylarıyla ilgili olduğu görülmüştür ki bunlarda genellikle benzetme, kişileştirme ve abartma olaylarıyla ilgilidir. Ders kitaplarının aksine öğrenci çalışma kitaplarında sözcüklerin duygu değerlerinden ve oluşturdıkları çağrışımlardan yararlanmaya olanak sağlayacak birçok etkinlik vardır. Hemen hemen her metnin başında öğrencilere birkaç sözcük verilmekte ve bu sözcüklerin öğrencilere çağrıştırdıkları ve öğrencilerde uyandırdıkları duygular sorulmaktadır.

Anlam olaylarında SBS’de soru çıkma düzeyine baktığımızda ise son beş yılda SBS’de anlam olaylarıyla ilgili 6 sorunun çıktığını görüyoruz. Türkçe dersinden 2008’de 25, 2009’da 23, 2010’da 23, 2011’de 23 ve 2012’de yine 23 olmak üzere son beş yılda sorulan toplam 177 sorudan sadece 6’sının anlam olaylarıyla ilgili olmasının, SBS’de de anlam olaylarına yeterince önem verilmediğinin bir göstergesidir.

Yapılan araştırmalar ve edinilen verile göre ulaşılan sonuçları şöyle sıralanabilir:

1. Bazı kitaplarda şiir türüne ait metinlere yeterince yer verilirken bazı kitaplarda ise şiir metinleri yetersizdir. Seçilen şiirlerin niteliği açısından da kitaplar arasında farklılıklar bulunmaktadır.
2. İncelenen şiirler, anlam olayları açısından zengin sayılabilecek niteliktedir. Şiirlerde en çok rastlanan anlam olayları benzetmeler, kişileştirmeler ve çoğu deyimlerden oluşan somutlaştırmalardır.
3. İncelenen şiirler sözcüklerin duygu değerlerinden ve uzak çağrışımlarından yararlanma açısından yetersizdir. Özellikle bazı ders kitaplarında yer alan şiirler gelişigüzel seçilmiştir.
4. Ders kitapları şiirimizde önemli yer tutan, öğrencilere şiiri sevdirebilecek şairlerin şiirlerinin seçilmiş olması açısından genel olarak yeterli düzeydedir. Ders kitaplarında, Mehmet Akif Ersoy, Orhan Veli Kanık, Cahit Sıtkı Tarancı, Ahmet Hamdi Tanpınar, Attila İlhan, Turgut Uyar, Âşık Veysel, Ceyhun Atuf Kansu, Cahit Külebi şairlerin şiirlerine yer verilmiştir.
5. Öğrenci çalışma kitaplarındaki etkinlikler anlam olaylarını öğrencilere kavratmada yetersizdir. Öğrenci çalışma kitaplarında, anlam olaylarıyla ilgili az etkinlik yer almaktadır. Buna karşın sözcüklerin duygu değerlerinden ve yarattıkları çağrışımlardan yararlanmaya yönelik etkinlikler yeterli düzeydedir.

6. Anlam olaylarına SBS’de gereken önem verilmemektedir. SBS de, 2008’de 2; 2009’da 1, 2010’da 1, 2011’de 1 ve 2012’de 1 olmak üzere son beş yılda 6 soru çıkmıştır.

Bu araştırmada elde edilen sonuçlara göre, getirilebilecek öneriler şöyle sıralanabilir:

1) Şiirler, Türkçe öğretimi açısından oldukça önemlidir. Öğrenciler, özenle seçilmiş şiirlerde Türkçenin güzelliklerini, inceliklerini ve zenginliklerini kavrayabileceklerdir. Ancak bazı Türkçe ders kitaplarında şiire gereken önemin verilmediği, ders kitaplarına alınan şiir sayılarının az olduğu veya niteliksiz şiirler olduğu görülmektedir. Bazı ders kitaplarının tamamen ticari amaçla basılması şüphesiz bunda en büyük etkidir. Bu nedenle Talim Terbiye Kurulu’nun bu konuya ayrı bir önem göstermesi, ders kitabı olarak okutulacak kitaplarda daha fazla ve daha nitelikli şiirler bulunması konusunda daha dikkatli, daha seçici olmalıdır

2) Nitelikli, başarılı bir şiir, anlam olayları bakımından zengin olmalıdır. Anlam olayları, bir dilin en güzel ve en etkili ifade biçimidir. Benzetme, kişileştirme, abartma, gibi anlam olaylarının kullanıldığı, sözcüklerin uyandırdığı duygu ve çağrışımlardan yararlanan şiirler, çocukların şiirle daha çok ilgilenmelerine ve şiiri sevmelerine katkı sağlayacaktır. Bu nedenle Türkçe ders kitaplarına seçilen şiirler, anlam olayları bakımından zengin olmalıdır. Ancak yine bazı ders kitapları bu konuda yetersiz kalmakta, şiirin nitelikli olmasında ziyade temalarla ilgili olmasını tercih etmektedir. Bu konuda yine Talim ve Terbiye Kurulu ile ders kitabı hazırlayan yazar ve editörlerin çabaları sorunun çözümünde büyük rol oynayacaktır.

3) Öğrencilerin şiiri tanımaları ve sevmeleri ancak ve ancak şiirimizde büyük önem taşıyan şairlerin şiirlerini okumalarıyla mümkündür. İnsan sevgisini en güzel biçimde işleyen Yunus Emre, vatan ve bayrak sevgisini titizlikle işleyen Arif Nihat Asya, eski şiirimizle yeni şiirimiz arasında bir köprü sayabileceğimiz Yahya Kemal, çeşitli konuları ve duyguları ustaca işleyen Necip Fazıl gibi şairleri tanımayan, okumayan öğrenciler şiir zevkinden mahrum kalacaktır. Her ne kadar çeşitli ders kitaplarında Mehmet Akif Ersoy, Orhan Veli Kanık, Cahit Sıtkı Tarancı, Ahmet Hamdi Tanpınar, Attila İlhan, Turgut Uyar, Âşık Veysel, Ceyhun Atuf Kansu, Cahit Külebi gibi büyük şairlerimizden şiir örnekleri olsa da şairlik vasfı yetersiz olan, şiiri sadece uyaklı dizeleri alt alta sıralamaktan ibaret sayan birçok şairin şiirleri de ders kitaplarında

yer almaktadır. Bu şairlerin yerine Türk şiirinin kilometre taşı sayılabilecek şairlerin şiirlerine yer verilmesi öğrenciler için daha yararlı olacaktır.

4) Anlam olayları, öğrenci için sadece metne estetik katan onu daha eğlenceli daha dikkat çekici yapan bir öge olarak kalmamalıdır. Dinleme/ izleme, okuma, konuşma, yazma ve dil bilgisi öğrenme alanına ait etkinliklerde öğrenci anlam olaylarının ifade olanaklarından yararlanmalı, yaptığı konuşmalarda, yazdığı metinlerde anlam olaylarını olabildiğince kullanmalıdır. Farklı yayınevleri tarafından hazırlanan öğrenci çalışma kitapları bu noktada çok önemlidir. İncelediğimiz öğrenci çalışma kitapları, anlam olaylarıyla ilgili etkinlikler açısından yetersizdir. Yüzlerce etkinlik arasından anlam olaylarıyla ilgili etkinliklerin sayısı 16'yla sınırlı kalmaktadır. Bu etkinlikler sadece benzetme, kişileştirme ve abartmayla ilgilidir. Öğrenci çalışma kitaplarında, anlam olaylarıyla ilgili daha çok sayıda ve daha farklı anlam olaylarını içerecek etkinlikler yer almalıdır.

5) Bilindiği gibi günümüz eğitim sisteminde sınavlar önemli bir yere sahiptir. Öğrenciler, öğrenim hayatlarının çeşitli aşamalarında girdikleri sınavlar, onların geleceklerinin şekillenmesinde önemli rol oynar. İlköğretim 8. sınıf öğrencileri için de SBS iyi bir ortaöğretim kurumuna yerleşebilmeleri açısından oldukça önemlidir. SBS'de başarılı olmak açısından ise en önemli ders Türkçedir. Anlam olaylarının Türkçe öğretimindeki önemi göz önünde bulundurulduğundan SBS'de anlam olaylarıyla ilgili çıkan sayı sorusu önem kazanmaktadır. Anlam olaylarından SBS'de son beş yılda 6 soru çıkmıştır ki kanımızca bu sayı yetersizdir. Anlam olayları konusunda SBS'de çıkan soru sayısının artması, öğrencilerin bu konuya daha çok ilgi göstermelerini ve daha iyi kavramalarını sağlayacaktır. Bu nedenle SBS'de anlam olaylarıyla ilgili soruların sayısı artırılmalıdır.

6) Yapılandırmacı yaklaşımın doğal bir sonucu olarak bütün eğitim- öğretim etkinliklerinde rehberlik yapan Türkçe öğretmenleri öğrencilere şiir sevgisi ve şiir okuma alışkanlığı kazandırma, öğrencilere anlam olaylarını kavratma, öğrencileri konuşmalarında, yazılarında anlam olaylarını kullanmaya özendirme konusunda da rehber durumundadır. Türkçe öğretmenleri sınıfa ders kitaplarında yer almayan nitelikli ve anlam olayları bakımından zengin şiirleri getirmeli, anlam olaylarıyla ilgili farklı etkinlikler geliştirmeli, bunları uygulayarak konunun öğrenciler tarafından benimsenmesini sağlamaya çalışmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKÖZ, Şenay ve FINDIK, Özlem. (2009). **İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 8**. İstanbul. Harf Eğitim Yayıncılık.
- AKÖZ, Şenay ve FINDIK, Özlem. (2009). **İlköğretim Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı 8**. İstanbul. Harf Eğitim Yayıncılık.
- AKÖZ, Şenay ve FINDIK, Özlem. (2009). **İlköğretim Türkçe Öğrenci Çalışma Kitabı 8**. İstanbul. Harf Eğitim Yayıncılık.
- AKSAN, Doğan. (2003). **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**. Ankara. TDK Yayınları.
- AKSAN, Doğan. (2004). **Cumhuriyet Döneminden Bugüne Örneklerle Şiir Çözümlemeleri**. Ankara. Bilgi Yayınevi.
- AKSAN, Doğan. (2005^a). **Halk Şiirimizin Gücü**. Ankara. Bilgi Yayınevi.
- AKSAN, Doğan. (2005^b). **Yunus Emre Şiirinin Gücü**. Ankara. Bilgi Yayınevi.
- AKSAN, Doğan. (2006). **Şiir Dili ve Türk Şiir Dili**. Ankara. Engin Yayınevi
- AKSAN, Doğan. (2009). **Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi**. Ankara. Engin Yayınevi
- ALTAN, Abdülkadir; ARHAN, Serdar; BAŞAR, Sema; ÖZTÜRKER, Gülderen; YILMAZ, Derya. (2011). **İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı**. Ankara. MEB Yayınları.
- ALTAN, Abdülkadir; ARHAN, Serdar; BAŞAR, Sema, ÖZTÜRKER; Gülderen, YILMAZ; Derya. (2011). **İlköğretim Türkçe 8 Öğretmen Kılavuz Kitabı**. Ankara. MEB Yayınları.
- ALTAN, Abdülkadir; ARHAN, Serdar; BAŞAR, Sema; ÖZTÜRKER, Gülderen; YILMAZ Derya. (2011). **İlköğretim Türkçe 8 Öğrenci Çalışma Kitabı**. Ankara. MEB Yayınları.
- ANDAY, Melih Cevdet. (1990). Ozan esini hak eder. **Cumhuriyet Kitap**. 37, 9.
- BATUR, Suat. (2000). **İlköğretim Güzel Konuşma ve Yazma 6. 7. 8. Sınıf**. İstanbul. Altın Kitaplar.
- BOZTAŞ, İsmail. (1994). **Üretimsel ve Yorumsal Anlambilim**. Ankara. TDK Yayınları.
- BEYATLI, Yahya Kemal. (2011). **Kendi Gök Kubbemiz**. İstanbul. İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

- CEYHAN, Yaşar ve CEYHAN, Saliha. (2009). **İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı**. Ankara. Pasifik Yayınları.
- CEYHAN, Yaşar ve CEYHAN, Saliha. (2009). **İlköğretim Türkçe 8 Öğretmen Kılavuz Kitabı**. Ankara. Pasifik Yayınları.
- CEYHAN, Yaşar ve CEYHAN, Saliha. (2009). **İlköğretim Türkçe 8 Öğrenci Çalışma Kitabı**. Ankara. Pasifik Yayınları.
- ÇAMLIBEL, Faruk Nafiz. (2010). **Han Duvarları, Toplu Şiirler**. İstanbul. YKY.
- ÇETİŞLİ, İsmail. (2006). **Metin Tahlillerine Giriş/ 1 Şiir**. Ankara. Akçağ Yayınları.
- DEMİREL, Şener; ÇEÇEN, Mehmet Akif; SEVEN, Serdal; TOZLU, Necdet; ULUDAĞ, Mehmet Emin. (2010). **Edebî Metinlerle Çocuk Edebiyatı**. Ankara. Pegem A Yayıncılık,
- DİLÇİN, Cem. (2009). **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**. Ankara. TDK Yayınları.
- ELMAS ŞEN, Melek. (2010). **İkinci Yeni Şiiri Üzerinde Anlambilimsel Bir İnceleme**. İstanbul. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ERGİN, Muharrem. (2009). **Türk Dil Bilgisi**. İstanbul. Bayrak Yayınları.
- GENCAN, Tahir Nejat. (1979). **Dilbilgisi**. Ankara. TDK Yayınları.
- GUIREAUD, Pierre. (1999). **Anlambilim**. çev: Berke Vardar. İstanbul. Multilingual.
- GÜLENSOY, Tuncer. (2000). **Türkçe El Kitabı**. Ankara. Akçağ Yayınları.
- GÜLERYÜZ, Hasan. (2006). **Yaratıcı Çocuk Edebiyatı**. Ankara. Pegem A Yayıncılık.
- HAEDENS, Kleber. (1961). Şiirin tanımı. çev: Lütfi Ay. **Türk Dili Şiir Özel Sayısı X**, 244-245.
- HENGİRMEN, Mehmet. (2007). **Türkçe Dilbilgisi**. Ankara. Engin Yayınevi.
- İLHAN, Attila. (2005). **Sisler Bulvarı**. İstanbul. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KANIK, Orhan Veli. (2009). **Bütün Şiirleri**. İstanbul. YKY.
- KARAALİOĞLU, Seyit Kemal. (1980). **Sözlü Yazılı Kompozisyon, Konuşmak ve Yazmak Sanatı**. İstanbul. İnkılap Kitabevi.
- KAPLAN, Mehmet. (2008). **Şiir Tahlilleri 2, Cumhuriyet Devri Türk Şiiri**. Ankara. Dergâh Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet. (2009). **Şiir Tahlilleri 1, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e**. Ankara. Dergâh Yayınları.

- KAPULU, Ahmet ve KARACA, Aliyar. (2010). **İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı**. Ankara. Koza Yayıncılık.
- KAPULU, Ahmet ve KARACA, Aliyar. (2010). **İlköğretim Türkçe 8 Öğretmen Kılavuz Kitabı**. Ankara. Koza Yayıncılık.
- KILIÇ, Veysel. (2009). **Anabilime Giriş, Temel Kavramlar**. İstanbul. Papatya Yayıncılık.
- KIRAN, Zeynel ve KIRAN, Ayşe. (2006). **Dilbilime Giriş**. Ankara. Seçkin Yayıncılık.
- KORKMAZ, Zeynep; ERCİLASUN, Ahmet Bican; GÜLENSOY, Tuncer; PARLATIR, İsmail; ZÜFİKAR, Hamza; BİRİNCİ, Necat. (2009). **Türk Dili ve Kompozisyon**. Bursa. EKİN
- KRENKOW, F. (1979), “Şair” maddesi. **İslam Ansiklopedisi** II, 291- 292.
- KURT, Mustafa; ALTAY Jülide; KARA Mehmet.(2011). **İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 8**. İstanbul. TAV.
- KURT, Mustafa, ALTAY, Jülide; KARA, Mehmet. (2011). **İlköğretim Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı 8**. İstanbul. TAV.
- KURT, Mustafa; ALTAY, Jülide; KARA, Mehmet. (2011). **İlköğretim Türkçe Öğrenci Çalışma Kitabı 8**. İstanbul. TAV.
- LYONS, Jhon. (1983). **Kuramsal Dilbilime Giriş**. çev: Ahmet Kocaman. Ankara. TDK Yayınları.
- NAS, Recep. (2003). **Türkçe Öğretimi**. Bursa. Ezgi Kitabevi.
- OĞUZKAN, A. Ferhan. (2006). **Çocuk Edebiyatı**. Ankara. Ana Yayınları.
- ÖZDEMİR, Emin. (2007). **Yazınsal Türler**. Ankara. Bilgi Yayınevi.
- SİNANOĞLU, Suat. (1953). **Yunanca- Türkçe Sözlük**. Ankara. DTCF Yayınları.
- ŞİMŞEK, Tacettin. (2004). **Çocuk Edebiyatı**. Erzurum. Suna Yayıncılık.
- ŞİRİN, Mustafa Ruhi. (1998). **99 Soruda Çocuk Edebiyatı**. İstanbul. İstanbul Çocuk Vakfı Yayınları.
- ŞKLOVSKI, Victor. (1971). “Sanat Yordamı”, çev: T. Yücel, **Türk dili**, XXIII, s. 473.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi. (2009). **Bütün Şiirleri**. Ankara. Dergâh Yayınları.
- TARANCI, Cahit Sıtkı. (2002). **Otuz Beş Yaş**. İstanbul. Can Yayınları.
- TOKLU, Osman. (2007). **Dilbilime Giriş**. Ankara. Akçağ Yayınları.
- TÜRK DİL KURUMU. (2005). **Türkçe Sözlük**. Ankara. TDK Yayınları.
- TÜRK DİL KURUMU. (2005). **Yazım Kılavuzu**. Ankara. TDK Yayınları
- UĞUR, Nizamettin. (2007). **Anlambilim**. İstanbul. Doruk Yayınları.

VARDAR, Berke; GÜZ, Nükhet; HUBER, Emel; SENEMOĞLU, Osman; ÖZTOKAT, Erdim. (2002). **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**. İstanbul. Multilingual,

ÖZ GEÇMİŞ

30.05.1986 tarihinde Elazığ'ın Maden ilçesinde doğdu. İlköğrenimini Diyarbakır'ın Çınar ilçesinde, orta öğrenimini Elazığ'da tamamladı. 2005 yılında öğrenime başladığı Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü'nden 2009 yılında mezun oldu. Mezun olduğu yıl Elazığ Karakoçan Atatürk İlköğretim Okulu'na atandı. Halen bu okulda Türkçe öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Yabancı dili İngilizce'dir.